

ÖZ

Bu çalışma, *Orhun Abideleri*'nin söz dizimi üzerinedir. Bu konu daha önce de değişik metotlarla çalışıldı; ancak biz alışılmış metodu dipnotlarla zenginleştirmek suretiyle daha kolay faydalanılabilir bir çalışma yapmak istedik. Tercihlerimiz dışındaki akla yatkın düşünceleri de yine dipnotlarla verip Türkçenin art ve eş zamanlı morfolojik ve sentaktik değişimleri ve denklikleri üzerinde durduk.

ABSTRACT

This study is about the syntax of *The Orhun Monuments*. This subject was studied via different kind of methods, but we wished to prepare an easier benefited study through enriching the consuetudinary method with footnotes. We also defined the rational ideas out of our preferences via footnotes and we dealt with morphologic and syntactic simultaneous variations of Turkish and its equality.

ANAHTAR SÖZCÜKLER / KEY WORDS: Orhun Abideleri, söz dizimi, kelime grupları / Orhun Monuments, syntax, word groups.

İÇİNDEKİLER

ÖZ – ABSTRACT.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1
METİN.....	7
1. KÜL TİĞİN ABİDESİ.....	7
1.1. Güney Yüzü.....	7
1.2. Doğu Yüzü.....	21
1.3. Kuzey Yüzü.....	56
1.4. Kuzeydoğu Yüzü.....	67
1.5. Güneydoğu Yüzü.....	68
1.6. Güneybatı Yüzü.....	69
1.7. Batı Yüzü.....	69
2. BİLGE KAĞAN ABİDESİ.....	71
2.1. Doğu Yüzü.....	71
2.2. Güneydoğu Yüzü.....	111
2.3. Güney Yüzü.....	111
2.4. Kuzey Yüzü.....	118
2.5. Batı Yüzü.....	132
2.6. Güneybatı Yüzü.....	133
3. TONYUKUK ABİDESİ.....	134
3.1. Birinci Taş.....	134
3.1.1. Batı Yüzü.....	134
3.1.2. Güney Yüzü.....	137

3.1.3. Doğu Yüzü.....	142
3.1.4. Kuzey Yüzü.....	146
3.2. İkinci Taş.....	153
3.2.1. Batı Yüzü.....	153
3.2.2. Güney Yüzü.....	156
3.2.3. Doğu Yüzü.....	159
3.2.4. Kuzey Yüzü.....	161
SONUÇ.....	163
ÖZET.....	169
SUMMARY.....	170
TEŞEKKÜR.....	171
KAYNAKLAR.....	172
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

abl. g.	:	Ablatif grubu
age.	:	Adı geçen eser
agm.	:	Adı geçen makale
AF	:	Açıklayıcı fail
aitlik g.	:	Aitlik grubu
AN	:	Açıklayıcı nesne
AYT	:	Açıklayıcı yer tamlayıcı
bağ. g.	:	Bağlama grubu
BDBG	:	Bağlayıcısı düşmüş bağlama grubu
birl. is	:	Birleşik isim
birl. sıf.	:	Birleşik sıfat
bk.	:	Bakınız
b.li is.taml.	:	Belirtili isim tamlaması
B.liN	:	Belirtili nesne
b.siz is. taml.	:	Belirtisiz isim tamlaması
B.sizN	:	Belirtisiz nesne
C	:	Cilt
CDKG	:	Cümle dışı kelime grubu
CDU	:	Cümle dışı unsur
çev.	:	Çeviren
datif g.	:	Datif grubu
edat g.	:	Edat grubu
ETÜ	:	Eski Türkçe
F	:	Fail
genitif g.	:	Genitif grubu
ger. g.	:	Gerundiyum grubu
H	:	Hitap
inst. g.	:	İnstrumental grubu
isnat g.	:	İsnat grubu

iyelik g.	:	İyelik grubu
part. g.	:	Partisip grubu
s.	:	Sayfa
S	:	Sayı
sayı g.	:	Sayı grubu
SF	:	Sözde fail
sıf. taml.	:	Sıfat tamlaması
TDAY	:	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDİG	:	Tamlayanı düşmüş iyelik grubu
TDK	:	Türk Dil Kurumu
tekrar g.	:	Tekrar grubu
unvan g.	:	Unvan grubu
vs.	:	Vesaire
Y	:	Yüklem
YIT	:	Yönelme tümleci
yön g.	:	Yön grubu
YT	:	Yer tamlayıcı
ZT	:	Zarf tümleci

ESER ADI KISALTMALARI

ETY	:	Eski Türk Yazıtları
OA	:	Orhun Abideleri
OTG	:	Orhon Türkçesi Grameri
OY	:	Orhon Yazıtları
OYSD	:	Orhun Yazıtları Söz Dizimi

GİRİŞ

Mevlâna, tıpkı “*İnsan eksik doğmuş Tanrı’dır.*” diyen A. Hamdi Tanpınar gibi insanı Allah’tan bir parça olarak görür ve ona her daim yeni şeyler söylemesini öğütler. Gündelik hayatın aleladeliklerini ve hayatı yeknesaklığa sürükleyen sıradanlıkları aşmak adına önemli olan bu öğüt, bilim söz konusu olduğunda bambaşka bir değer kazanmaktadır ki halk dilinde “*ma’lûmu i’lâm*” gibi aksi davranış gösterenleri karikatürleştiren ibareler vardır.

Ders aşamasını geçip de yüksek lisans tez konusu seçme durumuna gelince, söz konusu “*yeni şeyler söylemek*” gibi berrak öğüde rağmen dil tarihimizin üzerinde en çok çalışılmış metnini tez konusu olarak seçtik. Tıpkı dil gibi, millet gibi dil yadigârlarının da birer sonsuzluk duygusu olarak zaman ve zemine etkisi sonsuz oluyor ve nasıl her şiir şairiyle okuyucu ya da dinleyicisinin müşterek üretimleriye dil yadigârları da her ele alınıştta başka başka esrarlı yönleri gün ışığına çıkan hazinelere benziyor.

Bu çalışmada sık sık örneklerle vurgulanacağı üzere sentaks bahsi Türk dilciliğinin en çetin konularındandır. Çünkü cümle her ne kadar *kullanımı* (performance) oluşturan özel ve şahsî bir yapıysa da ona malzemelik eden asıl ve bağlı morfepler de genel ve sosyal olan *edinime* (compedence) aittir. Kısaca genelden özele yürüyüş güzergâhı olarak tanımlayabileceğimiz cümlenin içinde tıpkı hayatın kendisi gibi her şey mümkündür: Tek çekimli fiil cümle olabilirken, bir sayfalık Nergisî inşâsı, *-dır*’ı alarak bir başka cümleye predikat, bir çekim edatını alarak yüklem zarf ya da isme sıfat ve hatta *-sız* ya da *-lı* gibi bir çekime benzer yapım eki alarak da birleşik sıfat olabilir.

Kelimeler de öyle değil midir? Adlarına sözlüklerde ne koyarsak koyalım cümledeki duruşları, onların anlamlarını ve fonksiyonlarını hep değiştirmez mi? İşte *nitelendirme* (predicative) görevli cümleler veya kelime grupları ile *temsîl* (attributive) nitelikli kelimelerin en büyük anlam düzlemi olarak tanımlanabilecek dil düzlemindeki en önemli benzerlikleri budur: Statik değil dinamik, sabit değil değişken oluş. Dilcilik çalışmaları da söz konusu değişimleri yakalamak üzere yapılır ve hiçbir zaman bir dilin kusursuz gramerinin yazılamayacağı görüşü de dilin mahiyetinden kaynaklanan bu değişme ve gelişmeye dayanmaktadır.

Biz cümle öğelerini bulurken sık sık acze düştük ve her düşüşte aczin sebeplerini izaha çalıştık. Meselâ *Tonyukuk Abidesi*’nde geçen şu ifadeye bakalım: *Yuyka erkli tupulğalı uçuz*

ermiş, yinçge erklig üzgeli uçuz. Yuyka kalın bolsar tupulğuluk alp ermiş, yinçge yoğun bolsar üzgülik alp ermiş.

Burada başlı başına bir hayat görüşü ve L. Rasonyi tarafından yazılıp Atatürk'e sunulan *Tarihte Türklük* adlı eserde açıklanan göçebe kültürle imparatorluk kurabilme yeneği arasındaki ilişkinin felsefesi yatmaktadır. Anlatılan olaydaki düşünce derinliği ve ifade için seçilen imajlardaki mecazın tonu ile gramer kusursuzluk arasında ters orantı vardır. İşte aczin sebebi budur ve her çözümü zor yapı, muazzam bir dil üretimi demektir.

İşte bu bakış açısıyla eğildiğimiz çalışmamıza dair, ondan faydalanmayı kolaylaştırıcı bazı açıklamalarımız şunlardır:

Tezimizi yaparken net ve berrak olmaya, ifadelerimizi anlaşılır kılmaya çalıştık. Metni küçük bölümler halinde alıp her cümlenin üzerinde ögelerini gösterdik. Tahlil ettiğimiz cümlelerin altında da o cümlelerdeki kelime gruplarını verdik. Bu yöntemi seçerken Muharrem Ergin ve Leyla Karahan'ın eserlerinden faydalandık.

Sıfat tamlamalarının sıfat kısımlarını koyu, isim tamlamalarının tamlayan kısmını ise italik yazdık. Bağlama grupları ile bağlayıcısı düşmüş bağlama gruplarını gösterirken bağlanan kelimeler arasına eğik çizgi "/" işaretini koyduk.

Cümle ögelerini kısaltmalarla gösterdik. Kullandığımız kısaltmalarda büyük ve küçük harf kullanımına dair bir tutarsızlık göze çarpmaktadır. Ancak biz kısaltmada anlaşılır olmayı önemsemekle birlikte diğer eserlerde kullanılmış olan örneklere de uymak istedik. Cümle dışı olan yapılar CDU (cümle dışı unsur) ve CDKG (cümle dışı kelime grubu) olarak belirtilmiştir. Bazı okunamayan kısımlar da bu şekilde gösterilmiştir. Kelime gruplarını adlandırırken cümleyi kuran çekim eklerini kaldırdık; kelime grubu oluşturan ekleri ise doğal olarak bıraktık. Bu çekim eki ayrımı en çok tekrar grubu gibi yapılarda zorluk yarattı.

Bugün *Türk budun*, *Ötüken yış* gibi kelime gruplarını *Türk milleti*, *Ötüken ormanı* olarak ifade edip *isim tamlaması* olarak adlandırıyoruz. Biz bu tezde ETÜ'deki *Türk budunu*, *Kırkız budunu* gibi iyelik eklerini almış kelime grupları da olduğu için *Türk*, *Ötüken* gibi kelimelerin *budun* ve *yış* kelimelerini niteleyen sıfatlar olduğunu düşünüp bunlara *sıfat tamlaması* demenin daha uygun olacağını düşündük. Zira zaman zaman dipnotlarla işleyeceğimiz her iki unsuru da eksiz isim tamlamalarına rastlamamıza ve *takısız tamlama* gibi tekliflere rağmen Türkçenin eksiz yani anlam ilişkisiyle kurulan tek kelime grubu sıfat tamlamasıdır.

Bunun yanında dilin bir istisnalar silsilesi olduğunu savunanları haklı kılar tasarruflarımız da oldu. Mesela *Türk Tanrı* yapısını *belirtisiz isim tamlaması* saydık. İslâm'a göre böyle bir dil kullanımı doğru olmaz. Eski Türk'ün dünya görüşü ve *Orhun Abideleri*'ni yazanların ruh hâllerine göre ise söz konusu yapının sıfat tamlaması olarak anlaşılması kadar doğal bir şey yoktur. İşte dil karşısında gramerciyi acze düşüren olaylar en çok böyle durumlarda ortaya çıkmaktadır. Tıpkı *müsned – müsnedünileyh* için *fiil – fail* demenin cansız bir nesneye fiil izafe etmenin dayanılmazlığından dolayı mümkün olmayışı gibi.

Bir de dipnotlarla sık sık değinileceği üzere partisibin kelime grubu ve cümle düzlemindeki fonksiyonlarının belirlenmesi güç oldu. Bazen bir edat grubu, bazen iyelik grubu vs. içinde karşımıza çıkan bu tür yapıları, içinde yer aldıkları bütüne göre adlandırıp gerekçelerimizi dipnotla belirttik.

Tekrar gruplarıyla bağlayıcısı düşmüş bağlama gruplarını ayırırken zorlandık; çünkü her ikisinde de zıt, eş ya da yakın anlamlı olan kelimelerin birlikte kullanıldığını gördük. Ölçümüz, bir bütün hâlinde kullanılan yapılara tekrar grubu diğerlerine de BDBG demek oldu.

Tezi yaparken zorlanmamıza neden olan iki sebepten biri, metnin okunuşunda ve anlamlandırılışında bazı farklılıkların olması diğeri de bu metinde hitabet ve konuşmaya ait unsurların bulunmasıdır. Sözlü dildeki tekrarlar da bu metinde oldukça fazladır. Bizi zora sokan bu durumun metin üzerinde çalışmış diğeri bilim adamlarını da zorladığını diğeri eserlerdeki beyanlardan biliyoruz.

Türkçenin gündelik meselelerinin en önemlileri imlâ, terim birliğinin bulunmayışı, alıntı fazlalığı ve gramere dair yaklaşım farklılıklarıdır. Bu yaklaşım farklılıklarının bizi en çok zorlayana, şart cümlelerini ZT olarak değil de ayrı bir cümle olarak çözümleyişimiz oldu. Ağızlarda *-ince* gerundiyumunun iyelik çekimine girmesi, ETÜ devresinde şart kipinin şahıs eki almaması, *şart*'in *ceza*'ya bağlı olarak kullanılması gibi gerekçelerle ülkemizdeki yaygın kanaat, bu cümlelerin zarf olduğu şeklindedir ve ÖSYM dahil devlet eliyle yapılan bütün sınavlarda da bu görüş esas alınır.

Ancak biz, kitapta yeri var deyip de alışılmışı devam ettirmek istemedik. Zira Türkçe'nin bir dil ailesi var ama kitaplara göre "*grup*"u ya da "*coğrafi birlikteliği*" var. Dilimizde iyelik ekle çekilir ama diğeri dillerde zamirle oluyor diye eklerimize "*iyelik zamirleri*" diyoruz. "*Indirect object*"ten tercüme *dolaylı tümleç* doğru, yer *tamlayıcısı* yanlış vs. vs.

Tıpkı Bergamalı Kadri'nin *Müeyyiretü'l-ulûm*'un başında kadın ve erkeği karşılaştırırkenki bırakalım Türkçeyi Türklükle alakası olmayan tespitleri gibi gramerimize dair yanlışları toplasak muazzam bir kitap oluşturacak kadar çoktur.

Burada ısrarla tekrar edelim ki şart cümleleriyle ilgili tartışmanın söz konusu yanlışlarla doğrudan alakası yoktur; zira o yapıya zarf diyen zaten zarf cümlesinin ya da cümlecığinin yüklemi nesnesi diye tahlile devam eder. Yani aslında bu tartışmada söylenenlerde esaslı bir fark yoktur. O hâlde biz niye ayırdık?

1. Şart cümlesi her zaman ceza gerektirmeyip tek başına da kullanılabilir.
2. Hangi zamanda ve hangi sebeple almış veya ETÜ'de hangi sebeble almamış olursa olsun, şart cümlesi bugün şahıs eki alıyor.
3. Eğer cümle kuran bir gerundiyum olsa eş ya da art zamanlı bir başka örneği olurdu vs.

Tıpkı şart cümleleri bahsinde olduğu gibi umumdan farklı davranmakla birlikte umuma hak verebileceğimiz bir başka konu da, *-tuk için / -tukın için* gibi yapıların gerundiyum grubu mu yoksa edat grubu mu olduğudur.

Biz bu kelime gruplarına *edat grubu* dedik. Bunlara gerundiyum grubu da denebilir. Çünkü gerundiyum sisteminin dilimizin çatısını oluşturduğu, dilimizdeki gerundiyum yapma yolları ve bu yolların (*-diğından,-araktan*) ve kullanımlarının (*bakarak ol-*) sınırsızlığı herkesçe malumdur.

ETÜ'deki yapılarda da bir partisibe doğrudan edat yahut partisibin iyelikli ve tabiatıyla da iyelik akkuzatifli hâline edat getirmek suretiyle gerundiyum grupları oluşmuştur. Biz M. Ergin'e uyararak edat grubu dedik; çünkü söz konusu iki grup görevce aynıdır. İsim önünde sıfat, fiil önünde zarf olurlar:

*Dağ gibi adam mum gibi eridi.
Sevmediği için öldürdü.*

Aradaki fark gerundiyum gruplarının sıfatlaşmamasıdır. Sıfatlaşma çekim edatını alan partisibin adlaşmış sıfat olmasıyla mümkündür:

Sevdiği için mendil

Biz bu şekilde oluşan yapılara edat grubu dedik.

Tek kelime olan fiilimsilerle yüklemeleri kelime gruplarını açıkladığımız kısımda göstermedik ve *birleşik fiil* terimini kelime gruplarını tahlil edeken hiç kullanmadık. Çünkü

böyle bir sentaks terimi yoktur. Nasıl yapılmış olursa olsun bir birleşik fiil morfolojik yapıdır ve birleşik fiil olarak cümle veya kelime grubu tahlilinde ele alınamaz. Ancak birleşik fiilin isim kısmı ayrı bir kelime grubu ise o, yardımcı fiilden ayrı ve bağımsız olarak tek kelimeye ininceye kadar tahlil edilebilir. Biz de bu çalışmamızda bunu yaptık.

Birden fazla kelimedenden oluşan yüklemeleri şu şekilde gruplandırabiliriz:

a) *Er-* cevher fiili ile oluşturulmuş birleşik fiiller: *yortmaz ermiş, öyür ermiş* vb.

b) Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller: *süleyü birmiş, alı birmiş* vb.

c) İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller: *bay kıldım, kergek boltı, öküş kıldım* vb.

d) *Olur-* fiilinin ETÜ’de geçişli kullanımının yanında ihtiva ettiği faktitifi yalanlarcasına yardımcı fiillik ettiği de oluyor: *kagan olur-* vs.

Bunlardan başka yapılardaki cümlelerin yüklemelerini alışılmış diğer örneklerine rağmen yanbaşındaki diğer öğelerden bağımsız ele aldık.

Metinde günümüz Türkçesinde diğer fiillerle beraber kullanılan *er-* cevher fiilinin “*var, mevcut*” anlamı olarak kullanıldığını görüyoruz. Bunun için bu kelimeyi tek olarak alıp yüklem saydık.

“*Yigirmi süngüş süngüşmiş.*” gibi yapılarda ilk ögeye *zarf* dedik. Buna Osmanlı Türkçesinde *mef’ul* yani nesne hem de *mef’ul-i mutlak* denir. Bizim zarf deyişimiz ise söz konusu terimin geniş anlamına yani Osmanlı Türkçesi *mütemmimat-ı kelam* yahut İngilizce *complements*’e dayanmaktadır. Nesne dememek sadece geçişliliğe dayanmamaktadır zira “*Kan işedim.*” cümlesinin yüklemine geçişli olduğu bilim adamlarınca dile getirilmektedir. Yukarıdaki *mütemmimat-ı kelam* veya *complements* ifadesinin nesneyi de kapsaması, terim tercihinde zorlanışımızı anlamsız kılmaktadır. Elbette alanın çalışanlarınca üzerinde anlaşılması ve herkesin içine sinmiş bir terim özlemi, söz konusu arayışlarımızın sebebidir. Biz *bilimsel bid’at* yahut *neogolisme* korkusuyla bu yapıya *zarf* dedik; eğer öyle bir ortak kabul olursa zarfın bu türü *edilgen zarf* gibi bir sıfatla da adlandırılabilir ki söz konusu yapı, adı ne olursa olsun, dilimizin sıra dışı bir söz dizimi özelliğidir.

Yine adına ne dersek diyelim bu cümle unsuru, fiildeki anlamı kuvvetlendirmek için bir fiilin master halinin o fiile niteleyici olmasıdır. Bizim bu çalışmayı yaparken ulaştığımız kaynaklardaki farklılıklar veya meseleleri yok sayışlar, böyle bir bilimsel kabulün ne kadar elzem olduğunu göstermektedir. Burada şunu belirtelim ki bu yapıya *zarf* adını veren ilk biz değiliz. Esra Karabacak, *mef’ul-i mutlak* için sadece *zarf tümleci* karşılığını verip

Müeyyessiretü'l-Ulûm'dan şu alıntıyı yapmıştır: “*Mef'ûl-i mutlak masdardur ya binâ-i merredür ya binâ-i nev'dür kendü fi'illerine mukârin olmuşdur. Bildüm bir dürlü bilmek ile. Bildüm bir kerre bilmek ile*” (Esra Karabacak, *Bergamalı Kadri'nin Müeyyessiretü'l-Ulûm'u ile Ahmet Cevdet Paşa'nın Dil Bilgisi Kitaplarındaki Terimler Üzerine Bir İnceleme-I*, Türklük Araştırmaları Dergisi- 8, İstanbul 1997, s. 253-283). Örnek farklı ve gerçekten zarfa yakın olsa da Esra Karabacak'ın açıkladığı terim aynıdır.

Tezimizi yazarken *Türk Dil Kurumu*'nun yayımlanmış olduğu 2005 yılı *Yazım Kılavuzu*'nu esas aldık. Çünkü imlâ bir kullanımdır, dil dışıdır ve onun için gerekli olan gayret, umuma uymak, yani sosyal müşterektir. Umarız yapılan ilmî çalışmalar, bir gün söz konusu müşterek olma hâlini kurumlar arasında da gerçekleştirir.

İmlâdan başlayıp terimlerle sürececek ve bir gün dilimizin muhtevasına yakışır bir görkemle gözleri kamaştırarak Türkçe çalışmalarına bugünden katkımız olsun diye çabaladığımız bu tezde, *Kaynaklar* bölümünde verdiğimiz ve tez boyunca dipnotlarla sık sık dile getirdiğimiz Cengiz Alyılmaz'ın çalışması başta olmak üzere pek çok eserden faydalandık.

Şeyh Galip *Hüsn ü Aşk*'ta *Mesnevî*'den etkilendiğine dair söylentiler için

*Esrârını Mesnevî'den aldım
Çaldımsa da mîrî malı çaldım*

der. Bu cevap, tıpkı dil gibi edebiyatın da bir ortak söz söyleme, hayatı benzer simge ve yapılarla dile getirme hadisesi olduğunu gösteren edebiyat teorisi niteliğindedir. Âdeta dil ile onun malzemelik ettiği edebiyatı aynılaştırır.

Biz de bizden önce yapılmış çalışmalara aynı gözle bakıp bu çalışmalardan faydalandık ve dipnotlarla yahut parantezlerle kaynak belirttik. Dipnot vermediğimiz fakat yararlanmış olduğumuz kaynakları da *Kaynaklar* bölümünde verdik.

METİN

1. KÜL TİĞİN ABİDESİ

1.1. Güney yüzü

1 Teñgri teg teñgride bolmış Türk Bilge Kağan¹ bu ödke² olurtum. Sabımın tüketi³

F ZT Y B.li N ZT

eşidgil. Ulayu⁴ ini yigünüm, oğlanım, biriki oğuşum, budunum, biriye şadıpt begler,

Y CDU Hi-

yırıya tarkat buyruk begler, Otuz [Tatar...], 2 Tokuz Oğuz begleri budunu,⁵ bu sabımın⁶

tap B.liN

¹ Değişik kaynaklarda bu ve benzeri *Eski Türkçe* (ETÜ) yapılarla ilgili farklı görüşler vardır. bk. Talat Tekin, OY, s. 35; Muzaffer Katar, *Orhun Yazıtlarındaki İki Problem Tümceinin Çözümü*, Türk Dili, Nisan 1996, S. 532, s. 1109-1116. Bu tür görüş farklılıkları 1893'ten bu yana artarak sürmektedir. Biz burada morfeplerdeki fonksiyonu ve özellikle nitelemedeki anlamı esas aldık.

² *Orhun Yazıtları'nın Söz Dizimi* (OYSD)'nde bu yapı *zaman tümleci* olarak gösterilmiş; biz de ZT olarak aldık. Ancak tezimizde sık sık karşılaçağı üzere bu tip yapıları YT olarak almak da yanlış olmayacaktır. Söz konusu yapıların günümüzdeki genelleyici adı *tümleç*, Osmanlı Türkçesindeki *mütemmimat* ve İngilizcedeki karşılığı da *complement*'tir. Bu genelleyici adlandırmalara en çok böyle durumlarda ihtiyaç duyulmaktadır ki günümüz gramerlerinde bile hâlâ “*Saat ikide gittik.*” cümlesindeki zarf, zaman zarfı (ZT) mı yoksa yer zarfı (YT) mı diye tartışılmaktadır. Özetle biz burada ZT alsak da “bu ödke” yapısı genelleyici “*tümleç*” adlandırmasına muhtaçtır. Bu art zamanlı bütün dil çalışmalarında böyledir; zira zamanla *eşya insan* ve dolayısıyla *nesne yüklem* ilişkisi değişmektedir. Hatta bu örnekte emniyetle iddia edebiliriz ki “*olur-*” fiili geçişli (ol-tur-) ve “*bu ödke*” yapısı da nesnedir. Datifli bir nesne bugün tuhaf görünse de henüz İslâmiyet'in elindeki kılıcı alıp kalemi tutuşturmadığı eski Türk'ün hayatında normaldir. Bu tezde oldukça faydalandığımızı her fırsatta tekrarlayacağımız OYSD'de kullanılan *yönelme tümleci* terimi meseleyi çözer gibi görünse de aynı çalışmada *Beş balık tapa* ve *kaganğaru* gibi yapıların *yönelme tümleci* (YIT) olarak adlandırılması, karışıklığa yol açacaktır. Biz böyle durumlarda söz konusu olan ek ya da edatın fonksiyonunu esas alarak öge adlandırması yaptık.

³ Kâinatın varlık ve eylemden ibaret olduğu ve bunun da dil düzlemindeki karşılığının *isim* ve *fil* olduğu bilinir. Aristo'dan (Poetika) bu yana gördüğümüz diğer kelime türlerine dair tasnifler, son yıllardaki çalışmalarla geri plâna itilmekte hatta kelimedeki anlamın tamamen reddine varan yaklaşımlar da artarak sürmektedir. Bizim tezimize konu olan metinde, kelime türü atlamalarının doğum anına sık rastlanmaktadır. (*Yir sayu – sayu yir* vs.) “*Tüketi*” yapısında, *tüket-* fiilinden gerundiyum kalıplaşmasını görmekteyiz ki edatlaşma yok ama sözlüğe girecek kadar da çekimlik olmaktan uzak ve günümüzde bütün şiveler için arkaik bir zarf durumundadır.

⁴ “*Tüketi*” yapısı için yaptığımız açıklama “*ulayu*” için de geçerlidir. OYSD'de bu yapı *zaman tümleci* olarak gösterilmiştir. (bk. OYSD, s. 311) Söz konusu yapı burada cümle başı edatı gibi duruyor; ancak metinlerde “*ulayarak; ve sonra, arkasından, ondan sonra; bilhassa, aynı zamanda*” (Muharrem Ergin, OA s. 118) gibi anlamlarla karşılanmıştır. Aslında bizim burada cümle başı edatı olarak aldığımız yapı, Türkçede yoktur. Bir *metin bağlayıcı, cümle bağlacı* olarak tarif edilebilecek cümle başı edatları Hint Avrupa dillerinde sıklıkla kullanılmaktadır ki Uygurlar sonrasında dilimize giren ki'li birleşik cümlenin ilk kısmının dondurulmuş hâlleri (*sanki, mademki, hâlbuki* vs.) dilimize has yapılar kadar kullanım sıklığına sahiptir. M. Mansuroğlu bu yapı için “*ile, ve*” manasını verir ve –u zarf-fiil eki ile oluşan bir bağlama edatı olduğunu belirtir. bk. *Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları*, TDAY Belleten 1955, s. 59-71.

⁵ Zeynep Korkmaz başta olmak üzere **Orhun Abideleri**'nin sentaks ve üslûbuyla *Gençliğe Hitabe* ve *Onuncu Yıl Nutku*'nun yapısının karşılaştırıldığı çalışmalar bilinmektedir. **Orhun Abideleri** bir hitap metni olduğu için çalışmamızdaki cümleler dolusu yapılar, sıklıkla bir CDU şubesi sayılan “*hitap*” olarak adlandırılmıştır.

⁶ Yukarıdaki datifli nesne düşüncemizi haklı kılar bir başka husus da ETÜ'de dört ayrı akuzatif şeklinin bulunmasıdır. Kültür dilinde isim akuzatifinin yardımcı sesi rakipsiz akuzatifimiz olduğu hâlde ağızlarda hâlâ

edgüti eşid katıǵdı tıñǵla⁷:

ZT Y ZT Y

Teñgri teg teñgride bolmış Türk Bilge Kağan : sıf. taml.

Teñgri teg teñgride bolmış : part. g. (bk. 1. dipnot)

ZT YT Y

Teñgri teg : edat g.

Türk Bilge Kağan : sıf. taml.⁸

Bilge Kağan : birl. is. (unvan g.)

bu öd : sıf. taml.

sabım : TDİG

ini yigünüm / oǵlanım / biriki oǵuşum / budunum / biriye şadpıt begler / yırıya tarqat

buyruq begler / Otuz Tatar / Toquz Oǵuz begleri budunı : BDBG

ini yigünüm : TDİG

ini yigün : sıf. taml.

oǵlanım : TDİG

biriki oǵuşum : TDİG

---

buradaki iyelik akuzatifinin kullanıldığını görmekteyiz. Tıpkı ablatif gibi akuzatifteki kullanım sıklığı ve morfem bolluğu da yine yaşanan hayatın dildeki akisleriyle ilgili olmalıdır.

⁷ Doğrudan bizim üzerinde çalıştığımız eserle ilgili olduğundan biz OYSD'yi örnek göstersek de pek çok çalışmada bu yapılar birlikte yüklem alınmış: “*katıǵdı tıñǵla*” Bu tasarruf, Zeynep Korkmaz'ın *Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaynakları* adlı makalesinde (*Türk Dili*, S 559, s. 3-14.) işlediği örneklerden de cüretli gibi duruyor. Biz bunları “ZT – Y” şeklinde aldık tıpkı “*Ötüken yış olurtumuz.*”u “*Nesne –Y*” aldığımız gibi; çünkü yüklemle diğer ögeler arasındaki ilişkinin fizik ya metafizikliğinin ölçüsünü bulmak zordur. Bu tür yapılar için Cengiz Alyılmaz'ın “*tamlama*” terimini kullandığını görüyoruz (age. s. 21-24) Hâlbuki *tamlama* terimini biz söz dizimi düzleminin izafete dair bölümü için kullanıyoruz; nisbete dair bölümde bu terimi kullanmak, sadece bütün partisiplerin ekleşmiş şahıs zamirlerini nitelediği, dilin cümle fiil ve harekâttan uzak olduğu ve bütün yüklemelerin de birer sıfat tamlaması olduğu tezini doğrulamak bakımından önemli olabilir. Biz bütün bu ayrıntılardan faydalanmakla birlikte çalışmamızda bilinen terminolojiyi kullanmayı tercih ettik.

⁸ Bu çalışmada sık sık faydalandığımız OYSD (age. s. 30-35) başta olmak üzere hemen bütün kaynaklar “*Ötüken yış*” veya “*Türk budun*” gibi yapıların *isim tamlaması* olduğunda hemfikirler. Vecihe Hatiboğlu da bu tür kelime gruplarına takırsız tamlama adını vererek Türkçenin en eski tamlama biçimlerinden olduğunu söylemiştir. bk. *Vecihe Hatiboğlu, Türkçenin Söz Dizimi*, s. 19. Söz konusu farklılaşmanın bugünkü “*demir kapı*” tartışmasından bir farkı yoktur ve bizce hepsi sıfat tamlamasıdır. Sıfat tamlamasının eksiz yani anlam ilişkisiyle kurulması ve zaman içindeki *varlık-insan* ilişkisindeki değişimler dikkate alındığında dil karşısında objektif olmak ve gördüğümüzü tarif etmek gereği ortaya çıkmaktadır. Caner Kerimoğlu da yayımlanmamış olan doktora tezinde *tahta kapı* örneğini vererek tahta kelimesinin kapıyı nitelediğini ve bu kelime grubunun sıfat tamlaması olduğunu belirtmiştir. bk. Caner Kerimoğlu, *Türkiye Türkçesi Ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, s. 54, İzmir, 2006

biriki oğuş : sıf. taml.

budunum : TDİG

biriye şadpıt begler⁹ : datif g.

şadpıt begler : sıf. taml.

yırıya tarķat buyruķ begler : datif g.

tarķat buyruķ begler : sıf. taml.

tarķat / buyruķ : BDBG

Otuz Tatar : birl. is. (sıf. taml.)

Toķuz Oğuz begleri budunı: b.siz is. taml.

Toķuz Oğuz : birl. is. (sıf. taml.)

begleri / budunı : BDBG

bu sabım : TDİG

bu sab : sıf. taml.

İlgerü kün toğsık[k]a birigerü kün ortusıñaru kırıǵaru kün batsıķıña yırıǵaru tün

F

ortusıñaru anda içreki budun [kop] m[añ]a k[örür]. [Bunç]a budun 3 kop itdim. Ol amtı
ZT YT Y B.sizN ZT Y F ZT

anyıg yok. Türk kağan Ötüken yış olursar ilte buñ yok. İlgerü Şantuñ yazıķa tegi
Y F B.sizN Y YT F Y YT ZT

süledim, taluyķa kiçig tegmedim.

Y YT ZT Y

ilgerü kün toğsıķķa birigerü kün ortusıñaru kırıǵaru kün batsıķıña yırıǵaru tün

ortusıñaru anda içreki budun¹⁰ : sıf. taml.

⁹ Yukarıdaki datifli nesneye benzer bir durumla karşı karşıyayız; bugün “*lokatif+aitlik*”le karşıladığımız gösterme anlamının sadece datifle karşılandığını görüyoruz. Dil yadigârlarımızdaki bu tür tasarruflar, hâl eklerini sadece bir fonksiyonlarıyla adlandırmanın (*yönelme, çıkma* vs.) yanlışlığını da ortaya koymaktadır.

¹⁰ OYSD’de de (s. 325) bu yapı özne olarak yani bir bütün hâlinde ele alınmış. Biz de çok sıfatlı bir sıfat tamlaması olarak değerlendirdik ki bu tür yapılar **Orhun Abideleri**’ndeki niteleme sisteminin gelişmişliği ve dilin işlenmişliğini göstermesi bakımından önemlidir.

ilgerü kün toğsıqqa / birigerü kün ortusiñgaru / qurıgaru kün batsıqıña / yırıgaru tün ortusiñaru / anda içreki : BDBG

ilgerü kün toğsık : part. g.
YT F Y

birigerü kün ortusı : yön g.¹¹

kün ortusı : b.siz is. taml.

qurıgaru kün batsıqı : yön g. (bk. 11. dipnot)

kün batsıqı : b.siz is. taml.

yırıgaru tün ortusı : yön g. (bk. 11. dipnot)

tün ortusı : b.siz is. taml.

anda içreki: aitlik g.

anda içre : edat g.

bunça budun : sıf. taml.

Türk qağan : sıf. taml.

Ötüken yış : sıf. taml.

Şantuñ yazıqı teğı : edat g.

Şantuñ yazı : sıf. taml.

Birigerü Tokuz Ersinke teğı süledim, Tüpütke kiçig [teg]medim. Qurıgaru Yinçü
YT ZT Y YT ZT Y YT

ög[üz] keçe Temir Kapıqka teğı süledim. Yırıgaru Yir Bayırku yiriñe teğı süledim. Bunça
ZT ZT Y YT ZT Y

¹¹ Kelime grubu, temsil nitelikli kelime ile tavsif nitelikli cümle arasında bir duraktır ve söz konusu durak hâl eklerinin iyelik veya genitif gibi kelime grubu yapanları veya datif, ablatif gibi cümle kuranlarınca teşkil olunmuş eksiltili yapılarla kurular. Hâl eklerinin cümle kuranlarınca oluşturulmuş kelime grupları için Doç. Dr. C. Vedat Uygur'un çalışması (*Eşitlik (Ekuvatif) Eki ve Eşitlik (Ekuvatif) Grubu Üzerine*, Türk Dili, Haziran 1997, S 546.) önemlidir ve biz de bu tür çalışmalardan esinlenerek "yön grubu" terimini kullandık.

yirke tegi yorıtdım. Ötüken yışda yig idi yok ermiş.¹² İl tutsık yir Ötüken yış ermiş. Bu
ZT Y F ZT Y F Y

yirde olurup Tabğaç budun birle 5 tüzültüm.
ZT ZT Y

Toğuz Ersinke tegi : edat g.

Toğuz Ersin : birl. is. (sıf. taml.)

Yinçü ögüz keçe : ger. g.

B.sizN Y

Yinçü ögüz : sıf. taml.

Temir Qapıqqa tegi : edat g.

Temir Qapıq : birl. is. (sıf. taml.)

Yir Bayırqu yiriñe tegi : edat g.

Yir Bayırqu yiri : b.siz is. taml.

Yir Bayırqu¹³ : birl. is.

bunça yirke tegi : edat g.

bunça yir : sıf. taml.

Ötüken yışda yig : abl. g.

Ötüken yış : sıf. taml.

il tutsık yir : sıf. taml.

¹² ETÜ’de bu fiille ilgili bir fonetik bir de sentaktik fark vardır: Fonetikte *i*’li kullanımlar da olmak üzere tercih *e*’dir. Bugün hâlâ adına ek-fiil dediğimiz hâlde ekleşmesini tamamlamamış olan *i*- fiilini OA’de hem isim cümlesi kurma hem birleşik çekim fonksiyonuyla görmekteyiz. Asıl fiil olarak kullanımı (*Neñ neñ sabım erser*) da yaygındır. Bizim bu çalışmada CDU saydığımız *erinq*’in yanında *erig* (yir) gibi isim gövdelerinde de *er*-fiilimizi görmekteyiz. Dilliliğin bütün alanlarıyla alâkalı tarafları bulunan bu yapı ETÜ kelime kadrosunun en esaslı “*hevenk*”lerinden biri durumundadır.

¹³ Bu yapı dilimizde art ve eş zamanlı olarak daima görülmüştür ve her var oluşun değişik sebepleri vardır. Günümüzdeki pazarlama dilinde meşhur olan *çocuk çorap*, *büyük kazak* veya *peynir lor*, *peynir dil*, *peynir beyaz* gibi yapıların listeleme kolaylığı sağladığından sık kullanıldığı yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. *Otel Yıldız* gibi yapılar ise yapı alıntısıdır. Farsça izafetin Avrupa’dan gelenidir bu örnekler. Sebebi her ne olursa olsun, dilimizin niteleme sırasındaki asli sıraya uymasa da bu yapı sanki devrik cümlenin kelime grubu düzlemindeki minyatürü gibi varlığını sürdürmektedir. Bir yapı alıntısı olarak en esaslı dil kirliliği sebeplerinden biri olarak gösterildiği gibi bu yapılar için dil içi dönüşümlülük sağlayan ifade imkânı gözüyle bakanlar da mevcuttur.

il tutsık : part. g.

B.sizN Y

Ötüken yış : sıf. taml.

bu yirde olurup : ger. g.

YT Y

bu yir : sıf. taml.

Tabğaç budun birle : edat g.

Tabğaç budun : sıf. taml.

Altun kümüş işgiti kutay buñsuz ança birür. Tabğaç budun sabı süçig ağısı yımşak

B.sizN ZT ZT Y F Y F Y

ermiş. Süçig sabın yımşak ağın arıp irak budunuğ ança yağutır ermiş. Yağuru kondukda kisre

ZT B.liN ZT Y ZT

anyığ bilig anda öyür ermiş.

B.sizN ZT Y

altun / kümüş / işgiti / kutay : BDBG

Tabğaç budun sabı : b.siz is. taml.

Tabğaç budun : sıf. taml.

ağısı : TDİG

süçig sabın yımşak ağın arıp : ger. g.

ZT Y

süçig sab / yımşak ağı : BDBG

süçig sab : sıf. taml.¹⁴

yımşak ağı : sıf. taml.

¹⁴ Leyla Karahan (*Türkçede Söz Dizimi*, s. 62-65) ve Halil Açıkgöz – Muhammet Yelten (*Kelime Grupları*, s. 58-62) gibi sahanın son önemli kaynaklarında edat grubu etraflıca örneklendirilerek anlatılmış ve “ile”nin eklenmesiyle oluşmuş yapılar da instrumental çekimli birer yapı olarak değil “*edat grubu*” olarak ele alınmıştır. Bugünkü gramerimizde “erozyonla mücadele”ye instrumental grubu deyip grubun unsurlarını ayırınca “erozyonla”ya edat grubu deme yanlışına düşülmektedir. Biz bu bakımdan “*süçig sabın*” yapısını günümüzdeki karşılığına rağmen edat grubu saymadık; zira bu yapı sadece yükleme instrumentalle bağlanmış bir sıfat tamlamasıdır.

ırağ budun : sıf. taml.

yağuru **ğonduğ**da kisre : edat g.

yağuru konduğ : part. g.

ZT Y

anyığ bilig : sıf. taml.

6 Edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş. Bir kişi yañılsar oğuşı budunı bişükiñe

B.liN Y F Y B.liN ZT

tegi kıdmaz ermiş. Süçig sabıña yımşak ağısıña arturup öküş Türk budun öltüg. Türk budun

Y ZT ZT H Y H

ölsikiñ.

Y

edgü bilge kişi / edgü alp kişi : BDBG

edgü bilge kişi : sıf. taml.

edgü / bilge : BDBG

edgü alp kişig : sıf. taml.

edgü / alp : BDBG

bir kişi : sıf. taml.

oğuşı budunı : tekrar g.¹⁵

¹⁵ Bu yapıyı BDBG olarak düşünmek de mümkündür; nitekim M. Ergin'in *Türk Dil Bilgisi* adlı kitabında (s. 377-379) tekrar grupları sınıflandırılmış ve ek alan yapıların tekrar grubu sayılamayacağı belirtilmiştir; ancak Vecihe Hatipoğlu başta olmak üzere Osman Nedim Tuna gibi pek çok dilcinin tekrar gruplarının sınırlarını genişlettiğini biliyoruz ve biz de bu iki TDİG'yi tekrar grubu saydık. René Giraud (çev. İsmail Mangaltepe) *Gök Türk İmparatorluğu İleriş, Kapgan ve Bilge' nin Hükümdarlıkları (680- 734)* adlı eserinde (Ötüken yayınları s. 191- 192 İstanbul 1999.) hendiadyoin kullanımını ele alır ve tasnif ederek *iş küç, at kü, kut ülüg, köz kaş, eb bark* gibi isim; *yabız yablak, baz yağısız* gibi sıfat; *yadağın yalınğın* gibi zarf ve *ölü yitü* gibi fiil tekrarlarını örnek verir. Türkolojide çok dinli çok kültürlü Uygurlar devri tercümelelerinden yadigâr olduğu bilinip dilimizde sıklıkla kullanılan anlamdaş, zıt ya da yakın anlamlı kelimelerin tekrarıyla oluşan bu tür yapıları *tekrar grubu* olarak adlandırdık. Zaten metinde geçen söz konusu yapılar değişik kaynaklarda *hendiadyoin* (bk. Erhan Aydın; *Orhun Yazıtlarında Hendiadyoinler*, Türk Dili, Nisan 1997, S. 544, s. 417-421) veya benzeri adlarla işlenmiştir. Bu çalışmada BDBG ile tekrar gruplarını ayırmakta gerçekten güçlük çektik. Eş ya da zıt anlam gibi ip uçları yakaladığımız yapıları tekrar grubu, bunun dışındakilere de BDBG dedik. M. Mansuroğlu'nun bizim tekrar grubu saydığımız *eçüm apam* gibi yapıları *bağlama edatı kullanılmaksızın yapılan bağlamalar* olarak adlandırması durumun karışıklığını sergilemektedir. bk. Mecdut Mansuroğlu, *Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları*, TDAY Belleten 1955, s. 59-71.

oğuşı : TDİG

budunu : TDİG

bişükiñe tegi : edat g.

bişüki : TDİG¹⁶

süçig sabıña yımşak ağısıña arturup : ger. g.
YT Y

süçig sabı / yımşak ağısı : BDBG

süçig sabı : TDİG

süçig sab : sıf. taml.

yımşak ağısı : TDİG

yımşak ağı : sıf. taml.

Türk budun : sıf. taml.

Biriye Çoğay yış Tögültün 7 yazı konayın tiser Türk budun ölsikig. Anda anyıg kişi ança
B.sizN Y H Y YT F ZT

boşgurur ermiş. Irak erser yablak ağı birür, yağuk erser edgü ağı birür tip ança boşgurur
Y ZT ZT Y

ermiş. Bilig bilmez kişi ol sabıg alıp yağuru barıp öküş kişi öltüg.
H ZT ZT Y

biriye Çoğay yış Tögültün yazı konayın. : cümle
YT B.sizN Y

Çoğay yış / Tögültün yazı : BDBG

Çoğay yış : sıf. taml.

¹⁶ A. B. Ercilasun'a göre burada iyelik grubu içinde bir de BDBG vardır; zira o söz konusu yapıyı "ebi eşükinge" şeklinde okumuştur. bk. A. B. Ercilasun, "Bir Kişi Yanılsar Oguşı Budunu Bişükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş" (KT, G,6 = BK, K, 4) İbaresine Üzerine, TDAY Belleten 1993, s. 83-89. Buna göre "bir kişi yanılsa kabilesine, milletine, evine, eşiğine varıncaya kadar" diye anlamlandırmıştır. "Kıdmaz ermiş" i öldürmüş, yok edermiş anlamının daha çok uyduğunu belirtmiştir. Kıdmak, kıymak kelimesine "herhangi bir şeye kıyı, kenar, sınır, hudut yapmak" anlamı vermiştir. Ona göre bu cümle "Milletine , evine, eşiğine kadar kıyı yapmazmış." anlamındadır.

Tögültün yazı : sıf. taml.

Türk budun : sıf. taml.

anyığ kişi : sıf. taml.

ırak erser yablaq ağı birür, yağuk erser edgü ağı birür tip : ger. g.
B.sizN Y

ırak erser yablaq ağı birür, yağuk erser edgü ağı birür : cümle
Y B.siz N Y Y B.sizN Y

yablaq ağı : sıf. taml.

edgü ağı : sıf. taml.

bilig bilmez kişi : sıf. taml.

bilig bilmez : part. g.
B.sizN Y

ol sabıg alıp yağuru barıp : ger. g.
ZT Y

ol sabıg alıp yağuru : ger. g.
ZT Y

ol sabıg alıp : ger. g.
B.liN Y

ol sab : sıf. taml.

öküş kişi : sıf. taml.

8 Ol yirgerü¹⁷ barsar Türk budun ölteçi sen. Ötken yir olurup arkış tirkış ısar neñ buñuğ
ZT Y H Y ZT BsizN Y F

yok. Ötüken yış olursar beñgü il tuta¹⁸ olurtaçı sen. Türk budun tokurkkak sen. Açsık tosık
Y BsizN Y ZT ZT Y H Y BsizN

¹⁷Bu yapıyı *o yere doğru* diye aktarırsak ZT, *o yere* diye düşünürsek YT olur. Yönelme ve yön bildirmenin Türk dilindeki ekli, edatlı ve hem ek hem edatlı çekimleri bilinmektedir. (R. R. Arat, *Türkçede Cihet Mefhumu ve Bunun İle İlgili Tabirler*, Türkiyat Mecmuası, İstanbul 1964, C. XIV, s. 1-24) Dolayısıyla bu çalışmada biz zaman zaman tekrar gruplarıyla BDBG arasındaki kararsızlıklarımızı, *datif+yön* şeklinde çekimlenmiş isimlerde de yaşadık ve nihayetinde yapının söz bütünü içindeki fonksiyonunu esas aldık. *Öñdin yan* gibi yapıları ise edat grubu olarak hep ZT saydık.

¹⁸H. Namık Orkun (ETY, s. 26) ve M. Ergin (OA, s.4)de “*beñgü*” yapısını “*ebediyyen*” olarak anlamlandırıp asıl yüklem zarfı gibi düşünmüşlerdir.

ömez sen. Bir todsar açsık ömez sen.

Y ZT Y BsizN Y

ol yir : sif. taml.

Türk budun : sif. taml.

Ötüken yir olurup : ger. g.

BsizN Y

Ötüken yir : sif. taml.

arqış tirkiş : tekrar g.

neñ buñ : sif. taml.

Ötüken yış : sif. taml.

il tuta : ger. g.

BsizN Y

Türk budun : sif. taml.

açsık tosıq : tekrar g.

Antağınñ 9 üçün igidmiş kağanınñ sabın almatın yir sayu¹⁹ bardıg. Kop anda alkıntıg,

ZT ZT ZT Y ZT YT Y

arıltıg. Anda kalmış yir sayu kop toru ölü yoriyur ertig. Teñri yarlıkadukın üçün [ö]züm

Y F ZT ZT Y ZT

kutum bar üçün kağan olurtum.

Y

antağınñ üçün : edat g.

antağın : TDİG

antağ (ol-nı teg): edat g.(bk. 24. dipnot)

igidmiş kağanınñ sabın almatın : ger. g.

B.liN Y

¹⁹ Kelimelerin sadece isim ve fiil olduğuna ve diğer türlerin metin içindeki duruş adı olduğuna yukarıda işaret etmiştik. Burada da “say-” fiilinin vokal gerundiyumlu hâlini “her” anlamı için anlam boşalmasına uğrarken yakalıyoruz. Bu bakımdan henüz takdim de gerçekleşmediği için ZT saydık.

*igidmiş kağanın*ın sabı : b.li is. taml.

igidmiş kağanın : TDİG

igidmiş kağan : sıf. taml.

yir sayu : ger. g. (bk. 3. ve 19. dipnot)
B.sizN Y

kop toru ölü : ger. g.
ZT Y

toru ölü : tekrar g.

Teñri yarlıkağuın üçün / özüm kıutum bar üçün : BDBG

Teñri yarlıkağuın üçün : edat g.

Teñri yarlıkağuı : b.siz is. taml.

Teñri yarlıkaduk : part. g.
F Y

özüm kıutum bar üçün : edat g.

özüm kıutum bar²⁰ : cümle
F Y

özüm kıutum : b.siz is. taml.

özüm : TDİG

kıutum : TDİG

Kağan olurup 10 yok çıgany budunuğ kop kubratdım. Çıgany budunuğ bay kıldım. Az
ZT B.liN ZT Y B.liN Y

budunuğ öküş kıldım. Azu bu sabımda igid bar ğu? Türk begler budun bunı eşidiñ. Türk
B.liN Y CDU YT F Y CDU H B.liN Y

---

²⁰ Talat Tekin de OTG'de “*var, mevcut*” anlamlı *bar* sözcüğünün *-r* ekli çok eski bir eylem sıfatı olduğunu, genellikle yüklem olarak kullanıldığını belirtmiştir.(s. 186) Açıklaması nasıl olursa olsun burada yine bir gramer farkıyla karşı karşıyayız; edat grubundan cümleye geçişin örneklerini (*Onu sevdim diye* vs.) bugün de sıklıkla görmekteyiz. Buradaki isim cümlesi olan yapıda bir eksiltme de düşünülebilir. Biz çekimli fiilli cümlelerden morfolojik yapılar geçişlerde her şeyin mümkün olduğunu “*Onu sevmiyorluğumdan sana ne!*” gibi kullanım örneklerinden biliyoruz.

[budun ti]rip il tutsıkiñin bunda urtum²¹.

B.liN   YT   Y

yok çığany budun : sıf. taml.

yok çığany : tekrar g.

çığany budun : sıf. taml.

az budun : sıf. taml.

bu sabım : TDİG

bu sab : sıf. taml.

Türk begler budun : sıf. taml.

begler / budun : BDBG

Türk budun tirip il tutsıkiñ : TDİG

Türk budun tirip il tutsık : part. g.

ZT   B.sizN   Y

Türk budun tirip: ger. g.

B.sizN   Y

Türk budun : sıf. taml.

Yañılıp ölsikiñin yime11 bunda urtum. Neñ neñ sabım erser beñgü taşka urtum. Añar körü

B.liN   ZT   YT   Y   F   Y   YT   Y   ZT

biliñ. Türk amtı budun begler bödke körügme begler gü yañıltaçı siz? Men b[eñgü taş

Y   H   ZT   ZT   CDU   Y   F   B.sizN

tokıtdım...Tabğ[aç kağanda bedizçi kelürtüm, bedizet[t]im. Meniñ sabımın sımadı.

Y   YT   B.sizN   Y   Y   B.liN   Y

yañılıp ölsikiñ : TDİG

yañılıp ölsik : part. g.

ZT   Y

²¹ Bu fiil değişik ögelerle birlikte ve *yazı yazmak* anlamında sıklıkla kullanılmaktadır. Biz “*taşka ur-*” gibi yapılarda bile fiili ayrı yüklem olarak aldık. Dünya dillerinde *yazı yazma* eyleminin *yarmak* fiiliyle adlandırılmış olması, (Hatice Şirin, *Türkçede Yaz- “Yazı Yazmak” Fiili Üzerine*, Türk Dili, Ekim 2004, S. 634.) *ur-* fiilinin metnimizdeki kullanılışlarını önemli kılıyor.

neñ neñ sabım : TDİG

neñ neñ sab : sıf. taml.

neñ neñ : tekrar g.

beñgü taş : sıf. taml.

añgar²² körü : ger. g.
YT Y

Türk **amtı** budun begler : sıf. taml.²³

Türk budun begler : sıf. taml.

budun / begler : BDBG

böd (**bu** öd)²⁴ : sıf. taml.

ķörügme begler : sıf. taml.

beñgü taş : sıf. taml.

Tabğaç kağan : sıf. taml.

meniñ sabım : iyelik g.

12 Tabğaç kağanıñ içreki bedizçig ıtı. Añar adınçığ bark yaraturtum. İçin taşın adınçığ
B.liN Y YT B.sizN Y B.liN B.sizN

bediz urturtum. Taş tokıtdım. Kōñülteki sabımın u[rurtum...On Ok oğlıñ]a tatıña tegi
Y B.sizN Y B.liN Y ZT

bunı körü biliñ.
B.liN ZT Y

Tabğaç kağanıñ içreki bedizçi : sıf. taml.

Tabğaç kağanıñ içreki : aitlik g.

Tabğaç kağan : sıf. taml.

²² Bu yapıyı “*ona bakarak*” şeklinde anlamlandıran M. Ergin’e göre YT dedik. Ancak aynı yapıyı H. Namık Orkun “*onu görerek*” şeklinde (ETY, s. 27) anlamlandırmıştır.

²³ Burada sıfatlar yer değiştirmiştir. Bir takdim tehir vardır.

²⁴ Talat Tekin OTG’de bu yapıyı büzülme örneği olarak vermiştir. Ayrıca *buçegü* (bu-üçegü), *ölürteçik* (ölürteç-i-ök), *ölitik* (ölti-ök) örneklerini de sıralar.(s. 63) Bunlara ek olarak *antağ* (ol-nı teg) kelime grubunu verebiliriz.

adınçığ barķ : sıf. taml.

içi / taş : BDBG

içi : TDİG

taşı : TDİG

adınçığ bediz : sıf. taml.

köñülteki sabım : TDİG

köñülteki sab : sıf. taml.

On Oķ oğlıña tatiña tegi : edat g.

On Oķ oğlıñ / tatiñ : BDBG

On Oķ oğlıñ : TDİG

On Oķ oğlı : b.siz is. taml.

On Oķ : birl. is. (sıf. taml.)

tatiñ : TDİG

Beñgü taş 13 tokıtdım.b[u...il] erser, ança takı erig yirte irser, ança erig yirte beñgü taş

B.sizN Y Y ZT Y YT B.sizN

tokıtdım, bitid[d]im. Anı körüp ança biliñ. Ol taş [...]dım. Bu bitig bitigme atısıYol[l]uğ

Y Y ZT ZT Y CDKG F Y

T[iğin].

beñgü taş : sıf. taml.

taķı erig yir : sıf. taml.

taķı erig : birl. sıf.²⁵

²⁵ Kaya Bilgegil başta olmak üzere pek çok dilci bu tür yapılar için *birleşik sıfat* der. Biz bir ön ek gibi çalışan mukayese edatlarının oluşturduğu bu tür yapılar dışında *-lı, -sız* gibi eklerin başka kelime gruplarına eklenmesiyle oluşan yapılara da *birleşik sıfat* dedik. Birleşik sıfat için Tahir Nejat Gencan, *ak saçlı dede, geniş bahçeli ev, yedi başlı dev, birkaç basamaklı merdiven; beş parasız adam, sağlam kunduracı Ali, yüz kuruluşluk meyva* örneklerini sıralar. bk. T. Nejat Gencan, *Sıfat Birlikleri*, TDAY Belleten 1954, s. 181-187. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken bir husus da sondaki ekin kelime grubunun tamamına mı yoksa sadece sondaki unsura mı ait olduğudur. Zira çekim eki gibi geçici adlandırma yapan *-lı, -cı* ya da *-sız* gibi ekler, bazen kalıcı adlandırma yaparak gerçek yapım eki gibi de davranırlar. Biz bu çalışmada hepsine *birleşik sıfat* desek de

beñgü taş : sıf. taml.

ança erig yir : sıf. taml.

erig yir : sıf. taml.

anı körüp : ger. g.

B.liN Y

ol taş : sıf. taml.

bu bitig bitigme : part. g.

B.sizN Y

bu bitig : sıf. taml.

atısı Yolluğ Tigin : sıf. taml.

atısı : TDİG

Yolluğ Tigin : birl. is. (unvan g.)

1.2. Doğu yüzü

1 Üze kök teñri asra yağız yir kılındukda ikin ara²⁶ kişi oğlı kılınmış. Kişi oğlında üze
ZT ZT SF Y YT

eçüm apam Bumın Kağan İstemi Kağan olurmuş. Olurupan Türk budunuñ ilin törüsin tuta
F Y ZT B.liN

birmiş, iti birmiş.²⁷

Y Y

üze kök teñri asra yağız yir kılındukda : ger. g.

YT SF YT SF Y

---

antağ külüg'deki *-lüg* ile *ıgar illig*'deki *-lig*'in duruşları ve uzanışları farklıdır. Dolayısıyla bugün de *kırmızı arabah çocuk* yapısıyla *çok görgülü çocuk* yapılarındaki *-lı* ekinin görevlerini karıştırmamak gerekir.

²⁶ Kaynaklarda *ikin* ya da *ekin* şeklinde okunan bu kelimedeki ek *-n* çokluk ekidir ve *-gün* gibi, *-egü* gibi tesniye misali çokluk yapan ve sonradan kullanımdan düşmüş eklerimizdendir. Dilimizdeki hemen hemen bütün kelime türlerinde kullanımı yaygın olan *ara*'nın buradaki edatlığı da muhakkak. Bu bakımdan her ne kadar YT olarak günümüz Türkçesine aktarsak da bu yapı edat grubudur ve edat gruplarının da sentaksın cümle düzlemindeki görevi zarflık grup düzlemindeki görevi de sıfatlıktır.

²⁷ Bu okumanın ve anlamlandırmanın yanlış olduğu ve buradaki vokal gerundiyoumlu yapıların "yönet-"anamlı "ebir-" fiiline zarf olduğu şeklindeki görüşlere göre metnin sentaksının değişeceği de muhakkaktır. Biz burada da M. Ergin ve H. Namık Orkun'un okuma ve anlamlandırmalarını esas alarak, yani "bir-" fiilini tezlik sayarak tahlil yaptık. Zira ETÜ'de "ebir-" şeklinde bir ayrı kökümüz de (*ebirü kelürtüm, ebirü bardımız*) mevcuttur.

kök teñri : sıf. taml.

yağız yir : sıf. taml.

ikin ara : edat g.

kişi oğlı : b.siz is. taml.

kişi oğlında üze : edat g.

eçüm apam Bumın Қаған Ыстemi Қаған : sıf. taml.²⁸

eçüm apam : tekrar g.

eçüm : TDİG

apam : TDİG

Bumın Қаған / Ыстemi Қаған : BDBG

Bumın Қаған : unvan g.

Ыстemi Қаған : unvan g.

Türk budunuñ ili törüsi : b.li is. taml.

Türk budun : sıf. taml.

il / törü : BDBG

2 Tört buluñ kop yağı ermiş. Sü sülepen tört buluñdaki buduñuğ kop almış, kop baz

F ZT Y ZT B.liN ZT Y ZT

kılmış. Başlıgıg yükündürmiş, tizligig sökürmiş. İlgerü Kadirkan yışka tegi kirü Temir

Y B.liN Y B.liN Y YT ZT YT

Kapıgka tegi kondurmuş.

ZT Y

tört buluñ : sıf. taml.

²⁸ Burada iki TDİG tekrarıyla oluşan tekrar grubu sıfat durumundadır, Tahir Nejat Gencan ise isim tamlamalarının da belirtici ve niteleyici birer sıfat grubu görevinde kullanıldıklarından bahseder ve *Ali'nin kardeşi Orhan, dayının oğlu Hasan, arkadaşımız Turgut, herkesin bildiği şeyler...* örneklerini sıralar (*agm.*, s. 181-187.). Biz de metinde *inim Kül Tigin* gibi örnekleri bol olan bu yapı için *sıfat tamlaması* terimini kullandık.

sü sülepen : ger. g.

B.sizN Y

tört buluñdaki budun : sıf. taml.

tört buluñdaki : aitlik g.

tört buluñ : sıf. taml.

Çadırқан yışқа tegi : edat g.

Çadırқан yış : sıf. taml.

Temir Çapıǵқа tegi : edat g.

Temir Çapıǵ : birl. is. (sıf. taml.)

İkin ara 3 idi oksuz Kök Türk ança olurur ermiş.²⁹ Bilge kağan ermiş, alp kağan ermiş.

ZT F ZT Y Y Y

Buyrukı yime bilge ermiş erinç, alp ermiş erinç. Begleri yime budunı yime tüz ermiş. Anı

F ZT Y CDU Y CDU F Y

üçün ilig ança tutmuş erinç. İlig tutup törüg itmiş.

ZT B.liN ZT Y CDU ZT B.liN Y

ikin ara : edat g.

idi oksuz Kök Türk : sıf. taml.

idi oksuz : birl. sıf. (bk. 25. dipnot)

Kök Türk : birl. is. (sıf. taml.)

bilge kağan : sıf. taml.

alp kağan : sıf. taml.

buyrukı : TDİG

begleri yime budunı yime : bağ. g.

²⁹ Bizim M. Ergin'e göre tahlil ettiğimiz bu cümledeki "idi oksuz" yapısı , O. N. Tuna tarafından " bir bütün halinde, tam bir birlik halinde, tekdüze, üniter" şeklinde açıklanmıştır. bk.O. N. Tuna, *Ekin Ara İdi Oksuz Kök Türk Ança Olurur Ermiş* (KT, D, 2-3) İbaresini Üzerine ,TDAY Belleten 1993, s. 77-81 Aynı yazıda Gabain'in inçe şeklinde okuduğu ança'nın ençe okunup öyle, böyle,o kadar,onca anlamına değil rahat, huzur; sakin;sükunet, sulh; rahat gönülle kedersiz, tasasız; kolayca anlamlarına getirildiğini görüyoruz: Altın gümüş işgiti kutay sıkıntısız(veya bollukla) rahatça (veya kolaylıkla) verir.

begleri : TDİG

budunu : TDİG

anı için : edat g.

ilig tutup : ger. g.

B.liN Y

Özi ança 4 kergek bolmış. Yoğcı sıgıtçı öñre kün toğsıkda Bökli Çöllüg il Tabğaç Tüpüt

F ZT Y F

Apar Purum Kırkız Üç Kırıkan Otuz Tatar Kıtany Tatabı bunça budun kelipen sıgtamış

ZT Y

yoğlamış. Antağ külüg kağan ermiş.

Y Y

özi : TDİG

yoğcı / sıgıtçı / öñre kün toğsıkda Bökli Çöllüg il / Tabğaç / Tüpüt / Apar / Purum / Üç

Kırıkan / Otuz Tatar / Kıtany / Tatabı / bunça budun : BDBG³⁰

öñre kün toğsıkda Bökli Çöllüg il : abl. g.

öñre kün toğsık : part. g.

YT F Y

Bökli çöllüg il: sıf. taml.

Bökli çöllüg : birl. sıf. (bk. 25. dipnot)

Bökli çöl : sıf. taml.

Üç Kırıkan : birl. is. (sıf. taml.)

Otuz Tatar : birl. is. (sıf. taml.)

bunça budun : sıf. taml.

³⁰ A. B. Ercilasun *yoğcı sıgıtçı* kelimelerinin bir başlık gibi olduğunun arkasından cenaze törenine temsilci gönderen ülke ve halkların sayıldığına, daha sonra da bunların yükleme bağlanmadan bırakılıp bir toplama cümlesi ile hepsinin gelip yas tuttuğunun belirtildiğini ifade etmiştir. Makalesinde *bunça* kelimesiyle başlayan toplama cümlelerinin hitabet üslubuna uygun olduğunu söylemiştir. Bu konuşma ve hitabet üslubundan dolayı tam olarak bir kelime grubu bulmak zordur. Biz bu yapıyı BDBG olarak adlandırdık. bk. Ahmet Bican Ercilasun, *Köl Tigin Yazıtı Bir Nutuk Metni midir?* TDAY Bellekten 1990, s. 31-39.

antağ külüg kağan : sıf. taml.

antağ külüg³¹ : sıf. taml. (bk. 25. dipnot)

antağ (ol-nı teg) : edat g.(bk. 24. dipnot)

Anda kisre inisi kağan 5 bolmış erinç, oğlıtı kağan bolmış erinç. Anda kisre inisi eçisin

ZT F Y CDU F Y CDU ZT F ZT

teg kılınmaduk erinç, oğlı kañın teg kılınmaduk erinç. Biligsiz kağan olurmuş erinç, yablağ

Y CDU F ZT Y CDU F Y CDU F

kağan olurmuş erinç. Buyrukı yime³² biligsiz erinç, yablağ ermiş erinç.

Y CDU F CDU Y CDU Y CDU

anda kisre : edat g.

inisi : TDİG

oğlıtı : TDİG

eçisin teg : edat g.

eçisi : TDİG

oğlı : TDİG

kañın teg : edat g.

kañı : TDİG

biligsiz kağan : sıf. taml

yablağ kağan : sıf. taml.

buyrukı : TDİG

6 Begleri budunı tüzsüz üçün Tabğaç budun tebligın kürlüg üçün armağısın üçün inili

ZT

³¹ Hemen yukarıda “bökli çöllüg” yapısına birleşik sıfat derken buradaki “antağ külüg” için sıfat tamlaması deyişimiz –lüg(4) ekinin dilimizdeki durumundandır. İlk örnekte çekimlik ikincide ise yapımlık bir görev üstlenmiştir ve “namli” anlamıyla ETÜ sözlüklerde yerini almıştır.

³² Muharrem Ergin bu cümleyi yime kelimesinin da edatının yerinde olduğunu düşünerek anlamlandırmıştır.(bk. OA, s. 9) Biz bu yime kelimesinin bu görevde kullanılmış olanları için CDU dedik. Kerime Üstünova ise O da ayağını vermiyor cümlesini örnek göstererek o da için pekiştirilmiş özne demiştir.bk. Kerime Üstünova, Türkçede Yapı Kavramı Ve Söz Dizimi İncelemeleri, s. 92.

eçili kiñşürtükün üçün begli budunlîğ yoñşurtukın üçün Türk budun illedük ilin içğini idmiş.

F B.liN ZT Y

7 kağanladuk kağanın yitürü idmiş.

B.liN ZT Y

begleri budunu tüzsüz üçün / Tabğaç budun tebligın kürlüg üçün / armağçısın üçün / inili
eçili kiñşürtükün üçün / begli budunlîğ yoñşurtukın üçün : BDBG

begleri budunu tüzsüz üçün : edat g.

begleri budunu tüzsüz³³ : isnat g.

F Y

begleri / budunu : BDBG

begleri : TDİG

budunu : TDİG

Tabğaç budun tebligın kürlüg üçün : edat g.

Tabğaç budun tebligın kürlüg : b.siz is. taml.³⁴

teblig kürlüg : tekrar g.

Tabğaç budun : sıf. taml.

armağçısın üçün : edat g.

armağçısı : TDİG

inili eçili kiñşürtükün üçün : edat g.

inili eçili kiñşürtüki : TDİG

inili eçili kiñşürtük : part. g.

ZT Y

inili eçili : tekrar g.

³³ Yukarıdaki “Özüm kutum bar üçün” yapısının bir başka benzeriyle karşı karşıyayız. “*begleri budunu tüzsüz*” fail ve yüklemden ibaret bir cümle de sayılabilir, partisip ekli yardımcı fiili eksiltilmiş bir partisip grubu da. *Giriş*’te açıkladığımız partisip kavramı, her iki durumda da nitelemenin aynılığını göstermektedir. Kısaca eksiltilmiş bir partisip ya da yardımcı fiile eklenmiş bir edatla oluşup zarf görevinde kullanılan bir edat grubu.

³⁴ Bu yapı yukarıda “*Tabğaç budun tebligın kürlüğün üçün*” şeklinde geçti ve doğru olanı da öyle. Ancak burada tıpkı semantik ilişkiyle kurulan sıfat tamlamaları gibi eksiz kurulmuş bir isim tamlamasıyla karşı karşıyayız. Üstelik bu yapı günümüz gramercilerince *takısız isim tamlaması* denen yapıdan da çok farklıdır. Burada tam bir *eksiltme* (ellepsis) örneğiyle karşı karşıyayız.

begli budunlġ yoñşurtuġın üçün : edat g.

begli budunlġ yoñşurtuġı : TDĠG

begli budunlġ yoñşurtuk : part. g.

B.liN Y

begli budunlı : tekrar g.

Türk budun : sıf. taml.

illedük ili : TDĠG

illedük il : sıf. taml.

қағанладуқ қағанı : TDĠG

қағанладуқ қаған : sıf. taml.

Tabğaç budunka beglik urı oġlın kul boldı, işilik kız oġlın küñ boldı. Türk begler Türk

YT F Y F Y F B.liN

atın ıtı. Tabğaçġı begler Tabğaç atın tutupan Tabğaç kağanka 8 körmış.

Y F ZT YT Y

Tabğaç budun : sıf. taml.

beglik urı oġlı : TDĠG

beglik urı oġul : sıf. taml.

urı oġul : sıf. taml.

işilik kız oġlı : TDĠG

işilik kız oġul : sıf. taml.

kız ogul : sıf. taml.

Türk begler : sıf. taml.

Türk atı : b.siz is. taml.

Tabğaçġı begler : sıf. taml.

Tabğaç atın tutupan : ger. g.

B.liN Y

Tabğaç atı : b.siz is. taml.

Tabğaç қаған : sıf. taml.

Elig yıl işig küçüg birmiş. İlgerü kün toğsıkda Bökli Қағанка теги сүлейү бirmiş. Қуриғару
ZT B.liN Y YT ZT Y YT

Темір Қарығқа теги сүлейү бirmiş. Табғач қағанка илин төрүсин алы бirmiş. Түрк кара қамағ
ZT Y YT B.liN Y F

9 budun ança timiş:

ZT Y

elig yıl : sıf. taml.

iş küç : tekrar g.

ilgerü kün toğsık : part. g.

YT F Y

Bökli Қағанқа теги : edat g.

Bökli Қаған : unvan g.

Темір Қарығқа теги : edat g.

Темір Қарығ : birl. is. (sıf. taml.)

Табғач қаған: sıf. taml.

или / төрүси : BDBG

или : TDİG

төрүси : TDİG

Түрк кара қамағ budun : sıf. taml.

кара **қамағ** budun : sıf. taml.³⁵

қара budun : sıf. taml.

İllig budun ertim, ilim amtı қanı, kimke ilig қазғанур мен тир ерmiş. Қағанліг budun ertim,

B.sizN

Y

қағаным қanı, ne қағанка işig küçüg birür мен тир ерmiş. Ança tip Табғач қағанка yağı

B.sizN

Y

ZT

YT

³⁵ Burada da bir takdim tehir görölüyor.

bolmuş.

Y

illig budun ertim, ilim amtı kanı, kimke ilig kazganur men. : sıralı cümle

Y F ZT Y YT B.liN Y

illig budun : sıf. taml.

ilim : TDİG

kağanlıg budun ertim, kağanım kanı, ne kağanka işig küçüg birür men: sıralı cümle

Y F Y YT B.li.N Y

kağanlıg budun : sıf. taml.

kağanım : TDİG

ne kağan : sıf. taml.

iş küç : tekrar g.

ança tip : ger. g.

ZT Y

Tabğaç kağan : sıf. taml.

10 Yağı bolup itinü yaratunu umaduk yana içikmiş. Bunça işig küçüg birtükgerü

ZT ZT Y ZT

sakinmatı³⁶ Türk budun ölüreyin, uruğsıratayın tir ermiş. Yokadu barır ermiş. Üze Türk Teñrisi

ZT B.sizN Y ZT Y YT F

Türk ıduk yiri 11 subı ança itmiş.

B.siz N ZT Y

yağı bolup itinü yaratunu umaduk³⁷ : part. g.

ZT Y

³⁶ Bu yapıyı M. Ergin “verdiğini düşünmeden” (OA, s. 11), H. Namık Orkun ise “verdiği hâlde düşünmeyip” (ETY, s. 33-34) diye aktarmış. Biz ikinciye göre tahlil ettik.

³⁷ Burada da bir gramer farkıyla karşı karşıyayız. Günümüz Türkiye Türkçesinde “gele gide bilmedik” gibi bir yapı yoktur; ETÜ’de de bu yapı morfolojik bir özellik arz ettiğinden üç kelimelik de olsa “itinü yaratunu umaduk” bir kelime grubu değil ETÜ’nün yeterli fiili çekimidir. Bu tür yapılar hakkında örnekler ve geniş bilgi için bk. Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesinde ‘iktidar’ ve ‘imkan’ Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri*, TDAY Beleten 1959, s. 107-124.

bunça işig küçüg birtükgerü: ger. g.

B.li N Y

bunça iş küç : sıf. taml.

iş küç : tekrar g.

Türk budun ölüreyin, uruğsıratayın : sıralı cümle

B.sizN Y Y

Türk budun : sıf. taml.

Türk Teñrisi : b.siz is. taml.

Türk ıduğ yiri subı : b.siz is. taml.

ıduğ yir sub : sıf. taml.

yir sub: tekrar g.

Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin kañım İltiriş Kağanığ ögüm İlbilge

ZT

B.liN

Katunuğ teñri töpüsinde tutup yügerü kötürmiş erinç. Kañım kağan yiti yigirmi erin taşıkmiş.

ZT

ZT

Y

CDU

F

ZT

Y

Taşra 12 yorıyur tiyin kü eşidip balıkdakı tağıkmiş, tağdakı inmiş, tirilip yitmiş er bolmiş.

ZT

F

Y

F

Y

ZT

Y

Türk budun yoğ bolmazun tiyin / budun bolçun tiyin : BDBG

Türk budun yoğ bolmazun tiyin : edat g.

Türk budun yok bolmazun : cümle

F

Y

Türk budun : sıf. taml.

budun bolçun tiyin : edat g.

budun bolçun : cümle

Y

kañım İltiriş Kağan / ögüm İlbilge Kağan : BDBG

kañım İltiriş Kağan : sıf. taml.

İltiriş Kağan : unvan g.

ögüm İlbilge Ƙatun : sıf. taml.

İlbilge Ƙatun : unvan g.

teñri töpüsinde tutup : ger. g.

YT Y

teñri töpüsi : b.siz is. taml.

kañım Ƙağan : sıf. taml.

yiti yigirmi er : sıf. taml.

yiti yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

taşra yoriyur tiyin kü eşidip: ger. g.

ZT B.sizN Y

taşra yoriyur tiyin : edat g.

taşra yoriyur : cümle

ZT Y

yitmiş er : sıf. taml.

Teñri küç birtük üçün kañım Ƙağan süsi böri teg ermiş, yağısı kony teg ermiş. İlgerü

ZT F Y F Y

kurıgaru sülep ti[r]m[iş] kubratmış. [K]amağı 13 yiti yüz er bolmış.

ZT Y Y F Y

Teñri küç birtük üçün : edat g.

Teñri küç birtük : part. g.

F B.sizN Y

kañım Ƙağan süsi : b.siz is. taml.

kañım Ƙağan : sıf. taml.

böri teg : edat g.

yağısı : TDİG

kony teg : edat g.

ilgerü kurıgaru sülep : ger. g.

YT Y

ilgerü / kırığaru : BDBG

kaşağı : TDİG

yiti yüz er : sıf. taml.

Yiti yüz er bolup ilsiremiş kağansıramış budunuğ, küñedmiş kuladmış budunuğ Türk

ZT

B.liN

törüsün içğınmış budunuğ eçüm apam törüsınca yaratmış, boşğurmış. Tölis Tarduş [budunuğ

ZT

Y

Y

B.liN

anda itmış.]

YT Y

yiti yüz er bolup : ger. g.

Y

yiti yüz er : sıf. taml.

ilsiremiş kağansıramış budun / küñedmiş kuladmış budun / Türk törüsün içğınmış budun :

BDBG

ilsiremiş kağansıramış budun : sıf. taml.

ilsiremiş / kağansıramış : BDBG

küñedmiş kuladmış budun : sıf. taml.

küñedmiş / kuladmış : BDBG

Türk törüsün içğınmış budun : sıf. taml.

Türk törüsün içğınmış : part. g.

B.liN

Y

Türk törüsü : b.siz is. taml.

eçüm apam törüsü : b.siz is. taml.

eçüm apam : tekrar g.

eçüm : TDİG

apam : TDİG

Tölis Tarduş budun : sıf. taml.

Tölis / Tarduş : BDBG³⁸

14 Yabğuş şadıg anda birmiş. Biriye Tabğaç budun yağı ermiş. Yırıya Baz Kağan Tokuz
B.liN YT Y YT F Y YT F

Oğuz budun yağı ermiş. Kırkız Kırıkın Otuz Tatar Kıtany Tatabı kop yağı ermiş. Kañım
Y F ZT Y CDKG

kağan bunça ... 15 Kırk artuķı yiti yolu sülemiş, yigirmi süñüş süñüşmiş.
ZT Y ZT Y

yabğuş / şadı : BDBG

Tabğaç budun : sıf. taml.

Baz Kağan / Tokuz Oğuz budun . BDBG

Baz Kağan : unvan g.

Tokuz Oğuz budun : sıf. taml.

Toğuz Oğuz : birl. is. (sıf. taml.)

Kırkız / Kırıkın / Otuz Tatar / Kıtany / Tatabı : BDBG

Otuz Tatar : birl. is. (sıf. taml.)

kañım kağan : sıf. taml.

kañım : TDİG

kırk artuķı yiti yolu : sıf. taml.

kırk artuķı yiti : sayı g.³⁹

yigirmi süñüş : sıf. taml.

³⁸ *Tölis* kağanlığın doğu boylarının adı, *Tarduş* batı boylarının adıdır.bk.Talat Tekin, OY, s. 110 ve s. 112.

³⁹ Bu yapıya *bağlama grubu* gibi bir ad da bulmak mümkündür. Hatta “*artuķı*”nın son morfemine bakarak TDİG demek bile mümkün. **Dede Korkut**’ta geçen “*üç otuz on*” yapısında da bir “*artuķı*” eksiltmesinin olduğu muhakkak. Bugün sayılarla ilgili olarak iki kelime grubu söz konusudur: *sayı grubu* ve *sıfat tamlaması*. Bu çalışmada **Orhun Abideleri**’nde de var olan sıfat tamlaması (*yiti yüz* vs.) dışındaki sayılarla ilgili yapılara “*sayı grubu*” adını verdik. Göktürkçede, Uygurlar devrinde hatta Dede Korkut’ta dahi kullanılan pek çok sayı sistemini bugün kullanmıyoruz. Söz konusu yapılar için bk. Prof. Dr. Zeki Kaymaz, *Türklerde Sayı Sistemleri*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, C 3, s. 419-426; *Eski Anadolu Türkçesi’nde Sayı Adları ve Kullanılışları*, TDAY Belleten 1991, s. 9-17.

Teñri yarlıkaduk üçün illigig ilsiretmiş, kağanlığığ kağansıratmış, yağığ baz kılmış,

ZT B.liN Y B.liN Y B.liN Y

tizligig sökürmış, başlığığ yükündü[rmiş. Kañım kağan ança ilig] 16 törüg kazğanıp uça

B.liN Y B.liN Y F ZT ZT

barmış.

Y

Teñri yarlıkaduk üçün : edat g.

Teñri yarlıkaduk : part. g.

F Y

kañım kağan : sıf. taml.

ança ilig törüg kazğanıp : ger. g.

ZT B.liN Y

il / törü : BDBG

Kañım kağanka Baz Kağanığ balbal tikmiş. Ol törüde üze eçim kağan olurtı. Eçim kağan

YT B.liN ZT Y ZT F Y F

olurupan Türk budunuğ yiçe itdi, igit[t]i. Çıganyığ [bay kıldı, azığ öküş kıldı].

ZT B.liN ZT Y Y B.liN Y B.liN Y

kañım kağan : sıf. taml.

Baz Kağan : unvan g.⁴⁰

ol törüde üze : edat g.

ol törü : sıf. taml.

Türk budun : sıf. taml.

17 Eçim kağan olurtukda özüm Tarduş budun üze şad ertim. Eçim kağan birle ilgerü Yaşıl

ZT F YT Y ZT YT

⁴⁰ *Baz* kelimesine Talat Tekin “bağımlı, tabi” anlamı vermiştir. Bu durumda bu kelime grubu sıfat tamlaması olur.(bk. OY, s. 99)

Ögüz Şaṅtuñ yazıka tegi süledimiz. Kırığaru Temir Kapıgka tegi süledimiz. Kögmen aša

ZT Y YT ZT Y ZT

Kırkız yiriñe tegi süledimiz].

ZT Y

eçim kağan olurtukda : ger. g.

F Y

eçim : TDİG

özüm : TDİG

Tarduş budun üze : edat g.

Tarduş budun : sıf. taml.

eçim kağan birle : edat g.

eçim kağan : sıf. taml.

Yaşıl ögüz Şaṅtuñ yazıka tegi : edat g.

Yaşıl ögüz / Şaṅtuñ yazı : BDBG

Yaşıl ögüz : sıf. taml.

Şaṅtuñ yazı : sıf. taml.

Temir Kapıgka tegi : edat g.

Temir Kapıg : birl. is. (sıf. taml.)

Kögmen aša : ger. g.

B.sizN Y

Kırkız yiriñe tegi : edat g.

Kırkız yiri : b.siz is. taml.

18 Kamağı biş otuz süledimiz, üç yigirmi sünüşdümüz. İllig ilsiiretdimiz, kağanlıgı

ZT ZT Y ZT Y B.liN Y B.liN

kağansıratdımız. Tizligig sökürtümüz, başlıgıg yükündürtümüz. Türgiş kağan Türkümüz

Y B.liN Y B.liN Y F

[budunumuz erti. Bilmedükin] üçün **19** biziñe yañıl[d]ukın üçün kağanı ölti.

Y ZT F Y

kaşağı : TDİG

biş otuz : sayı g. (bk. 39. dipnot)

üç yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Türgiş kağan : sıf. taml.

Türkümüz / budunumuz : BDBG

Türkümüz : TDİG

budunumuz : TDİG

bilmedükin için / bize yañıldıķın için : BDBG

bilmedükin için : edat g.

bilmedüki : TDİG

biziñe yañıldıķın için : edat g.

biziñe yañıldıķı : TDİG

biziñe yañıldıķ : part. g.

YT Y

kağanı : TDİG

Buyrukı begleri yime ölti. On Oķ budun emgek körti. Eçümüz apamız tutmış yir sub idisiz

F CDU Y F B.sizN Y CDKG

bolmazun tiyin Az budunuğ itip yar[atıp...]

CDKG

buyrukı / begleri : BDBG

buyruķı : TDİG

begleri : TDİG

On Oķ budun : sıf. taml.

On Oķ : birl. is. (sıf. taml.)

eçümüz apamız tutmış yir sub idisiz bolmazun tiyin : edat g.

eçümüz apamız tutmış yir sub idisiz bolmazun : cümle

F Y

eçümüz apamız tutmuş yir sub : sıf. taml.

eçümüz apamız tutmuş : part. g.

F Y

eçümüz apamız : tekrar g.

eçümüz : TDİG

apamız : TDİG

yir sub : tekrar g.

Az budunug itip yaratıp : ger. g.

B.liN Y

Az budun : sıf. taml.

itip / yaratıp : BDBG

20 Bars Beg erti. Kağan atı bunda biz birtimiz. Siñilim kunçuyug birtimiz. Özi yañıldı,

Y B.sizN YT F Y B.liN Y F Y

kağanı ölti, budunı küñ kul boldı. Kögmen yir sub idisiz kalmazun tiyin Az Kırkız budunug

F Y F Y ZT ZT

yaratıp keltimiz, süñüşdümüz... ilin 21 yana birtimiz.

Y Y B.liN ZT Y

Bars Beg : unvan g.

kağan atı : b.siz is. taml.

siñilim kuñçuy : sıf. taml.

siñilim : TDİG

özi : TDİG

kağanı : TDİG

budunı : TDİG

küñ kul : tekrar g.

Kөгmen yir sub idisiz kalmazun tiyin : edat g.

Kөгmen yir sub idisiz kalmazun : cümle

F ZT Y

Kögmen yir sub : sıf. taml.

yir sub : tekrar g.

Az Kırkız budunuğ yaratıp : ger. g.

B.liN Y

Az Kırkız budun : sıf. taml.

Az / Kırkız : BDBG

ili : TDİG

İlgerü Kadirkan yışığ aşa budunuğ ança kondurtumuz, ança itdimiz. Kurıgaru Keñü

YT ZT B.liN ZT Y ZT Y YT

Tarmança tegi Türk budunuğ ança kondurtumuz, ança itdimiz. Ol ödke kul kulluğ bolmış

ZT B.liN ZT Y ZT Y ZT F Y

erti, [küñ küñlüğ bolmış erti. İnisi eçisin bilmez erti. Oğlı kañın bilmez erti.]

F Y F B.liN Y F B.liN Y

Kadirkan yışığ aşa : ger. g.

B.liN Y

Qadirқан yış : sıf. taml.

Keñü Tarmança tegi : edat g.

Keñü Tarman : birl. is.

Türk budun : sıf. taml.

ol öd : sıf. taml.

inisi : TDİG

eçisi : TDİG

oğlı : TDİG

kañı : TDİG

22 Ança kazğanmış itmiş ilimiz törümüz erti. Türk Oğuz begleri budun eşidiñ. Üze teñri

F Y H Y YT F

basmasar, asra yir telinmeser, Türk budun, iliñin törüñin kim artatı [udaçı erti]? Türk budun

Y YT F Y H B.liN F Y H

ertün 23 ökün!

Y Y

ança kazğanmış itmiş ilimiz törümüz : sıf. taml.

ança kazğanmış / itmiş : BDBG

ança kazğanmış : part. g

ZT Y

ilimiz / törümüz : BDBG

ilimiz : TDİG

törümüz : TDİG

Türk Oğuz begleri / budun : BDBG

Türk Oğuz begleri : sıf. taml.

Oğuz begleri : b.siz is. taml.

Türk budun : sıf. taml.

iliñ / törüñ : BDBG

iliñ : TDİG

törüñ : TDİG

Türk budun

Küregüñün üçün igidmiş bilge kağanıñın ertmiş barmış edgü iliñe kentü yañıldıg, yablak

ZT Y T F Y ZT

kigürtüg. Yaraklıg kandın kelip yanya ilti. Süñüglüg kandın kelipen süre ilti? Iduk Ötüken

Y F ZT Y F ZT Y H

y[ış budun bardıg. İlgerü barıgma] 24 bardıg, kırıgaru barıgma bardıg.

Y H Y H Y

küregüñün üçün : edat g.

küregüñ : TDİG

igidmiş bilge kağanıñın ertmiş barmış edgü iliñ : inst. g.

igidmiş bilge kağanıñ : TDİG

igidmiş bilge kağan : sıf. taml.

bilge kağan : sıf. taml.

ertmiş barmış edgü ilin : TDİG

ertmiş barmış edgü il : sıf. taml.

ertmiş barmış : tekrar g.

edgü il : sıf. taml.

kandın kelip yanya : ger. g.

ZT Y

kandın kelip : ger. g.

YT Y

kandın kelipen süre : ger. g.

ZT Y

kandın kelipen : ger. g.

YT Y

Iduq Ötüken yış budun : sıf. taml.

Iduq Ötüken yış : sıf. taml.

Ötüken yış : sıf. taml.

ilgerü barıgma : part. g.

YT Y

kırıgaru barıgma : part. g.

YT Y

Barduk yirde edgüg ol erinç: Kanıñ subça yügürti, süñükün tağça yatdı. Beglik urı oğluñ

YT F Y CDU F ZT Y F ZT Y F

kul boldı, işilik kız oğluñ küñ boldı. Bilmedük üçün [yablakıñın üçün eçim kağan uça bardı.]

Y F Y ZT F ZT Y

barduq yir : sıf. taml.

kanıñ : TDİG

süñüküñ : TDİG

beglik urı oğluñ : TDİG

beglik urı oğul : sıf. taml.

urı oğul : sıf. taml.

işilik kız oğluñ : TDİG

işilik kız oğul : sıf. taml.

kız oğul : sıf. taml.

bilmedük üçün / yablağıñın üçün : BDBG

bilmedük üçün : edat g.

yablağıñın üçün : edat g.

yablakıñ : TDİG

eçim қаған : sıf. taml.

25 Başlayu Kırkız қағанıғ balbal tikdim. Türk budunuғ atı küsi yoқ bolmazun tiyin

ZT B.liN ZT Y ZT

қаңım қағанıғ өгүм қатунуғ көтүрmiş теңри il birigme теңри Türk budun atı küsi yoқ

F AF ZT

bolmazun [tiyin özümün ol теңри] 26 қаған olurtdı erinç.

B.liN AF Y CDU

Kırkız қаған : sıf. taml.

Türk budunuғ atı küsi yoқ bolmazun tiyin : edat g.

Türk budunuғ atı küsi yoқ bolmazun : cümle

F Y

Türk budunuғ atı küsi : b.li is. taml.

Türk budun : sıf. taml.

atı küsi : tekrar g.

қаңım қағанıғ өгүм қатунуғ көтүрmiş теңри : sıf. taml.

kañım kağanıǵ ögüm katunuǵ kötürmüş : part. g.

B.liN Y

kañım kağan / ögüm katun : BDBG

kañım kağan : sıf. taml.

kañım : TDİG

ögüm katun : sıf. taml.

ögüm : TDİG

il birigme teñri : sıf. taml.

il birigme : part. g.

B.sizN Y

Türk budun atı küsi yoǵ bolmazun tiyin : edat g.

Türk budun atı küsi yoǵ bolmazun : cümle

F Y

Türk budun atı küsi : b.siz is. taml.

Türk budun : sıf. taml.

atı küsi : tekrar g.

özüm : TDİG

ol teñri : sıf. taml.

Neñ yılsıǵ budunka olurmadım. İçre aşız taşra tonsuz yabız yablaq budunda üze olurtum.

YT Y YT Y

İnim Kül Tiǵın birle sözleşdimiz. Kañımız eçimiz kaz[ğanmış budun atı küsi yoǵ bolmazun]

ZT Y ZT

27 tiyin Türk budun üçün tün udımadım, küntüz olurmadım.

ZT ZT Y ZT Y

neñ yılsıǵ budun : sıf. taml.

neñ yılsıǵ : tekrar g.

içre aşız taşra tonsuz yabız yablaq budunda üze : edat g.

içre aşsız taşra tonsuz yabız yablağ budun : sıf. taml.

içre aşsız / taşra tonsuz / yabız yablağ : BDBG

içre aşsız : yön g. (bk. 11. dipnot)

taşra tonsuz : yön g. (bk. 11. dipnot)

yabız yablağ : tekrar g.

inim Kül Tigin birle : edat g.

inim Kül Tigin : sıf. taml.

inim : TDİG

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

kañımız eçimiz kazğanmış budun atı küsi yok bolmazun tiyin: edat g.

kañımız eçimiz kazğanmış budun atı küsi yok bolmazun : cümle

F Y

kañımız eçimiz kazğanmış budun atı küsi : b.siz is. taml.

kañımız eçimiz kazğanmış budun : sıf. taml.

kañımız eçimiz kazğanmış : part. g.

F Y

kañımız / eçimiz : BDBG

kañımız : TDİG

eçimiz : TDİG

atı küsi : tekrar g.

Türk budun üçün : edat g.

Türk budun : sıf. taml.

Inim Kül Tigin birle iki şad birle ölü yitü kazğandım. Ança kazğanıp biriki budunuğ ot

ZT ZT Y ZT B.liN

sub kılmadım. Men [özüm kağan olurtukuma yir sayu] 28 barmış budun ölü yitü yadağın

Y ZT F ZT ZT

yalıñın yana kelti.

ZT Y

inim Kül Tigin birle / iki şad birle : BDBG

inim Kül Tigin birle : edat g.

inim Kül Tigin : sıf. taml.

inim : TDİG

Kül Tigin : birl. is.(unvan g.)

iki şad birle : edat g.

iki şad : sıf. taml.

ölu yitü : tekrar g.

anča kazğanıp : ger. g.

ZT Y

biriki budun : sıf. taml.

ot sub : tekrar g.

men özüm kağan olurtukuma : ger. g.

F Y

men özüm : iyelik g.

yir sayu barmış budun : sıf. taml.

yir sayu barmış : part. g.

ZT Y

yir sayu : ger. g. (bk. 3. ve 19. dipnotlar)

B.sizN Y

ölu yitü : tekrar g.

yadağ yalıñ : tekrar g.

Budunuğ igideyin tiyin yırıǵaru Oǵuz budun tapa ilgerü Kıtany Tatabı budun tapa birigerü

ZT

YT

ZT

YT

ZT

YT

Tabğaç tapa uluğ sü iki yigir[mi süledim. ... süñüşdüm. Anda] 29 kisre teñri yarlıkazu⁴¹ kutum

ZT B.sizN ZT Y Y ZT CDU

bar üçün ülügüm bar üçün ölteçi budunuğ tırgürü igit[t]im. Yalıng budunuğ tonluğ, çığany

ZT B.liN ZT Y B.liN Y B.liN

budunuğ bay kıldım. Az budunuğ öküş kıldım. İğar illigde [ığar kağanlığda yig kıldım.

Y B.liN Y Y

Tört buluñdaki] budunuğ kop baz kıldım, yağısız kıldım.

B.liN ZT Y Y

budunuğ igideyin tiyin : edat g.

budunuğ igideyin : cümle

B.li.N Y

Oğuz budun tapa : edat g.

Oğuz budun : sıf. taml.

Qıtany Tatabı budun tapa : edat g.

Qıtany Tatabı budun : sıf. taml.

Qıtany / Tatabı : BDBG

Tabğaç tapa : edat g.

uluğ sü : sıf. taml.

iki yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

anda kisre : edat g.

teñri yarlıkazu : cümle

F Y

qıtum bar üçün / ülügüm bar üçün : BDBG

qıtum bar üçün : edat g.

qıtum bar : cümle

F Y

⁴¹ Bu dua cümlesi metinde iki yerde geçiyor ve OYSD'de *sebep tümleci* olarak alınmıştır. (s. 296) Klâsik dilciliğimizde bu tür yapıların adı *cümle-i duaiyye*'dir. Biz bu yapıyı tıpkı günümüzdeki ara cümleler gibi CDU olarak adlandırdık. Bu yapıyı Talat Tekin de *ara cümle* örneği olarak göstermiştir. (OTG, s. 216)

ķutum : TDİG

lgm bar n : edat g.

lgm bar : cümle

F Y

lgm : TDİG

ltei budun : sf. taml.

yahn budun : sf. taml.

ıgany budun : sf. taml.

az budun : sf. taml.

ıgar illigde ıgar kağanlığda yig : abl. g.

ıgar illig / ıgar kağanlığ : BDBG

ıgar illig : birl. sf. (bk. 25. ve 31. dipnot)

ıgar il : sf. taml.

ıgar kağanlığ : birl. sf. (bk. 25. ve 31. dipnot)

ıgar kağan : sf. taml.

tört buludaki budun : sf. taml.

tört buludaki : aitlik g.

tört bulu : sf. taml.

Kop maa körti. İşig kg birür. Bunça trg kağanıp inim Kl Tigin zi ança kergek

ZT YT Y B.liN Y ZT F ZT Y

boldı. Kağım kağan uçdukda inim Kl Tigin yi[ti yaşda kaltı...] 31 Umay teg ögüm katun

ZT F ZT Y ZT

kutua inim Kl Tigin er at⁴² buldı. Altı yigirmi yaşıa eim kağan ilin törüsin ança kağandı.

F ZT Y ZT B.liN ZT Y

⁴² Kaynaklardaki "er adımı aldı" açıklamasına rağmen (OA, s. 21; ETY, s. 44) biz bunu zarf olarak aldık. "Er at" yapısının ET'deki kullanımları ve buğn askerlik terimi olan "erat"ın okluk bir yapı olmadığı yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. TDK, Türkçe Szlu'n son baskısında dahi bu kelimeyle ilgili söz konusu hatayı dzeltmemiş ve "erat" kelimesindeki "at" için okluk eki açıklamasını vermiştir. bk. Türkçe Szlu, TDK Yay., Ankara 2005, s. 642.

Altı Çub Soğdak tapa süledimiz, bozdumuz. Tabğaç Oñ Tutuk biş t[ümen sü kelti,

ZT Y Y F ZT Y

süñüşdümüz?]

Y

iş küç : tekrar g.

bunça törüğ kazğanıp : ger. g.

B.liN Y

bunça törü : sıf. taml.

inim Kül Tigin özi : b.siz is. taml.

inim Kül Tigin . sıf. taml.

inim : TDİG

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

kañım kağan uçdukda : ger. g.

F Y

kañım kağan : sıf. taml.

kañım : TDİG

inim Kül Tigin : sıf. taml.

inim : TDİG

yiti yaş : sıf. taml.

Umay teg ögüm қатun қutı : b.siz is. taml.

Umay teg ögüm қатun : sıf. taml.

Umay teg : edat g.

ögüm қатun : sıf. taml.

ögüm : TDİG

inim Kül Tigin : sıf. taml.

inim : TDİG

er at : tekrar g.

altı yigirmi yaş : sıf. taml.

altı yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

eçim kağan ili törüsi : b.siz is. taml.

eçim kağan : sıf. taml.

eçim : TDİG

ili / törüsi : BDBG

ili : TDİG

törüsi : TDİG

Altı Çub Soğdak tapa : edat g.

Altı Çub Soğdağ : birl. is. (sıf. taml.)

Çub Soğdağ : birl. is.

Tabğaç Oñ Tutuğ : sıf. taml.

Oñ Tutuğ : unvan g.

biş tümen sü : sıf. taml.

biş tümen : sıf. taml.

32 Kül Tigin yadağın oplayu tegdi, Oñ Tutuğ yurçın yaraqlıg⁴³ eligin tutdı, yaraqlıgıdı

F ZT ZT Y B.liN ZT ZT Y ZT

kağanka ançuladı. Ol süg anda yok kıldımız. Bir otuz yaşına Çaça Señünke süñüşdümüz. Ang

YT Y F YT Y ZT YT Y ZT

ilki Tadığın Çoruñ boz [atıg binip tegdi.⁴⁴Ol at anda] 33 ölti.

ZT Y F YT Y

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

Oñ Tutuğ yurçın : unvan g.

Oñ Tutuğ : unvan g.

⁴³ Yine bir takdim tehir durumuyla karşı karşıyayız: “*Oñ Tutuğ yurçın yaraqlıg⁴³*” yapısının söz dizimi “*Oñ valinin silâhlı kayınbiraderi*” şeklinde olmalı; ancak biz cümle unsurlarını gördüğümüz dizilişe göre adlandırdık. OY’de ise şöyle aktarılmıştır: *Vali Ong’un kayınbiraderini silâhli iken eliyle yakaladı.* (s. 47)

⁴⁴ Kaynaklarca bu cümle farklı farklı okunup günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Biz tahlil ederken M. Ergin’in anlamlandırmasına uyduk. Ayrıca hem ETY’de hem OA’de “*tadığın*” yapısının son ünsüzü *nazal n* olarak gösterilmiş hâlbuki M. Ergin’in asıl metninde fonem harfiyle imlâ edilmiştir.

ol sü : sıf. taml.

bir otuz yaşı : TDİG

bir otuz yaş : sıf. taml.

bir otuz : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Çaça Señün : unvan g.

anğ ilki : birl. sıf.

Tadığın Çoruñ boz atıg binip : ger. g.

B.liN Y

Tadığın Çoruñ boz atı : b.li is. taml.

Tadığ Çor : birl is. (unvan g.)

boz at : sıf. taml.

ol at : sıf. taml.

İkinti İşbara Yamtar boz atıg binip tegdi. Ol at anda ölti. Üçünç Yigen Silig begiñ

ZT ZT Y F YT Y ZT ZT

kedimlig toruğ at binip tegdi. Ol at anta ölti. Yarıkında yalmasında yüz artuk okın urtı, yüziñe

Y F YT Y YT ZT Y YT

başınga bir ok t[egürmedi...]

B.sizN Y

İşbara Yamtar boz atıg binip : ger. g.

B.liN Y

İşbara Yamtar boz atı : b.siz is. taml.

İşbara Yamtar : birl. is.

boz at : sıf. taml.

ol at : sıf. taml.

yigen Silig begiñ kedimlig toruğ at binip : ger. g.

B.li N⁴⁵ Y

yigen Silig begiñ kedimlig toruğ at : genitif g.

yigen Silig beg : sıf. taml.

Silig Beg : unvan g.

kedimlig toruğ at : sıf. taml.

toruğ at : sıf. taml.

ol at : sıf. taml.

yarıklı / yalması : BDBG

yarıklı : TDİG

yalması :TDİG

yüz artuğ oğ : sıf. taml.

yüz artuğ : sayı g. (bk. 39. dipnot)

yüziñe başıña : tekrar g.

yüzi : TDİG

başı : TDİG

bir oğ : sıf. taml.

34 Tegdükün Türk begler kop bilir siz. Ol süg anda yok kıldımız. Anda kisre Yir Bayırku

B.liN H ZT Y B.liN YT Y ZT

Uluğ İrkin yağı boldı. Anı yanyıp Türgi Yargün költe bozdumuz. Uluğ İrkin azkıya erin

F Y ZT YT Y F ZT

tezip bardı. Kül Tigin [altı otuz] 35 yaşına Kırkız tapa süledimiz.

ZT Y F ZT ZT Y

⁴⁵ Dilcililğin en çetin konularında biri de *belirlilik - belirsizlik* (definite – indefinite, ma'rife - nekre) durumudur. Bizim eski dilciliğimiz başta olmak üzere bütün dillerde ve dilciliklerde bu konunun üzerinde çok fazla durulmuştur. Belirliliğin anlama dayalı olanı (*özel adlar* vs.) ve morfeme bağlı olanı (Arapça *el*, İngilizce *the*, Türkçe *akuzatif* vs.) örneklerle uzun uzun işlenmiştir. Burada da akuzatif yoktur ama genitif grubunu yapan ek, akuzatifin görevini yerine getirmiştir.

tegdüki : TDİG

Türk begler . sıf. taml.

ol sü : sıf. taml.

anda kisre : edat g.

Yir Bayırku Uluğ İrkin : b.siz is. taml.

Yir Bayırku : birl. is. (bk. 13. dipnot)

Uluğ İrkin : birl. is. (sıf. taml.)

anı yanyıp : ger. g.

B.liN Y

Türgi Yargün köl : sıf. taml.

Türgi Yargün : birl. is.

azkınya er : sıf. taml.

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

altı otuz yaşı : TDİG

altı otuz yaş : sıf. taml.

altı otuz : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Qırkıız tapa : edat g.

Sünüg batımı karıg söküpen Kögmen yışıg toğa yorıp Qırkıız budunuğ uda basdımız.

ZT

B.liN

YT

Y

Kağanın birle Soña yışda süñüşdümüz. Kül Tigin Bayırkun[un ak adğı]r[ıg] 36 binip oplayu

ZT

YT

Y

F

ZT

ZT

tegdı.

Y

sünüg batımı karıg söküpen Kögmen yışıg toğa yorıp : ger. g.

ZT

ZT

Y

sünüg batımı karıg söküpen : ger. g.

B.liN

Y

sünüg batımı qar : sıf. taml.

süñüg batımı : b.siz is. taml.

Kögmen yışığ toğa : ger. g.

B.liN Y

Kögmen yış : sıf. taml.

Qırkıız budun : sıf. taml.

qağanın birle : edat g.

qağanı : TDİG

Soña yış : sıf. taml.

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

Bayırkunuñ aq adğırığ binip : ger. g.

B.liN Y

Bayırkunuñ aq adğır: genitif g.

aq adğır : sıf. taml.

Bir erig okun urtı, iki erig udu aşuru sançdı. Ol tegdükde Bayırkunuñ aq adğırığ udlukın

B.liN ZT Y B.liN ZT Y ZT B.liN ZT

sıyu urtı. Qırkıız qağanın ölürtümüz, ilin altımız. Ol yılka Tü[rgiş tapa Altun yışığ] 37 toğa

Y B.liN Y B.liN Y ZT ZT ZT

İrtiş ögüzüg keçe yorıdımız. Türgiş budunuğ uda basdımız. Türgiş qağan süsi Bolçuda otça

ZT Y B.liN YT Y F YT

borça kelti. Süñüşdümüz.

ZT Y Y

bir er : sıf. taml.

iki er : sıf. taml.

udu aşuru : tekrar g.

ol tegdükde : ger. g.

F Y

Bayırkunuñ aq adğır : genitif g.

aq adğır : sıf. taml.

udlukın sıyu : ger. g.

B.liN Y

udlukı : TDİG

ƘırƘız Ƙağanı : b.siz is.taml.

ili : TDİG

ol yıl : sıf. taml.

Türgiş tapa : edat g.

Altun yışığ toğa : ger. g.

B.liN Y

Altun yış : sıf. taml.

İrtiş ögüzüğ keçe : ger. g.

B.liN Y

İrtiş ögüz : sıf. taml.

Türgiş budun : sıf. taml.

Türgiş Ƙağan süsi : b.siz is. taml.

Türgiş Ƙağan : sıf. taml.

otça borça : tekrar g.

Kül Tigin başğu boz at binip tegdi. Başğu boz [. 38 ...tutuz[1]. İkisın öze alduzdı. Anda

F ZT Y B.liN YT Y YT

yana kirip Türgiş Ƙağan buyrukı Az tutukuğ elgin tutdı. Ƙağanın anda ölürtümüz, ilin altımız.

ZT F B.liN ZT Y B.liN YT Y B.liN Y

Kara Türgiş budun Ƙop içikdi. Ol budunuğ Tabarda Ƙo[nturtumuz?...]]

F ZT Y B.liN YT Y

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

başğu boz at binip : ger. g.

B.sizN Y

başğu boz at : sıf. taml.

boz at : sıf. taml.

ikisi : TDİG

yana girip : ger. g.

ZT Y

Türgiş kağan buyrukı : b.siz is. taml.

Türgiş kağan : sıf. taml.

Az tutuğ : sıf. taml.

kağanı : TDİG

ili :TDİG

qara⁴⁶ **Türgiş** budun : sıf. taml.

qara budun : sıf. taml.

ol budun : sıf. taml.

39 Soğdağ budun iteyin tiyin Yinçü ögüzüğ keçe Temir Kağığka tegi süledimiz. Anda

ZT

ZT

Y

ZT

kisre Kara Türğiş budun yağı bolmış. Kengeris tapa bardı. Bizin sü atı toruk azukı yok erti.

F

Y

ZT

Y

F

Y

F

Y

Yablak kişi er[...] 40 alp er biziñe tegmiş erti.

F

YT

Y

Soğdağ budun iteyin tiyin : edat g.

Soğdağ budun iteyin : cümle

B.sizN

Y

Soğdağ budun : sıf. taml.

Yinçü ögüzüğ keçe : ger. g.

B.liN

Y

Yinçü ögüz : sıf. taml.

Temir Kağığka tegi : edat g.

⁴⁶ Ulaştığımız kaynaklarda “kara” kelimesinin ilk harfi hem transkripsiyon hem de açıklamada büyük harflerle yazılsa da biz, bu morfemin bir özel ad yahut *Türgiş* kelimesinin sıfatı olmadığından hareketle *budun*’un sıfatı olduğunu düşündük. Tıpkı “kara kamag budun”da olduğu gibi bir takdim tehirle karşı karşıyayız.

Temir **Çapıg** : birl. is. (sıf. taml.)

anda kisre : edat g.

ğara **Türğış** budun : sıf. taml. (bk. 35. dipnot)

ğara budun : sıf. taml.

Kengeris tapa : edat g.

biziñ sü atı : b.siz is. taml.

biziñ sü : genitif g.

azuğı : TDİG

yablağ kişi er [...] / alp er : BDBG

Antağ ödke ökünüp Kül Tiginig az erin irtürü ıtımız. Uluğ süñüş süñüşmiş. Alp Şalçı ak

ZT B.liN ZT Y ZT Y ZT

atın binip tegmiş. Kara Türğış budunuğ anda ölürmiş, almış. Yana yorıp...

Y B.sizN YT Y Y CDKG

antağ ödke ökünüp : ger. g.

ZT Y

antağ öd : sıf. taml.

antağ (ol-nı teg) : edat g. (bk. 24. dipnot)

Kül Tigin : birl. is.(unvan g.)

az erin irtürü : ger. g.

ZT Y

az er : sıf. taml.

uluğ süñüş : sıf. taml.

Alp Şalçı ak atın binip : ger. g.

B.liN Y

Alp Şalçı ak atı : TDİG

Alp Şalçı ak at : sıf. taml.

Alp Şalçı : birl. is. (sıf. taml.)

ağ at : sıf. taml.

ğara **Türgiş** budun : sıf. taml. (bk. 35. dipnot)

ğara budun : sıf. taml.

yana yorıp : ger. g.

ZT Y

1.3. Kuzey Yüzü

1[...] birle Ğoşu Tutuğ birle sũnũřmiř. Erin kop olũrmiř. Ebin barımın [kalı]sız kop
ZT Y B.liN ZT Y B.liN ZT ZT

kelũrti. Kũl Tigin yiti otuz yaşına Ğarluk budun erũr barur erkli yağı boldı. Tamağ Iduk
Y F ZT ZT Y YT

Başda sũnũřdũmũz.

Y

[...] birle / Ğoşu Tutuğ birle : BDBG

Ğoşu Tutuğ birle : edat g.

Ğoşu Tutuğ : unvan g.

eri : TDİG

ebi barımı : tekrar g.

ebi : TDİG

barımı : TDİG

Kũl Tigin : birl. is. (unvan g.)

yiti otuz yaşı : TDİG

yiti otuz yaş : sıf. taml.

yiti otuz : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Ğarluk budun erũr barur erkli : ger. g.

F Y

Ğarluk budun : sıf. taml.

erũr barur : tekrar g.

Tamağ Iduğ Baş : birl. is.

2 [Kül] Tigin ol süñüşde otuz yaşayur erti, Alp Şalçı [ak]ın binip oplayu tegdi. İki erig
F ZT B.sizN Y ZT ZT Y B.liN

udu aşuru sançdı. Karlukuğ ölürtümüz, altımız. Az budun yağı boldı. Kara Költe süñüşdümüz.
ZT Y B.liN Y Y F Y YT Y

Kül Tigin bir kırk yaşayur erti.

F B.sizN Y

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

ol süñüş : sıf. taml.

Alp Şalçı akın binip : ger. g.

B.liN Y

Alp Şalçı ağı : TDİG

Alp Şalçı ağı : sıf. taml.

Alp Şalçı : birl. is. (sıf. taml.)

iki er : sıf. taml.

udu aşuru : tekrar g.

Az budun : sıf. taml.

Çara Köl : birl. is. (sıf. taml.)

bir kırk : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Alp Şalçı akın 3 binip oplayu tegdi. Az ilteberig tutdı. Az budun anda yok boldı. Eçim
ZT ZT Y B.liN Y F YT Y

kağan ili kamağ boltukında budun ilig ikeğü boltukında İzgil budun birle süñüşdümüz. Kül
ZT ZT Y

Tigin Alp Şalçı akın binip 4 o[playu tegd]i.

F ZT ZT Y

Alp Şalçı akın binip: ger. g.

B.liN Y

Alp Şalçı aķı : TDİG

Alp Şalçı aķ : sıf. taml.

Alp Şalçı : birl. is. (sıf. taml.)

Az ilteber : unvan g.

Az budun : sıf. taml.

eçim kağan ili kamaşag boltuķında / budun ilig ikegü boltuķında : BDBG

eçim kağan ili kamaşag boltuķında : ger. g.

F Y

eçim kağan ili : b.siz is. taml.

eçim kağan : sıf. taml.

budun ilig ikegü boltuķında : ger. g.

F Y

budun / ilig : BDBG

İzgil budun birle : edat g.

İzgil budun : sıf. taml.

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

Alp Şalçı akın binip: ger. g.

B.liN Y

Alp Şalçı aķı : TDİG

Alp Şalçı aķ : sıf. taml.

Alp Şalçı : birl. is. (sıf. taml.)

Ol at anda tüş[di]. İzgil [budun] ölti. Tokuz Oğuz budun kentü budunum erti. Teñri yir

F YT Y F Y F Y

bulgakın üçün yağı boldı. Bir yılka biş yolu süñüşdümüz. Añ ilk Toğu Balıkda süñüşdümüz.

ZT Y ZT ZT Y ZT YT Y

ol at : sıf. taml.

İzgil budun : sıf. taml.

Toğuz Oğuz budun : sıf. taml.

Toğuz Oğuz : birl. is. (sıf. taml.)

kentü budunum : iyelik g.

teñri yir bulğakın üçün : edat g.

teñri yir bulğakı : b.siz is. taml.

teñri / yir : BDBG

bir yıl : sıf. taml.

biş yolu : sıf. taml.

añ ilk : birl. sıf.

Toğu Balık : birl. is. (sıf. taml.)

5 Kül Tigin Azman akıg binip oplayu tegdi. Altı erig sançdı. Sü [t]legişinde yitiñç erig
F ZT ZT Y B.li.N Y ZT Bli.N

kılıçladı. İkinti Kuşalğukda Ediz birle süñüşdümüz. Kül Tigin Az yağızın binip oplayu tegip
Y ZT YT ZT Y F ZT

bir erig sançdı.

B.li.N Y

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

Azman akıg binip : ger. g.

B.liN Y

Azman aq : sıf. taml.

altı er : sıf. taml.

sü tegişi : b.siz is. taml.

yitiñç er : sıf. taml.

Ediz birle : edat g.

Az yağızın binip / oplayu tegip : BDBG

Az yağızın binip : ger. g.

B.liN Y

Az yağızı : TDİG

Az yağız : sıf. taml.

oplayu tegip : ger. g.

ZT Y

bir er : sıf. taml.

6 Tokuz erig egire tokıdı. Ediz budun anda ölti. Üçünç Bo[leu]da Oğuz birle sünüşdümüz.

B.liN ZT Y F YT Y ZT YT ZT Y

Kül Tigin Azman akıg binip tegdi, sançdı. Süsin sançdımız, ilin altımız. Törtünç Çuş başında

F ZT Y Y B.li N Y B.liN Y ZT YT

sünüşdümüz.

Y

tokuz er : sıf. taml.

Ediz budun : sıf. taml.

Oğuz birle : edat g.

Kül Tigin . birl. is. (unvan g.)

Azman akıg binip : ger. g.

B.liN Y

Azman ak : sıf. taml.

süsi : TDİG

ili : TDİG

Çuş başı : b.siz is. taml.

Türk 7 budun adak kamşatdı. Yablak bo[ldaç]ı erti. Oza [k]elmiş süsin Kül Tigin ağıtıp

F B.sizN Y Y ZT

Toña bir oğuş alpağu on erig Toña Tigin yoğında egirip ölürtümüz. Bişinç Ezginti Kadızda

B.liN YT ZT Y ZT YT

Oğuz birle sünüşdümüz.

ZT Y

Türk budun : sıf. taml.

oza kelmiş süsin Kül Tigin ağıtıp : ger. g.

B.li N F Y

oza kelmiş süsi : TDİG

oza kelmiş sü : sıf. taml.

oza kelmiş : part. g.

ZT Y

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

Toñra bir oğuş / alpağı on er : BDBG

Toña bir oğuş : sıf. taml.

bir oğuş : sıf. taml.

alpağı on er: sıf. taml.

on er : sıf. taml.

Toña Tigin yoğı : b.siz is. taml.

Toña Tigin : birl. is. (unvan g.)

Ezginti Kadın : birl. is.

Oğuz birle : edat g.

Kül Tigin 8 Az yağızın binip tegdi. İki erig sançdı, b[alıkk]a b[as]ıkdı. Ol sü anda ö[lti].

F ZT Y B.liN Y YT Y F YT Y

Amğa korğan kışlap yazıña Oğuzgaru sü taşıkdımız. Kül Tigin ebig başlayu kıt[t]ımız. Oğuz

ZT ZT ZT B.sizN Y ZT Y F

yağı orduğ basdı.

B.liN Y

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

Az yağızın binip : ger. g.

B.liN Y

Az yağızı : TDİG

Az yağız : sıf. taml.

iki er : sıf. taml.

ol sü : sıf. taml.

Amğa korğan kışlap : ger. g.

B.sizN Y

Amğa korğan : sıf. taml.

Kül Tigin ebig başlayu : ger. g.

F B.liN Y

Oğuz yağı : sıf. taml.

Kül Tigin 9 ögsüz akın binip tokuz eren sançdı, orduğ birmedi. Ögüm katun ulayu öglerim

F ZT B.sizN Y B.liN Y

ekelerim keliñünüm künçuyarım bunça yime tirigi küñ boldacı erti, ölügi yurtda yolta yatu

H F Y F YT ZT

kaldaçı ertigiz.

Y

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

ögsüz akın binip : ger. g.

B.liN Y

ögsüz ağı : TDİG

ögsüz ağı : sıf. taml.

tokuz eren : sıf. taml.

ögüm katun ulayu öglerim ekelerim keliñüm künçuyarım : bağ. g.

ögüm katun : sıf. taml.

öglerim / ekelerim / keliñüm / künçuyarım : BDBG

öglerim : TDİG

ekelerim : TDİG

keliñüm : TDİG

ķunçuyarım : TDİG

bunça yime tirigi : TDİG

bunça yime⁴⁷ tirig : sıf. taml.

yurtda / yolda : BDBG

10 Kül Tigin yok erser, kop ölteçi ertigiz. İnim Kül Tigin kergek boldı. Özüm sakındım.

F Y ZT Y F Y F Y

Körür közüm körmez teg, bilir biligim bilmez teg boldı. Özüm sakındım. Öd teñri yaşar.

F Y F Y F Y B.sizN F Y

Kişi oğlı kop ölgeli törümiş.

F ZT ZT Y

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

inim Kültigin : sıf. taml.

inim : TDİG

özüm : TDİG

körür közüm : TDİG

körür köz : sıf. taml.

körmez teg : edat g.

bilir biligim : TDİG

bilir bilig : sıf. taml.

bilmez teg : edat g.

özüm : TDİG

kişi oğlı : b.siz is. taml.

---

⁴⁷ “Yime” yapısının burada anlam değeri değil vurgu görevi vardır. Aynı yapıyı ETÜ metinlerde bağlaç göreviyle de sıklıkla görmekteyiz. ETÜ “yan-“ fiilinin vokal gerundiumlu hâlinin anlam boşalmasından başka bir şey olmayan bu yapıyı hâlâ pek çok görev ve fonetik farkla değişik Türk şivelerinde kullanmaktayız.

11 Ança sakındım. Közde yaş kelser tıda köñülte sıgıt kelser yanduru sakındım. Katıgđı
ZT Y YT F Y ZT YT F Y ZT Y ZT

sakındım. İki şad ulayu ini yigünüm oğlanum beglerim budunum közi kaşı yablak boldacı tip
Y ZT

sakındım. Yoğçı sıgıtçı⁴⁸ Kıtany Tatabı budun başlayı 12 Udar Señün kelti.
Y ZT ZT F Y

iki şad ulayu ini yigünüm oğlanum beglerim budunum közi kaşı yablak boldacı tip : ger.g.
B.siz N Y

iki şad ulayu ini yigünüm beglerim budunum közi kaşı yablak boldacı : cümle
F Y

iki şad ulayu ini yigünüm beglerim budunum közi kaşı : b.siz is. taml.

iki şad ulayu ini yigünüm beglerim budunum : bağ. g.

iki şad : sıf. taml.

ini yigünüm / beglerim / budunum : BDBG

ini yigünüm : TDİG

ini yigün : sıf. taml.

beglerim : TDİG

budunum : TDİG

Kıtany Tatabı budun başlayı : ger. g.

F Y

Kıtany Tatabı budun : sıf. taml.

Kıtany / Tatabı : BDBG

Udar Señün : unvan g.

köz kaş : tekrar g.

⁴⁸ Bu cümlelerin günümüz Türkçesine aktarılmasında da farklılıklar vardır (bk. ETY, s. 52; OA, s. 29). Ancak bütün kaynaklar “*yasçı / matemci ve ağlayıcı olarak*” açıklamasıyla gerundiyum grubundaki eksiltmede hemfikir durumdadır. Dolayısıyla iki ayrı ZT tespit ettik. Bu tür ileri eksiltmeler de dilimizin *Göktürkler* devrindeki işlenmişliğini göstermesi bakımından ilginçtir.

Tabğaç kağanda İsiyi Likeñ kelti. Bir tümen ağı altun kümüş kergeksiz kelürti. Tüpüt
YT F Y B.sizN ZT Y YT
kağanda bölün kelti. Kuriya kün batsıkdakı Soğd Berçik er Bukarak uluş budunda Enik Señün
F Y YT F YT F
Oğul Tarқан kelti.
Y

Tabğaç kağan : sıf. taml.

İsiyi Likeñ : birl. is.

bir tümen ağı / altun / kümüş : BDBG

bir tümen ağı : sıf. taml.

bir tümen : sıf. taml.

Tüpüt kağan : sıf. taml.

kün batsıkdakı Soğd Berçik er / Bukarak uluş budunda Enik Señün / Oğul Tarқан : BDBG

kün batsıkdakı Soğd Berçik er : sıf. taml.

kün batsıkdakı : aitlik g.

kün batsık :part. g.

F Y

Soğd Berçik er : sıf. taml.

Soğd / Berçik : BDBG

Bukarak uluş budun : sıf. taml.

uluş budun : tekrar g.

Enik Señün : unvan g.

Oğul Tarқан : birl. is.(sıf. taml.)

13 On ok oğlum Türğiş kağanda Makaraç tamğaçı Oğuz Bilge Tamğaçı kelti. Kırkız
YT F Y YT
kağanda Tarduş İnançu Çor kelti. Bark itgüçi bediz yaratıgma bitig taş itgüçi Tabğaç kağan
F Y F

çıkanı Çañ Señün kelti.

Y

On oꝓ oğlum Türgiş ıağan : sıf. taml.

On oꝓ oğlum : TDİG

On Oꝓ oğul : sıf. taml.

On Oꝓ : birl. is. (sıf. taml.)

Türgiş ıağan : sıf. taml.

Mağaraç tamđacı / Oğuz Bilge Tamđacı : BDBG

Mağaraç tamđacı : unvan g.

Oğuz Bilge tamđacı : unvan g.

Oğuz Bilge : birl. is.

Kırkıız ıağan : sıf. taml.

Tarduş İnançu Çor : birl. is. (unvan g.⁴⁹)

Barđ itgüçi bediz yaratığma bitig taş itgüçi Tabđaç ıağan ııkanı Çañ Señün : sıf. taml.

barđ itgüçi / bediz yaratığma / bitig taş itgüçi / Tabđaç ıağan ııkanı: BDBG

barđ itgüçi : part. g.⁵⁰

B.sizN Y

bediz yaratığma : part. g.

B.sizN Y

bitig taş itgüçi : part. g.

B.sizN Y

Tabđaç ıağan ııkanı : b.siz is. taml.

Tabđaç ıağan : sıf. taml.

Çan Señün : unvan g.

---

⁴⁹ Bu kelimenin dilimizdeki anlam ve kullanımları için bk. Mustafa Öner; *Or – Tor – Çor Sözleri Hakkında*, EÜ Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları VII, İzmir 1995, s. 179-185.

⁵⁰ Günümüzdeki *-ıcı* yapım ekinin arkaik hâli olan ve kaynaklarda filimsi değil de *eylem adı* olarak ele alınan (OTG, 166. s.) bu ekle kurulu yapıları *-gu* ekinin ETÜ'deki kullanım sıklığı ve fonksiyon yelpazesinin genişliğine dayanarak partisip saydığ. bk. Mecduğ Mansuroğlu, *Türkçede -gu eki ve Fonksiyonları*, TM. C. X, s. 341-348, İstanbul.

1.4. Kuzey-Doğu Yüzü

1 Kül Tigin kony yılka yiti yigirmike uçdı. Tokuzunç ay yiti otuzka yoğ ertürtümüz.
F ZT Y ZT B.sizN Y

Barkın bedizin bitig taş[in] biçin yılka yitiñ ay yiti otuzka kop alkd[ım]z. Kül Tigin ö[zi?]
B.liN ZT ZT Y F

kırk artuk[ı y] iti yaşın[a] bulıt bust[adı]... bunça bedizçiğ Tuygut İlteber kelü[r]ti.
ZT B.sizN Y B.liN F Y

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

kony yıl yiti yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

tokuzunç ay yiti otuz : sayı g.⁵¹ (bk. 39. dipnot)

barķı / bedizi / bitig taşı : BDBG

barķı : TDİG

bedizi : TDİG

bitig taşı : TDİG

bitig taşı : b.siz is. taml.

biçin yıl yitiñ ay yiti otuz : sayı g. (39. ve 51. dipnot)

Kül Tigin özi : b.siz is. taml.

kırk artukı yiti yaşı : TDİG

kırk artukı yiti yaş : sıf. taml.

kırk artukı yiti : sayı g. (bk. 39. dipnot)

bunça bedizçi : sıf. taml.

Tuygut İlteber : unvan g.

---

⁵¹ Aslında bu gruplar *sıfat tamlaması* durmundadır; ancak aşağıdaki *it yıl onunç ay altı otuz* gibi kullanımlara bakarak bu tür grupları *sayı grubu* olarak adlandırdık.

1.5. Güney Doğu Yüzü

1 Bunça bitig bitigme Kül Tigin atısı Yolluğ Tigin bitidim. Yigirmi kün oluru bu taşka
F Y ZT YT

bu tamka kop Yolluğ Tigin bitidim. İğar oğlanıñızda taygunuñızda yigdi igidür ertigiz. Uça
ZT F Y ZT Y ZT

bardıgız. Teñr[ide] tirigdekiçe...

Y

bunça bitig bitigme Kül Tigin atısı Yolluğ Tigin : sıf. taml.

bunça bitig bitigme : part. g.

B.sizN Y

bunça bitig : sıf. taml.

Kül Tigin atısı Yolluğ Tigin : sıf. taml.

Kül Tigin atısı : b.siz is. taml.

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

Yolluğ Tigin : birl. is. (unvan g.)

yigirmi kün oluru : ger. g.

ZT Y

yigirmi kün : sıf. taml.

bu taş / bu tam : BDBG

bu taş : sıf. taml.

bu tam : sıf. taml.

ığar oğlanıñızda taygunuñızda yigdi⁵² : abl. g.

ığar oğlanıñız taygunuñız : sıf. taml.

oğlanıñız / taygunuñız : BDBG

oğlanıñız : TDİG

taygunuñız : TDİ

⁵² “*idi*”nin ekleşmesiyle oluşan ETÜ –*di*(2) ekinin bir başka kullanımı olmalı ve bu kullanım *daha, pek, en* gibi âdeta Hint Avrupa dillerindeki ön ekler gibi çalışan yapılara benzemektedir.

1.6. Güney Batı Yüzü

1 Kül Tiginin altunun kümüşin ağışın barımın tör[t biñ?] yılq[ıs]ın ayıgma Tuyğut bu...
CDKG⁵³

begim tigin yügerü teñ[ri...] taş bitidim. Yol[l]uğ Tigin.
B.sizN Y CDKG

Kül Tiginin altunun kümüşin ağışın barımın tört biñ yılqısın ayıgma Tuyğut : sıf. taml.

Kül Tiginin altunun kümüşin ağışın barımın tört biñ yılqısın ayıgma : part. g.
B.liN Y

Kül Tiginin altunu kümüşi ağışı barımı tört biñ yılqısı : b.li is. taml.

altunu / kümüşi / ağışı / barımı / tört biñ yılqısı : BDBG

tört biñ yılqı : sıf. taml.

tört biñ : sıf. taml.

Yolluğ Tigin : birl. is. (unvan g.)

1.7. Batı Yüzü

1 Kurıdn [S]oğud örti. İnim Kül Tigin... üçün öl[ü yitü?] işig küçüg birtük üçün Türk
YT F Y ZT

Bilge Kağan ayukıka inim Kül Tiginig küzedi olurtum. Inançu Apa Yargan Tarkan atıg
ZT ZT Y B.liN

[b]irtim. [An]ı ögtürt[üm].
Y B.liN Y

inim Kül Tigin... üçün / ölü yitü işig küçüg birtük üçün : BDBG

inim Kül Tigin... üçün : edat g.

inim Kül Tigin : sıf. taml.

inim : TDİG

⁵³ Bu terim aslında metinde yüklemle (nispet) değil de kelime grubuyla (izafe) ifade edilmiş yapı demektir. **Orhun Abideleri**'nin bir özelliği olarak tespit edebiliriz ki böyle bir kullanım söz konusu metinde yoktur ve bizim bu tezdeki CDKG terimimiz, yüklemi yahut diğer tarafları silinmiş yapılar anlamındadır.

Kül Tigin : birl. is.(sıf. taml.)

işig küçüg birtük üçün : edat g.

işig küçüg birtük : part. g.

B.liN Y

iş küç : tekrar g.

Türk Bilge kağan ayukıka : ger. g.⁵⁴

B.sizN Y

Türk Bilge Kağan : sıf. taml.

Bilge Kağan : birl. is. (unvan g.)

inim Kül Tiginig küzedi : ger. g.

B.liN Y

Inançu Apa Yargan Tarқан at : sıf. taml.

Inançu Apa Yargan Tarқан : birl. is. (unvan g.)

---

⁵⁴ Dil tarihimizde *isim-sıfat* ilişkisi neyse *yüklem - zarf / gerundiyum* ilişkisi de odur ve söz konusu yapıların oluşma yolları sınırsızdır. Gramer kitaplarımızda işaret edilen yapılar buz dağının ancak görüneni kadardır. Gerundiyumların eskiden beri var olanı *-ıp(4)*, var olanın değişik eklerle genişlemesi *-arak(2)*, infinitif *-mek(2)* yahut partisiplerin diğer ek *-dığında (4)* yahut edatlarla *-eceği için* oluşması hatta bir gerundiyum ekinin isim çekim ekleriyle gerundiyumlaşmasını sürdürmesi *-araktan (2)* sıklıkla karşılaştığımız kullanım örnekleridir. Burada da iyelik çekimli bir türemiş ismin gerundiyumlaşmaya her zaman müsait datifle bütünleşerek hiç gerundiyum eki olmadan gerundiyum anlamına büründüğünü görüyoruz. Yalnız burada bir farkı belirtelim: hiçbir gerundiyum sıfat olarak kullanılamaz, bu tür isim çekim ekleriyle oluşturulup fiillere niteleyici olan gerundiyumların ise isim niteleyicisi de olabildiği muhakkaktır.

2. BİLGE KAĞAN ABİDESİ

2.1. Doğu Yüzü

1 Teñri teg Teñri yaratmış Türk Bilge Kağan sabım: Kañım Türk Bilge [Kağan...]ti Sir
CDKG CDKG CDKG

Tokuz Oğuz İki Ediz kerekülüg begleri budunı [...Tü]rk teñ[ri...] 2 üze kağan olurtum.

YT

Y

Teñri teg teñri yaratmış Türk Bilge Kağan : sıf. taml. (bk.1. dipnot)

Teñri teg Teñri yaratmış : part. g.

ZT F Y

Teñri teg : edat g.

Türk Bilge Kağan : sıf. taml.

Bilge Kağan : birl. is. (unvan g.)

kañım Türk Bilge Kağan : sıf. taml.

kañım : TDİG

Sir Toğuz Oğuz İki Ediz kerekülüg begleri budunı[...Tü]rk teñ[ri...] üze : edat g.

Sir / Toğuz Oğuz / İki Ediz kerekülüg begleri budunı : BDBG

Toğuz Oğuz : birl. is. (sıf. taml.)

İki Ediz kerekülüg begleri budunı : b.siz is. taml.

İki Ediz : birl. is.

kerekülüg begler budun : sıf. taml.

begler / budun : BDBG

Türk teñri : b.siz is. taml.

Olurtukuma⁵⁵ ölteçiçe sakınığma Türk begler budun ögirip sebinip toñtamış közi yügerü

ZT

F

ZT

⁵⁵ 54. dipnotta açıklanan gerundiyumlaşmanın bir başka örneğiyle karşı karşıyayız.

körti. Bödke özüm olurup bunça ağır törüg tört buluñdaki [...]. Üze kök teñri as[ra yağız

Y ZT B.liN CDKG Y

yir kılındukda ikin ara kişi oğlu kılınmış].

ZT ZT SF Y

Olurtukuma ölteçiçe sakınığma Türk begler budun ögirip sebinip: ger. g.

YT F Y

ölteçiçe sakınığma Türk begler budun : sıf. taml.

ölteçiçe sakınığma : part. g.

ZT Y

Türk begler budun : sıf. taml.

begler / budun : BDBG

ögirip sebinip : tekrar g.

toñtamış közi : TDİG

toñtamış köz : sıf. taml.

bödke özüm olurup : ger. g.

ZT F Y

böd (bu öd): sıf. taml. (bk. 24. dipnot)

özüm : TDİG

bunça ağır törü : sıf. taml.

ağır törü : sıf. taml.

tört buluñdaki : aitlik g.

tört buluñ : sıf. taml.

üze kök teñri asra yağız yir kılındukda : ger. g.

YT SF YT SF Y

kök teñri : sıf. taml.

yağız yir : sıf. taml.

ikin ara : edat g.

kişi oğlu : b.siz is. taml.

3 Kişi oğlında üze eçüm apam Bumın Kağan İstemi Kağan olurmuş. Olurupan Türk

YT F Y ZT

budunuñ ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş. Tört buluñ kop yağı ermiş. Sü sülepen tört

B.liN Y Y F ZT Y ZT

buluñdaki budunuğ [kop almış, kop baz kılmış]. Başlıgıg [yü]küdürmüş, tizlig[ig sökürmiş.

B.liN ZT Y ZT Y B.liN Y B.liN Y

İlgerü Kadirқан yışka tegi kirü] 4 Temir Kapıgka tegi kondurmuş.

YT ZT YT ZT Y

kişi oğlında üze : edat g.

kişi oğlı : b.siz is. taml.

eçüm apam Bumın Kağan İstemi Kağan : sıf. taml.

eçüm apam : tekrar g.

eçüm : TDİG

apam : TDİG

Bumın Kağan / İstemi Kağan : BDBG

Bumın Kağan : unvan g.

İstemi Kağan : unvan g.

Türk budunuñ ili törüsü : b.li is. taml.

Türk budun : sıf. taml.

ili / törüsü : BDBG

tört buluñ : sıf. taml.

sü sülepen : ger. g.

B.sizN Y

tört buluñdaki budun : sıf. taml.

tört buluñdaki : aitlik g.

tört buluñ : sıf. taml.

Қадırқан yışka tegi : edat g.

Қадırқан yış : sıf. taml.

Temir apıka tegi : edat g.

Temir apı : birl. is. (sıf. taml.)

İkin ara idi oksuz Kk Trk iti ana olurur ermi. Bilge aan ermi, alp aan ermi.

ZT ZT ZT Y Y Y

Buyruı bilge ermi erin, alp ermi erin. Begleri yime budunı [yime tz ermi. Anı] uun

F Y CDU Y CDU F Y ZT

ilig ana tutmı erin. İlig tutup tr[g itmı. zi ana kergek bolmı].

B.liN ZT Y CDU ZT B.liN Y F ZT Y

ikin ara : edat g.

idi oksuz Kk Trk iti : ger. g. (bk.28. dipnot)

B.sizN Y

idi oksuz Kk Trk : sıf. taml.

idi oksuz : birl. sıf. (bk. 25. ve 31. dipnot)

Kk Trk : birl. is. (sıf. taml.)

bilge aan : sıf. taml.

alp aan : sıf. taml.

buyruı : TDG

begleri yime budunı yime : ba. g.

begleri : TDG

budunı : TDG

anı iun : edat g.

ilig tutup : ger. g.

B.liN Y

zi : TDG

5 Yocı sııtı nre kn tosıkdaki Bkli l[]g il Taba Tpt Apar Purum Kırkız 

Kırıkan Otuz Tatar Kıtany Tatabı bunça budun kelipen sıgtamış, yoğlamış. Antağ külüg

ZT Y Y Y

kağan er[miş. Anda kisre inisi kağan bolmış eri]nç. Oğlıtı kağan bolmış erinç. Anda [kisre

ZT F Y CDU F Y CDU ZT

inisi eçisin teg] 6 kılınmaduk erinç, oğlı kañın teg kılınmaduk erinç.

F ZT Y CDU F ZT Y CDU

yogçı / sıgıtçı / öñre kün toğsıkdakı Bökli çöl[l]üg il / Tabğaç / Tüpüt / Apar / Purum /

Qırqız / Üç Qırıkan / Otuz Tatar / Qıtany / Tatabı / bunça budun : BDBG (bk. 29. dipnot)

öñre kün toğsıkdakı Bökli çöllüg il : sıf. taml.

öñre kün toğsıkdakı : aitlik g.

öñre kün toğsık : part. g.

YT F Y

Bökli çöllüg il : sıf. taml.

Bökli çöllüg : birl. sıf. (25. ve 31. dipnot)

Bökli çöl : sıf. taml.

Otuz Tatar : birl. is. (sıf. taml.)

bunça budun : sıf. taml.

antağ külüg kağan : sıf. taml.

antağ külüg : birl. sıf. (bk. 25. ve 31. dipnot)

antağ (ol – nı teg) : edat g. (bk. 24. dipnot)

anda kisre : edat g.

inisi . TDİG

oğlıtı : TDİG

anda kisre : edat g.

inisi . TDİG

eçisin teg : edat g.

eçisi : TDİG

oğlı : TDİG

kañın teg : edat g.

kañın : TDİG

Biligsiz kağan olurmış erinç, yablağ kağan olurmış erinç. Buyruğı yime biligsiz ermiş
F Y CDU F Y CDU F CDU Y

erinç, yablağ ermiş erinç. Begleri budunı tüzüz için Tabđaç budun tebligün kürlügin [üçün
CDU Y CDU ZT

armağçısı]ın için inili [eçili kiñřürtükin için begli budunluğ] 7 yoñřurtuđın için Türk budun
F

illedük ilin içginu idmiş kağanladuk kağanın yitürü idmiş.

B.liN ZT Y B.liN ZT Y

biligsiz kağan : sıf. taml.

yablağ kağan : sıf. taml.

buyruğı : TDİG

begleri budunı tüzüz için / Tabđaç budun tebligün kürlügin için / armağçısıın için /
inili eçili kiñřürtükin için / begli budunluğ yoñřurtuđın için : BDBG

begleri budunı tüzüz için : edat g.

begleri budunı tüzüz : isnat g.

begleri / budunı : BDBG

begleri : TDİG

budunı : TDİG

Tabđaç budun tebligün kürlügin için : edat g.

Tabđaç budun tebligü kürlügi : b.siz is. taml.

tebligü kürlügi : tekrar g.

Tabđaç budun : sıf. taml.

armağçısıın için : edat g.

armağçısı : TDİG

inili eçili kiñřürtükin için : edat g.

inili eçili kiñşürtüki : TDİG

inili eçili kiñşürtük : part. g.

ZT Y

inili eçili : tekrar g.

begli budunluğ yoñşurtuğın üçün : edat g.

begli budunluğ yoñşurtuğı : TDİG

begli budunluğ yoñşurtuk : part. g.

B.li N Y

begli budunlu : tekrar g.

Türk budun : sıf. taml.

illedük ili : TDİG

illedük il : sıf. taml.

қағанладуқ қағанı : TDİG

қағанладуқ қаған : sıf. taml.

Tabğaç budunka beglik urı oğlın kul kıldı, işilik kız oğlın küñ kıldı. Türk begler Türk atın

YT B.liN Y B.liN Y F B.liN

ıtı. Tab[ğaçğı] begler Tabğaç at[ın tutupan Tabğaç қағанка көрmiş. Elig yıl] 8 işig küçüg

Y F ZT YT Y ZT B.liN

birmiş.

Y

Tabğaç budun : sıf. taml.

beglik urı oğlı : TDİG

beglik urı oğul : sıf. taml.

urı oğul : sıf. taml.

işilik kız oğlı : TDİG

işilik kız oğul : sıf. taml.

kız oğul : sıf. taml.

Türk begler : sıf. taml.

Türk atı : b.siz is. taml.

Tabğaçğı begler : sıf. taml.

Tabğaç atın tutupan : ger. g.

B.liN Y

Tabğaç atı : b.siz is. taml.

Tabğaç қаған : sıf. taml.

elig yıl : sıf. taml.

iş küç : tekrar g.

İlgerü kün toğsık[k]a Bökli Қағанка tegi süleyü birmiş. Kırıǵaru Temir Kapıǵka süleyü

YT ZT Y YT YT

birmiş. Tabğaç Қағанка ilin törüsin alı birmiş. Türk kara kamaǵ budun ança timiş: İllig

Y YT B.liN Y F ZT Y

budun [ertim, ilim amtı kanı, kimke ilig kazanur men tir ermiş].

B.sizN Y

ilgerü kün toğsık : part. g.

YT F Y

Bökli Қағанка tegi : edat g.

Bökli Қаған : unvan g.

Temir Kapıǵ : birl. is. (sıf. taml.)

Tabğaç қаған : sıf. taml.

ili / törüsi : BDBG

ili : TDÍG

törüsi : TDÍG

Türk kara kamaǵ budun : sıf. taml.

kara **kamaǵ** budun : sıf. taml. (bk. 35. dipnot)

kara budun : sıf. taml.

illig budun ertim, ilim amtı kanı, kimke ilig kazğanur men. : sıralı cümle

Y F ZT Y YT B.liN Y

illig budun : sıf. taml.

ilim : TDİG

9 Kağanlıg budun ertim, kağanım kanı, ne kağanka işig küçüg birür men tir ermiş. Ança

B.sizN Y ZT

tip Tabğaç kağanka yağı bolmış. Yağı bolup itünü yaratunu umaduk yana içikmiş. Bunça işig

YT Y ZT ZT Y

küçüg birtükgerü sakınmatı Türk budunuğ ölüreyin, uruğsıratayın tir ermiş. Yokadu barır

ZT ZT B.sizN Y ZT Y

ermiş.

kağanlıg budun ertim kağanım kanı, ne kağanka işig küçüg birür men. : sıralı cümle

Y F Y YT B.liN Y

kağanlıg budun : sıf. taml.

kağanım : TDİG

ne kağan : sıf. taml.

iş küç : tekrar g.

ança tip : ger. g.

ZT Y

Tabğaç kağan : sıf. taml.

yağı bolup itünü yaratunu umaduk : part. g. (bk. 36. dipnot)

ZT Y

bunça işig küçüg birtükgerü : ger. g.

B.liN Y

bunça iş küç : sıf. taml.

iş küç : tekrar g.

Türk budunuğ ölüreyin, uruğsıratayın : sıralı cümle

B.liN Y Y

Türk budun : sıf. taml.

Üze 10 Türk teñrisi ıduq yiri subı ança itmiş erinç. Türk budun yok bolmazun tiyin budun
YT F B.liN ZT Y CDU ZT

bolçun tiyin kañım İltiriş Kağanıg ögüm İlbilge Katunuğ teñri töpüsinde tutup yügerü kötürti
B.liN ZT ZT Y

erinç. Kañım kağan yiti yigirmi erin [taşıkmiş. Taşra yorıyur tiyin kü eşidip balıkdaki
CDU F ZT Y ZT F
tağıkmiş, tağdaki] 11 inmiş.
Y F Y

Türk teñrisi : b.siz is. taml.

ıduq yiri subı : TDİG

ıduq yir sub : sıf. taml.

yir sub : tekrar g.

Türk budun yok bolmazun tiyin / budun bolçun tiyin : BDBG

Türk budun yok bolmazun tiyin : edat g.

Türk budun yok bolmazun : cümle

F Y

Türk budun : sıf. taml.

budun bolçun tiyin : edat g.

budun bolçun : cümle

Y

kañım İltiriş Kağan / ögüm İlbilge Katun : BDBG

kañım İltiriş Kağan : sıf. taml.

kañım : TDİG

İltiriş Kağan : unvan g.

ögüm İlbilge Katun : sıf. taml.

ögüm : TDİG

İlbilge Katun : unvan g.

teñri töpüsinde tutup : ger. g.

YT Y

teñri töpüsü : b.siz is. taml.

kañgım kağan : sıf. taml.

kañım : TDİG

yiti yigirmi er : sıf. taml.

yiti yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

taşra yoriyur tiyin kü eşidip : ger. g.

ZT B.sizN Y

taşra yoriyur tiyin : edat g.

taşra yoriyur. : cümle

ZT Y

Tirilip yitmiş er bolmış. Teñri küç birtük üçün kañım kağan süsi böri teg ermiş, yağısı

ZT Y ZT F Y

kony teg ermiş. İlgerü kırıgaru sülep tirmiş, kubratmış. Kamağı yiti yüz er bolmış. Yiti yüz er

Y ZT Y Y F Y ZT

bolup [ilsiremiş kağansıramış budunuğ küñedmiş kuladmış budu]nuğ Tü[rk tö]rüsün içgınnış

B.liN

12 budunuğ eçüm apam törüsınca yaratmış boşgurmış.

ZT Y Y

yitmiş er : sıf. taml.

teñri küç birtük için : edat g.

teñri küç birtük : part. g.

F B.sizN Y

kañım kağan süsi : b.siz is. taml.

kañım kağan : sıf. taml.

böri teg : edat g.

yağısı : TDİG

kony teg : edat g.

ilgerü kırığaru sülep : ger. g.

YT Y

ilgerü / kırığaru : BDBG

kaşağı : TDİG

yiti yüz er bolup : ger. g.

Y

yiti yüz er : sıf. taml.

yiti yüz : sıf. taml.

ilsiremiş kağansıramış budun / küñedmiş kuladmış budun / Türk törüsin içğınmış budun :

BDBG

ilsiremiş kağansıramış budun : sıf. taml.

ilsiremiş / kağansıramış : BDBG

küñedmiş kuladmış budun : sıf. taml.

küñedmiş / kuladmış : BDBG

Türk törüsin içğınmış budun : sıf. taml.

Türk törüsin içğınmış : part. g.

B.liN Y

Türk törüsi : b.siz is. taml.

eçüm apam törüsi : b.siz is. taml.

eçüm apam : tekrar g.

eçüm : TDİG

apam : TDİG

Tölis Tarduş budunuğ anda itmiş. Yabğuğ şadığ anda birmiş. Biriye Tabğaç budun yağı

B.liN YT Y B.liN YT Y YT F Y

ermiş. Yırıya Baz Kağan, Tokuz Oğuz budun yağı ermiş. Kırkız Kurıkan Otuz Tatar Kıtany

YT F Y F

Tatabı kop yağı ermiş. Kañım [kağan bunça... kırk artukı] 13 yiti yolu sülemiş, yigirmi süñüş

ZT Y F ZT Y ZT

süñüşmiş.

Y

Tölis Tarduş budun : sıf. taml.

Tölis / Tarduş : BDBG (37. dipnot)

yabğu / şad : BDBG

Tabğaç budun : sıf. taml.

Baz Kağan / Toğuz Oğuz budun : BDBG

Baz Kağan : unvan g.

Toğuz Oğuz budun : sıf. taml.

Toğuz Oğuz : birl. is. (sıf. taml.)

Çırkıız / Çurıkan / Otuz Tatar/ Çıtany /Tatabı : BDBG

Otuz Tatar : birl. is. (sıf. taml.)

kañım kağan : sıf. taml.

kañım : TDİG

kırk artukı yiti yolu : sıf. taml.

kırk artukı yiti : sayı g. (bk. 39. dipnot)

yigirmi süñüş : sıf. taml.

Teñri yarlıkaduk üçün illigig ilsiretmiş, kağanlıgıg kağansıratmış, yağıg baz kılmış,

ZT B.liN Y B.liN Y B.liN Y

tizligig sökürmüş, başlıgıg yükündürmüş. Kañım [kağanka] baş[lay]u Baz Kağanıg balbal

B.liN Y B.liN Y ZT ZT B.liN ZT

[tikmiş. Kañım] 14 kağan uçdukda özüm sekiz yaşda kaltım.

Y ZT F ZT Y

Teñri yarlıkaduk üçün : edat g.

Teñri yarlıkaduk : part. g.

F Y

kañım kağan : sıf. taml.

Baz Kağan : unvan g.

kañım kağan uçdukda : ger. g.

F Y

kañım kağan : sıf. taml.

özüm: TDİG

sekiz yaş : sıf. taml.

Ol törüde üze eçim kağan olurtı. Olurupan Türk budunuğ yiçe itdi, yiçe igit[t]i. Çıganyıg

YT F Y ZT B.liN ZT Y ZT Y B.liN

bay kıldı, azıg öküş kıldı. Eçim kağan olurtuk[d]a özüm tigin erk[...]iy[...] teñri [yarlıkaduk

Y B.liN Y ZT ZT

üçün] 15 tört yigirmi yaşımka Tarduş budun üze şad olurtum.

ZT YT Y

ol törüde üze : edat g.

ol törü : sıf. taml.

eçim : TDİG

Türk budun : sıf. taml.

eçim kağan olurtukda : ger. g.

F Y

eçim : TDİG

teñri yarlıkaduk üçün : edat g.

teñri yarlıkaduk : part. g.

F Y

tört yigirmi yaşım : TDİG

tört yigirmi yaş : sıf. taml.

tört yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Tarduş budun üze : edat g.

Tarduş budun : sıf. taml.

Eçim kağan birle ilgerü Yaşıl ögüz Şantuñ yazıka tegi süledimiz. Kırıgaru Temir Kapıgka
ZT YT ZT Y YT ZT

tegi süledimiz. Kögmen aşa Kırkız yiriñe tegi s[üledimiz, üç yigirmi süñüşdümüz. İlligig
Y ZT ZT Y ZT Y B.liN

ilsiretdimiz, kağanlıgıg kağansıratdımız, Tizligig] 16 sökürtümüz, başlıgıg yükündürtümüz.
Y B.liN Y B.liN Y B.liN Y

eçim kağan birle : edat g.

eçim kağan : sıf. taml.

eçim : TDİG

Yaşıl ögüz Şantuñ yazıka tegi : edat g.

Yaşıl ögüz / Şantuñ yazı : BDBG

Yaşıl ögüz : sıf. taml.

Şantuñ yazı : sıf. taml.

Temir Kapıgka tegi : edat g.

Temir Kapıg : birl. is. (sıf. taml.)

Kögmen aşa : ger. g.

B.sizN Y

Kırkız yiriñe tegi : edat g.

Kırkız yiri : b.siz is. taml.

üç yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Türgiş kağan Türk[üm] budunum erti. Bilmedükin üçün biziñe yañıldukın yazındukın
F Y ZT

üçün kağanı ölti, buyrukı begleri yime ölti. On Ok budun emgek körti. Eç[ümüz apamız
F Y F CDU Y F BsizN Y CDKG

tutmuş yir sub idisiz kalmazun [tiyin Az budunuğ itip yaratıp ... Bars Beg] 17 erti.

CDKG

Y

Türgiş kağan : sıf. taml.

Türküm / budunum : BDBG

Türküm : TDİG

budunum : TDİG

bilmedükin üçün / biziñe yañılduğın yazınduğın üçün : BDBG

bilmedükin üçün : edat g.

bilmedüki : TDİG

yañılduğın yazınduğın üçün : edat g.

yañılduğı / yazınduğı : BDBG

yañılduğı : TDİG

yazınduğı : TDİG

kağanı : TDİG

buyruğı / begleri : BDBG

buyruğı : TDİG

begleri : TDİG

On Oğ budun : sıf. taml.

On Oğ : birl. is. (sıf. taml.)

eçümüz apamız tutmuş yir sub idisiz kalmazun tiyin : edat g.

eçümüz apamız tutmuş yir sub idisiz kalmazun : cümle

F

ZT

Y

eçümüz apamız tutmuş yir sub : sıf. taml.

yir sub :tekrar g.

eçümüz apamız tutmuş : part. g.

F

Y

eçümüz apamız : tekrar g.

eçümüz : TDİG

apamız : TDİG

Az budunuğ itip yaratıp : ger. g.

B.liN Y

Az budun : sıf. taml.

itip / yaratıp : BDBG

Bars Beg : unvan g.

Kağan atıg bunda biz birtimiz. Siñilim künçuyuğ birtimiz. Özi yazındı, kağanı ölti, budunı

B.liN YT F Y B.liN Y F Y F Y F

küñ kıl boldı Kögmen yir sub idisiz kalmazun tiyin Az Kırkız budunuğ i[tip] yaratıp keltimiz.

Y ZT ZT Y

Süñüşdümüz.[...ilin yana birtimiz. İlgerü] Kadirkan y[ışığı aşı] b[udunu]ğ ança [kondurtumuz,

Y B.liN ZT Y YT ZT B.liN ZT Y

ança itdimiz. Kırıgaru] 18 Keñü Tarbanka tegi Türk budunuğ ança kondurtumuz, ança itdimiz.

ZT Y YT ZT B.liN ZT Y ZT Y

kağan atı : b.siz is. taml.

siñilim künçuyuğ : sıf. taml.

siñilim : TDİG

özi : TDİG

kağanı : TDİG

budunı : TDİG

küñ kıl : tekrar g.

Kөгmen yir sub idisiz kalmazun tiyin : edat g.

Kөгmen yir sub idisiz kalmazun : cümle

F ZT Y

Kөгmen yir sub : sıf. taml.

yir sub : tekrar g.

Az Kırkız budunuğ itip yaratıp : ger. g.

B.liN Y

Az Kırkız budun : sıf. taml.

Az / Kırkız : BDBG

itip / yaratıp : BDBG

Kadırkan yışığ aşa : ger. g.

B.liN Y

Kadırkan yış : sıf. taml.

Keñkü Tarbanka tegi : edat g.

Keñü Tarban : birl. is.

Türk budun : sıf. taml.

Ol ödke kul kulluğ küñ küñlüg bolmış erti. İnisi eçisin bilmez erti, oğlı kañın bilmez erti.

ZT F Y F Y F B.liN Y F B.liN Y

Ança kazğanmış ança itmiş ilim[iz törümüz erti. Türk Oğuz begleri bud]un eşid: Üze teñri

F Y H Y YT F

basma[sar asra] yir telinmeser 19 Türk budun iliñin törüñün kim artatı udaçı [ert]i?

Y YT F Y H B.liN F Y

ol öd : sıf. taml.

inisi : TDİG

eçisi . TDİG

oğlı : TDİG

kañı : TDİG

ança kazğanmış ança itmiş ilimiz törümüz : sıf. taml.

ança kazğanmış / ança itmiş : BDBG

ança kazğanmış : part. g.

ZT Y

ança itmiş : part. g.

ZT Y

ilimiz / törümüz : BDBG

ilimiz : TDİG

törümüz : TDİG

Türk Oğuz begleri / budun : BDBG⁵⁶

Türk Oğuz begleri : sıf. taml.

Oğuz begleri : b.siz is. taml.

iliñi / törüñü : BDBG

iliñ : TDİG

törüñ : TDİG

Türk budun ertin, ökün! Küregüñün üçün igidmiş kağanıña ermiş [barmış edgü] iliñe

H Y Y ZT YT

Kentü yañıldığ, yablak kigürtüg. Yaraklıg kandın kelip yanya ilti? Süñüglüg kandın [kelipen]

F Y ZT Y F ZT Y F ZT

süre [ilti? İduk Ötüken yı]ş budun bardıg. İlgerü [barıgma] bardıg.

ZT Y H Y H Y

Türk budun : sıf. taml.

küregüñün üçün : edat g.

küregüñ : TDİG

igidmiş kağanıñ / ermiş barmış edgü iliñ : BDBG

igidmiş kağanıñ : TDİG

igidmiş kağan : sıf. taml.

ermiş barmış edgü iliñ : TDİG

ermiş barmış edgü il : sıf. taml.

edgü il : sıf. taml.

⁵⁶ Bugün Türkiye Türkçesinde isim tamlamasıyla karşıladığımız pek çok anlamın ETÜ'de sıfat tamlamasıyla yapılması durumuna ilginç bir örnekle karşı karşıyayız ki her iki niteleme türü bir arada kullanılmış. Biz de tamlananların biri sıfat diğeri isim tamlaması formunda olduğu için bu yapıyı BDBG şeklinde adlandırdık.

ermiş / barmış : tekrar g.

kandın kelip yanya : ger. g.

ZT Y

kandın kelip : ger. g.

YT Y

kandın kelipen süre : ger.g

ZT Y

kandın kelipen : ger. g.

YT Y

Iduk Ötüken yış budun : sıf. taml.

ıduķ Ötüken yış : sıf. taml.

Ötüken yış : sıf. taml.

ilgerü barıǵma : part. g.

ZT Y

Kurıǵaru 20 barıǵma bardıǵ. Barduķ yirde edǵuǵ ol erinç: [Kanı]ñ öǵüzçe yüǵürti.

H Y YT F Y CDU F ZT Y

Sünüküǵ taǵça yatdı. Beglik urı oǵlıñın kul kıldıǵ. [İşilk kız oǵluñın] küñ kıldıǵ. Ol

F ZT Y B.liN Y B.liN Y

bilmedüküǵün üçün yablakıñın üçün eçim kaǵan uça bardı. Başlayu Kırkız kaǵan[ıǵ

ZT F ZT Y ZT B.liN

balbal tikdim].

ZT Y

kurıǵaru barıǵma : part. g.

YT Y

barduķ yir : sıf. taml.

kanıñ : TDİG

sünüküǵ : TDİG

beglik urı oǵlın : TDİG

beglik urı oǵul : sıf. taml.

urı oğul : sıf. taml.

işilik kız oğluñ : TDİG

işilik kız oğul : sıf. taml.

kız oğul : sıf. taml.

ol bilmedükügün için / yablağıñın için : BDBG

ol bilmedükügün için : edat g.

ol bilmedüküg : TDİG

ol bilmedük : sıf. taml.

yablağıñın için : edat g.

yablağıñ : TDİG

eçim kağan : sıf. taml.

Kırkız kağan : sıf. taml.

Türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin kañım kağanıg 21 ögüm katunuğ kötürügme teñri

ZT

F

il birig[me te]ñri Türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin özümün ol teñri kağan olurt[dı

AF

ZT

B.liN

AF

Y

erinc. Neñ] yılsıg budunda üze olurmadım. İçre aşsız taşra tonsuz yabız yablağ budunda [üze

CDU

YT

Y

YT

olurtum]. İnım Kül Ti]gin iki şad inim Kül Tigin [birle]⁵⁷ sözleşdimiz.

Y

ZT

ZT

ZT

Y

Türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin : edat g.

Türk budun atı küsi yok bolmazun : cümle

F

Y

Türk budun atı küsi : b.siz is. taml.

Türk budun : sıf. taml.

atı / küsi : BDBG

⁵⁷ bk. Yukarıda fail için söz konusu olan yapının burada ZT için tekrarlandığını görüyoruz. Bu ETÜ'nün vasıflandırma vurgusu olmalı tıpkı ad vermedeki ek yığılmaları gibi.

atı : TDİG

küsi : TDİG

қаһим қағанıғ өгүм қатунуғ көтүрүгме теңри : сиф. тامل.

қаһим қағанıғ өгүм қатунуғ көтүрүгме : part. g.

B.liN Y

қаһим қаған / өгүм қатун : BDBG

қаһим қаған : сиф. тامل.

қанım : TDİG

өгүм қатун : сиф. тامل.

өгүм : TDİG

il birigme теңри : сиф. тامل.

il birigme : part. g.

B.sizN Y

özüm : TDİG

ol теңри : сиф. тامل.

neñ yılsıg budunda üze : edat g.

neñ yılsıg budun : сиф. тامل.

neñ yılsıg : tekrar g.

içre aşız taşra tonsuz yabız yablaқ budunda üze : edat g.

içre aşız taşra tonsuz yabız yablaқ budun : сиф. тامل.

içre aşız / taşra tonsuz / yabız yablaқ : BDBG

içre aşız : yön g. (bk. 11. dipnot)

taşra tonsuz : yön g. (bk. 11. dipnot)

yabız yablaқ : tekrar g.

inim Kül Tigin : сиф. тامل.

inim : TDİG

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

iki şad : сиф. тامل.

inim Kültigin birle : edat g.

[Kañımız] 22 eçimiz kazğanmış budun atı küsi yok bo[lmaz]un tiyin, Türk budun üçün
ZT ZT

tün uğımadım. Küntüz olurmadım. İnim [Kül Tigin birle iki şad] birle ölü yitü kazğandım.
ZT Y ZT Y ZT ZT Y

Ança kazğanıp biriki budunuğ ot sub kılmadım. Men [özüm kağan olurtukuma] yir sayu
ZT B.liN Y ZT

barmış bu[dun yadağın yalıñın ?] ölü yitü [yana] 23 kelti.
F ZT ZT Y

kañımız eçimiz kazğanmış budun atı küsi yok bolmazun tiyin : edat g.

kañımız eçimiz kazğanmış budun atı küsi yok bolmazun : cümle
F Y

kañımız eçimiz kazğanmış budun atı küsi : b.siz is. taml.

kañımız eçimiz kazğanmış budun : sıf. taml.

kañımız eçimiz kazğanmış : part. g.
F Y

kañımız / eçimiz : BDBG

atı küsi : tekrar g.

Türk budun üçün : edat g.

Türk budun : sıf. taml.

inim Kül Tigin birle / iki şad birle : BDBG

inim Kül Tigin birle : edat g.

inim Kül Tigin : sıf. taml.

inim: TDİG

Kül Tigin : birl. is. (unvan g.)

iki şad birle : edat g.

iki şad : sıf. taml.

ölü yitü : tekrar g.

ança kazğanıp : ger. g.

ZT Y

biriki budun : sıf. taml.

ot sub : tekrar g.

men özüm kağan olurtukuma: ger. g.

F Y

men özüm : iyelik g.

yir sayu barmış budun : sıf. taml.

yir sayu barmış : part. g.

ZT Y

yir sayu : ger. g. (bk. 3. ve 19. dipnot)

B.sizN Y

yadağın yalıñın / ölü yitü : BDBG

yadağın yalıñın⁵⁸ : tekrar g.

ölü yitü : tekrar g.

Budunuğ igideyin tiyin yırıgaru Oğuz budun tapa ilgerü Kıtany Tatabı [bu]dun tapa

ZT YT ZT YT ZT

birigerü Tabğaç tapa iki yigir[mi süledim...] süñüşdüm. Anda kisre teñri yarlıkaduk üçün

YT ZT ZT Y Y ZT ZT

kutum ülügüm bar üçün ölteçi budunuğ [tirgür]ü igit[t]im. Yalıñ budunuğ tonluğ kıldım.

B.liN ZT Y B.liN Y

Çıgany bud[unuğ] bay kı[ldım].

B.liN Y

⁵⁸ Bu tür gruplarda bir üst grubu çözümledikten sonra o grubu kurmuş olan çekim eklerini arıtmak gerekir ve bu tezde biz de bunu hep uyguladık. Ancak buradaki instrumentalin durumu farklıdır. Son yıllardaki pek çok çalışma yapım eki olup da çekim eki gibi yahut çekim eki olup da yapım eki gibi çalışan eklere dikkati çekmektedir. (Prof. Dr. Gürer Gülsevin, *Türkçede "Sıra Dışı Ekler" ve Eklerin Tasnif Tanımlama Sorunu Üzerine*, V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, TDK Yayınları, Ankara 2004, C I, s.1267-1284) Instrumentalde edatlı çekime çok erken yöneliş de bizim bu tasarrufumuzu haklı kılan anlam olaylarına sebep olmuştur ki hâlâ hem ağızlarda *güciin* (güçlülükle) hem de İstanbul Türkçesinde (*yazın, güzün*) kullanılmaktadır.

budunuğ igideyin tiyin : edat g.

budunuğ igideyin : cümle

B.liN Y

Oğuz budun tapa : edat g.

Oğuz budun : sıf. taml.

Qıtany Tatabı budun tapa : edat g.

Qıtany Tatabı budun : sıf. taml.

Qıtany / Tatabı : BDBG

Tabğaç tapa : edat g.

iki yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

anda kisre : edat g.

Teñri yarlıkaduğ üçün / qıtum ülügüm bar üçün : BDBG

Teñri yarlıkaduğ üçün : edat g.

Teñri yarlıkaduğ : part. g.

F Y

qıtum ülügüm bar üçün : edat g.

qıtum ülügüm bar : cümle

F Y

qıtum / ülügüm : BDBG

qıtum : TDİG

ülügüm : TDİG

ölteçi budun : sıf. taml.

yalıñ budun : sıf. taml.

çıgany budun : sıf. taml.

24 Az budunuğ öküş kıldım. İğar illigde ı[ğar] kağanlığda yig kıldım. Tört buluñdaki

B.liN

Y

Y

B.liN

budunuğ kop baz kıldım, yağısız kıldım. Kop maña körti. Yiti yigirmi yaşına Tañut tapa

ZT

Y

Y

ZT

YT

Y

ZT

ZT

süledim. Tañut budunuğ bozdum. Oğlın yo[tuz]ın yılkısnın barımın anda altım. Sekiz yigirmi

Y B.li Y B.liN YT Y ZT

yaşıma Altı Ç[ub Soğdak] 25 tapa süledim.

ZT Y

Az budun : sıf. taml.

ıgar illigde ıgar қағанлығыda yig : abl. g.

ıgar illig / ıgar қағанlığı : BDBG

ıgar illig : birl. sıf. (bk.25. ve 31. dipnot)

ıgar il : sıf. taml.

ıgar қағанlığı : birl. sıf. (bk. 25. ve 31. dipnot)

ıgar қаған : sıf. taml.

tört buluñdağı budun : sıf. taml.

tört buluñdaki : aitlik g.

tört buluñ : sıf. taml.

yiti yigirmi yaşım : TDİG

yiti yigirmi yaş : sıf. taml.

yiti yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Tañut tapa : edat g.

Tañut budun : sıf. taml.

oğlı / yotuzı / yılkısnı / barımı : BDBG

oğlı : TDİG

yotuzı : TDİG

yılkısnı : TDİG

barımı : TDİG

sekiz yigirmi yaşım : TDİG

sekiz yigirmi yaş : sıf. taml.

sekiz yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Altı Çub Soğdağ tapa : edat g.

Altı Çub Soğdağ : birl. is. (sıf. taml.)

Budunuğ anda bozdum. Tab[ğaç O]ñ Tutuk biş tümen sü kelti. Iduğ Başda süñüşdümüz.
B.liN YT Y F ZT Y YT Y

Ol süğ anda yok kıldım. Yigirmi yaşıma Basmlı Iduğ [Ku]t oğuşum budun erti, arkış ıdmaz
F YT Y ZT F Y ZT

Tiyin süledim. K[...]m içgertim, kalıñ[ın] ebirü kelürtüm. İki otuz yaşıma Tabğaç 26 tapa
Y Y B.liN ZT Y ZT ZT

süledim.

Y

Tabğaç Oñ Tutuk : sıf. taml.

Oñ Tutuk : unvan g.

biş tümen sü : sıf. taml.

biş tümen : sıf. taml.

Iduğ Baş : birl. is. (sıf. taml.)

ol süğ : sıf. taml.

yigirmi yaşım : TDİG

yigirmi yaş : sıf. taml.

Basmlı Iduğ Çut : birl. is.

oğuşum budun : sıf. taml.

oğuşum : TDİG

arkış kıdmaz tiyin : edat g.

arkış ıdmaz : cümle

B.sizN Y

kalıñı : TDİG

iki otuz yaşım : TDİG

iki otuz yaş : sıf. taml.

iki otuz : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Tabğaç tapa : edat g.

Çaça Señün sekiz tümen [sü] birle süñüşdüm. Süsin anda ölürtüm. Altı atuz yaşma Çik
ZT Y B.liN YT Y ZT

budun Kırkız birle yağı boltı. Kem keçe Çik tapa süledim. Örpente süñüşdüm. Süsin sançdım.
F ZT Y ZT ZT Y YT Y B.liN Y

Az [b]u[dunuğ altı]m. [...iç]gertim. Yiti o[tuz yaşım]a Kırkız tapa süledim.
B.liN Y Y ZT ZT Y

Çaça Señün sekiz tümen sü birle : edat g.

Çaça Señün / sekiz tümen sü : BDBG

Çaça Señün : unvan g.

sekiz tümen sü : sıf. taml.

sekiz tümen : sıf. taml.

süsi : TDİG

altı otuz yaşım : TDİG

altı otuz yaş : sıf. taml.

altı otuz : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Çik budun : sıf. taml.

Kırkız birle : edat g.

Kem keçe : ger. g.

B.sizN Y

Çik tapa : edat g.

süsi : TDİG

Az budun : sıf. taml.

yiti otuz yaşım . TDİG

yiti otuz yaş : sıf. taml.

yiti otuz : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Ƙırkız tapa : edat g.

Süñüg batımı 27 karıg söküpen Kögmen yışıg toğa yo[rıp] Ƙırkız budunuğ uda basdım.

ZT

B.liN YT Y

Ƙağanın birle Soña yışda süñüşdüm. Ƙağanın ölürtüm, ilin anda altım. Ol yılkı Türgiş tapa

ZT

YT

Y

B.liN

Y

B.liN

YT

Y

ZT

ZT

Altın yışıg aşa [İrtiş ögüzüg keçe yorı]dım. Türgiş budunuğ uda] basdım. Türgiş kağan süsi

ZT

Y

B.liN

YT

Y

F

otça borça kelti.

ZT Y

süñüg batımı karıg söküpen Kögmen yışıg toğa yorıp : ger. g.

ZT

ZT

Y

süñüg batımı karıg söküpen : ger. g.

B.liN

Y

süñüg batımı Ƙar : sıf. taml.

süñüg batımı : b.siz is. taml.

Kögmen yışıg toğa : ger. g.

ZT

Y

Kögmen yış : sıf. taml.

Ƙırkız budun : sıf. taml.

Ƙağanın birle : edat g.

Ƙağanı : TDİG

Soña yış : sıf. taml.

ili : TDİG

ol yıl : sıf. taml.

Türgiş tapa : edat g.

Altın yışıg aşa / İrtiş ögüzüg keçe : BDBG

Altın yışıg aşa : ger. g.

B.liN

Y

Altın yış : sıf. taml.

İrtiş ögüzüg keçe : ger. g.

B.liN Y

İrtiş ögüz : sıf. taml.

Türgiş budun : sıf. taml.

Türgiş kağan süsi : b.siz is. taml.

Türgiş kağan : sıf. taml.

otça borça : tekrar g.

28 Bolçuda süñüşdümüz. Kağanın yabğu[sı]n şadın anda ölürtüm. İlin anda altım. Otuz

YT Y B.liN YT Y B.liN YT Y

yaşıma Biş Balık tapa süledim. Altı yolu süñüşdüm. [...sü]sin kop ö[lü]rtüm. Anda içreki ne

ZT ZT Y ZT Y B.liN ZT Y F

kişi tin[...]i yok [bolda]çı er[ti...]a okıgalı kelti. Biş Balık anı üçün ozdı. Otuz artukı 29 bir

Y ZT Y F ZT Y ZT

yaşıma Karluk budun buñsuz [er]ür barur erkli yağı boldı.

F ZT Y

kağanı / yabğusı / şadı : BDBG

kağanı : TDİG

yabğusı : TDİG

şadı : TDİG

ili : TDİG

otuz yaşım : TDİG

otuz yaş : sıf. taml.

Biş balık tapa : edat g.

Biş Balık : birl. is. (sıf. taml.)

altı yolu : sıf. taml.

süsi : TDİG

anda içreki ne kişi : sıf. taml.

anda içreki : aitlik g.

ne kişi : sıf. taml.

Biş Balık : birl. is. (sıf. taml.)

anı üçün : edat g.

otuz artuğu bir yaşım : TDİG

otuz artukı bir yaş : sıf. taml.

otuz artuğu bir : sayı g. (bk. 39. dipnot)

ƘarluƘ budun : sıf. taml.

buñsuz erür barur erkli : ger. g.

Y

buñsuz / erür barur : BDBG

erür barur : tekrar g.

Tamağ IduƘ Başda süñüşdümiz. ƘarluƘ budunuğ ölürtüm, anda altım [...Bas] mıl Ƙara
YT Y B.liN Y YT Y F

[...bud...] ƘarluƘ budun tir[ilip kelti...]m ö[lürtüm]. T[okuz Oğuz]z meniñ budunum erti.
ZT Y Y F Y

Teñri yir bulğakın üçün ödiñ[e] 30 küni tegdük üçün yağı boldı.
ZT Y

Tamağ IduƘ Baş : birl. is.

ƘarluƘ budun : sıf. taml.

Basmıl Ƙara [...bud...] / ƘarluƘ budun : BDBG

ToƘuz Oğuz : birl. is. (sıf. taml.)

meniñ budunum : iyelik g.

teñri yir bulğakın üçün / ödiñe küni tegdük üçün : BDBG

teñri yir bulğakın üçün : edat g.

Teñri yir bulğakı : b.siz is. taml.

teñri / yir : BDBG

ödiñe küni tegdük üçün : edat g.

ödiñe küni tegdük : part. g.

YT F Y

ödi : TDİG

Bir yılka tört yolu süñüşdüm. Añ ilki Toğu Balıkda süñüşdüm. Toğla ögüzüg yüzüti keçip

ZT ZT Y ZT YT Y ZT

süsi [...]. İkinți Andıguda süñüşdüm. Süsin sançdım. [...Üçünç Çuş başında sü]ñüşdüm.

CDK ZT YT Y B.liN Y ZT YT Y

Türk budun adak kamsat[t]ı, yablak 31 boldaçı erti.

F B.sizN Y Y

bir yıl : sıf. taml.

tört yolu : sıf. taml.

añ ilki : birl. sıf.

Toğu Balık : birl. is. (sıf. taml.)

Toğla ögüzüg yüzüti keçip : ger. g.

B.liN ZT Y

Toğla ögüz : sıf. taml.

süsi : TDİG

Çuş başı : b.siz is. taml.

Türk budun : sıf. taml.

Oza yanya keligme süsin ağıt[t]ım. Öküş ölteçi anda tirilti. Anda Toñra yılpağuti⁵⁹ bir

B.liN Y F YT Y YT B.liN

oğuşuğ Toña Tigin yoğ[ında] egire tokıdım. Törtünç Ezginti Kadızda süñüşdüm. Süsin anda

YT ZT Y ZT YT Y B.liN YT

⁵⁹ “Yılpağut” için Muharrem Ergin *yiğit,kahraman, tek başına düşmana saldıran,, yakalanmayan asker,subay,bir subay rütbesi* anlamlı sıfat demiştir.(s. 83) ETY’de ise özel adın bir parçası sayılmıştır. (s. 63)

sançdım, yabırdım [...] yarbit[...yaşı]ma Amğı korgan kışladıkda yut boldı. Yazıña 32 Oğuz
Y Y ZT Y ZT ZT

tapa süledim.

Y

oza yanya keligme süsi : TDİG

oza yanya keligme sü : sıf. taml.

oza yanya keligme : part. g.

ZT Y

oza / yanya : BDBG

öküş ölteçi⁶⁰ : part. g.

ZT Y

Toña yılpağutı bir oğuş : sıf. taml.

Toña yılpağutı : b.siz is. taml.

bir oğuş : sıf. taml.

Toña Tigin yoğı : b.siz is. taml.

Toña Tigin : birl. is. (unvan g.)

Ezginti Kadın : birl. is.

süsi : TDİG

Amğı korgan kışladıkta : ger. g.

B.sizN Y

Amğı korgan : sıf. taml.

yazı : TDİG

Oğuz tapa : edat g.

İlki sü taşıkmiş erti, ikin sü ebde erti. Üç Oğuz süsi basa kelti. Yadağ⁶¹ yabız boldı tip

F Y F Y F ZT Y ZT

⁶⁰ Bu tür kullanım örnekleri Türk dilinde eksiltmenin ve bir eksiltim ürünü olarak adlanmış sıfat kullanımının ne kadar eski olduğunu göstermek bakımından önemlidir.

⁶¹ OA'da bu kelime fail olarak gösterilmiş; ancak anlam tekrar grubunu gerekli kılıyor ki ETY'de de tekrar grubu sayılmıştır. (s. 64)

alğalı kelti. [Sıñ]ar süsi ebig barkıg yulıgalı bardı, sıñar süsi süñüşgeli kelti. Biz az ertimiz,

ZT Y F ZT Y F ZT Y F Y

yabız ertimiz. Oğ[uz ...]t yağ[ı... teñri] küç birtük için anda sançdım, 33 yanydım.

Y ZT YT Y Y

ilki sü : sıf. taml.⁶²

ikin sü : sıf. taml.

Üç Oğuz süsi : b.siz is. taml.

Üç Oğuz : birl. is. (sıf. taml.)

yadağ yabız boldı tip : ger. g.

B.sizN Y

yadağ yabız boldı : cümle

Y

yadağ yabız: tekrar g.

sıñar süsi : TDİG

sıñar sü : sıf. taml.

ebig barkıg yulıgalı : ger. g.

B.lİN Y

eb bark : tekrar g.

Tenri küç birtük için : edat g.

Teñri küç birtük : part. g.

F B.sizN Y

Teñri] yarlıkaduk için men kazğanduk için Türk budun kazğ[anmış eri]nç. Men iniligü

ZT F Y CDU F

buñca başlayı kazğanm[asa]r Türk budun ölteçi erti, yok [bolda]çı erti. [Türk] begler [budun

ZT Y F Y Y H

⁶² Buradaki *-i* morfeminin iyelik ve tabiatıyla TDİG olduğu akla geliyorsa da **Kutadgu Bilig**'de sıklıkla gördüğümüz vokalli şekil daha akla yatkın gibi. Ana Altaycamızda bütün tek heceli kelimelerin iki heceli hâllerinin de bulunduğunu hatta tek vokalli heceden ibaret kelimelerin de konsonant ilâveli şekillerinin bulunduğunu (sep- / serp-, kıp- / kırp- / kırpik) Altayistik çalışmalarından biliyoruz. Özetle *ilki* kelimesi *ilk'* in çift heceli şeklidir. Moğolca gibi diğer Altay dillerinde ve diğer bazı Türk şive ve lehçelerinde yaşamakta olan bu çift heceli şekillerle dil yadigârlarımızda sıklıkla karşılaşmaktayız.

anç|a sakınıñ, ança biliñ. Oğuz bu[dun...]d ıdmanın tiyin süle[dim].³⁴ Ebin barkın bozdum.
ZT Y ZT Y ZT Y B.liN Y

Teñri yarlıkaduğ üçün / men kazğanduğ üçün : BDBG

Teñri yarlıkaduğ üçün : edat g.

Teñri yarlıkaduk : part. g.

F Y

men kazğanduğ üçün : edat g.

men kazğanduğ : part. g.

F Y

Türk budun : sıf. taml.

iniligü bunça başlayu : ger. g.

ZT ZT Y

Türk begler budun : sıf. taml.

begler / budun : BDBG

Oğuz bu[dun...]d ıdmanın⁶³ tiyin : edat g.

Oğuz bu[dun...]d ıdmanın : cümle

B.sizN Y

ebi barķı : tekrar g.

ebi : TDİG

barķı : TDİG

O[ğuz] budun Tokuz Tatar birle tirilip kelti. Ağuda iki uluğ süñüş süñüşdüm. Süsin

F ZT Y YT ZT Y B.liN

[boz]dum. İlin anda altım. Ança kazğan[ıp ... teñri] yarlıkaduk üçün ö[züm] otuz artukı ü[ç

Y B.liN YT Y ZT ZT F Y

yaşıma ...]luk erti. Ödsig ötülüg küç **35** igidmiş al[p kağanıña ya]ñıldı. Üze teñri ıduk yir sub

YT Y YT F

⁶³ Bu ekin kaynaklarda gösterildiği gibi gerundiyum değil haplolojiye uğramış emir olduğu söz diziminden bellidir. (M. Ergin, OA, s. 49) T.Tekin ve H. N.Orkun "göndermiyem" olarak anlamlandırmışlardır.

[çim ka]ğan kut taplamadı erinç. Tokuz Oğuz budun yirin subın ıdıp Tabğaçğaru bardı.

B.sizN Y CDU F ZT ZT Y

Oğuz budun : sıf. taml.

Tokuz Tatar birle tirilip : ger. g.

ZT Y

Toğuz Tatar birle : edat g.

Toğuz Tatar : birl. is. (sıf. taml.)

iki uluğ süñüş : sıf. taml.

uluğ süñüş : sıf. taml.

süsi : TDİG

ili : TDİG

ança kazğanıp : ger. g.

ZT Y

Teñri yarlıkaduk üçün : edat g.

Tenri yarlıkaduk : part. g.

F Y

özüm : TDİG

otuz artukı üç yaşım : TDİG

otuz artukı üç yaş : sıf. taml.

otuz artukı üç : sayı g. (bk. 39. dipnot)

ödsig ötülüg küç igidmiş alp kağanı : TDİG

ödsig ötülüg küç igidmiş alp kağan : sıf. taml.

ödsig / ötülüg / küç igidmiş / alp : BDBG

küç igidmiş : part. g.

B.sizN Y

Teñri / ıduğ yir sub : BDBG

ıduğ yir sub : sıf. taml.

yir sub : tekrar g.

eçim kağan *ķut(1)*⁶⁴ : b.siz is. taml.

eçim *kağan* : sıf. taml.

Toķuz Oğuz *budun* : sıf. taml.

Toķuz Oğuz : birl. is. (sıf. taml.)

yirin subın ıdıp : ger. g.

B.liN Y

yiri subı : tekrar g.

yiri : TDİG

subı : TDİG

Tabğaç [...] bu yirde kelti. İgideyin tiyin sak[ınıp ...] *budun* [...] **36** yazuķla [...] bi]riye

F Y T Y Z T

Tabğaçda atı küsi yok boldı. Bu yirde maña kul boldı. Men özüm kağan olurtukum üçün Türk

Y T F Y Y T Y F Z T B.liN

budunuğ [...] ı kılmadım. [İlig] törüg yigdi kazğandım. Id[...] tirilip yı [...] **37** [anda

Y B.liN Z T Y Z T Y T

süñü]şdüm. Süsin sançdım.

Y B.liN Y

bu yir : sıf. taml.

igideyin tiyin sakınıp : ger. g.

Z T Y

igideyin tiyin : edat g.

igideyin : cümle

Y

adı küsi : tekrar g.

adı : TDİG

küsi : TDİG

---

⁶⁴ OA'da iyelik eki kaydedilmemiş; o zaman da kelime grubunu adlandırma güçlüğü ortaya çıkıyor ki metnin orijinalinde "ı" iyelik eki imlâ edilmiştir.

bu yir : sıf. taml.

men özüm : TDİG

қаған олуртуқум үшін : edat g.

қаған олуртуқум : TDİG

Türk budun : sıf. taml.

il / törü : BDBG

süsi : TDİG

İçikigme içikdi, budun boldı. Ölügme öldi. Seleñe kodı yorıpan Kargan kısılta ebin barkın
F Y Y F Y ZT YT B.liN

anda bozdum. [...] yıška ağıdı. Uyğur il[t]eber yüzçe erin ilg[er]ü t[ezip bardı? ...] 38 [...]ti.
YT Y YT Y F ZT ZT Y

Türk budun aç erti. Ol yılıkığ alıp igit[t]im. Otuz artukı dört yaşıma Oğuz tezip Tabğaçka kirti.
F Y B.liN ZT Y ZT F ZT YT Y

Ökünüp süledim. Sukun [...oğ]lın yotuzın anda altım. İki ilteberlig budun [...] 39 [...] Ta[tab]ı
ZT Y ZT B.liN YT Y F

budun Tabğaç kağanka körti.
YT Y

Seleñe kodı yorıpan : ger. g.

ZT Y

Seleñe kodı : edat g.

Kargan kısıl : sıf. taml.

ebi barqı : tekrar g.

ebi : TDİG

barqı : TDİG

Uyğur ilteber : sıf. taml.

yüzçe er : sıf. taml.

ilgerü tezip : ger. g.

ZT Y

Türk budun : sıf. taml.

ol yılkı : sıf. taml.

otuz artuķı dört yaşıım : TDİG

otuz artuķı dört yaş : sıf. taml.

otuz artuķı dört : sayı g. (bk. 39. dipnot)

oğlı / yotuzı : BDBG

oğlı : TDİG

yotuzı : TDİG

iki ilteberlig budun .... / Tatabı budun : BDBG

iki ilteberlig budun : sıf. taml.

iki ilteberlig : birl.sıf. (bk. 25. ve 31. dipnot)

iki ilteber : sıf. taml.

Tatabı budun : sıf. taml.

Tabgaç kağan : sıf. taml.

Yalabaçı edgü sabı ötügi kelmez tiyin yayın süledim. Budunuğ anda bozdum, yılkı[sın...]

ZT ZT Y B.liN YT Y N

süsi tirilip kelti. Kadırkan yış kon[...] 40 [...] ğakıña yiriñerü subıñaru kontı. Biriye Karluk

F ZT Y CDKG ZT Y YT

budun tapa sületip Tudun Yamtarığ ıtım, bardı. [...Karluk il]teber yok bolmış, inisi bir

ZT B.liN Y Y F Y CDKG

korđ[anka [...] 41 [...ar]kışı kelmedi. Anı anyıtayın tip süledim. Korığu iki üç kişiligü tezip

CDKG F Y ZT Y ZT

bardı. Kara budun kağanım kelti tip ög[di...]ka at birtim. Kiçig atlığ[...].

Y F ZT Y B.sizN Y CDKG

yalabaçı edgü sabı ötügi kelmez tiyin : edat g.

yalabaçı edgü sabı ötügi kelmez : cümle

F Y

yalabaçı / edgü sabı / ötügi : BDBG

yalabaçı : TDİG

edgü sabı : TDİG

edgü sab : sıf. taml.

ötügi : TDİG

yılķısı : TDİG

süsi : TDİG

Ƙadırķan yış : sıf. taml.

Ƙarluķ budun tapa sületip : ger. g.

ZT Y

Ƙarluķ budun tapa : edat g.

Ƙarluķ budun : sıf. taml.

Tudun Yamtar : birl. is.⁶⁵

Ƙarluķ ilteber : sıf. taml.

inisi : TDİG

bir ķorķan : sıf. taml.

arķışı : TDİG

anı aynıtayın tip : ger. g.

B.liN Y

anı aynıtayın : cümle

B.liN Y

ķorıķu iki üç kişiligü tezıp : ger. g.

ZT Y

ķorıķu iki üç kiş⁶⁶ : sıf. taml.

---

⁶⁵ Tudun Yamtar OY'nin sözlük bölümünde Tudun unvan, Yamtar kişi adı olarak alınmıştır. (bk. age s.112 ve s.114) Bu durumda sıfat tamlaması diyebiliriz.OA'da ise özel isim olarak alınmıştır.(bk. age. s. 117)

⁶⁶ ETÜ çokluk eki *-egü* ile yapıldığı belli olan bu yapıya bugünkü ifadesini esas alarak daha önce edat grubu demek de mümkün; ancak *-egü* diye bir edat yok ve bu da bir ekli çekim. Bu bakımdan doğrudan *sıfat tamlaması* dedik. Günümüzde de aynı mesele söz konusudur. "*Arabayla gittik.*"teki zarf, edat grubu mudur yoksa instrumental çekimli bir isim mi diye! Ayrıca yine buradaki "*ķorıķu*"yu H. Namık Orkun "*ķorķu*" diye okuyup "*ķorkudan*" şeklinde anlamlandırmıştır..

iki üç kişi : sıf. taml.

iki üç : tekrar g.⁶⁷

kara budun : sıf. taml.

kağanım kelti tip : ger. g.

B.sizN Y

kağanım kelti : cümle

F Y

kağanım : TDİG

kiçig atlıg : birl. sıf. (bk. 25. ve 31. dipnot)

kiçig at : sıf. taml.

2. 2. Güney-doğu Yüzü

1...Kök] Öñüg yoğuru sü yorıp⁶⁸ tünli künli yiti ödüške subsuz⁶⁹ keçdim. Çorakka tegip

ZT ZT ZT ZT Y CDKG

yulıgçı [eri]g k[...]s Keçinke tegi [...]

CDKG

Kök] Öñüg yoğuru sü yorıp : ger. g.

ZT B.sizN Y

tünli künli : tekrar g.

yiti ödüş : sıf. taml.

çorakka tegip : ger. g.

YT Y

Keçinke tegi : edat g.

2.3. Güney Yüzü

1[...Tab]ğaç atlıg süsi bir tümen artukı yiti biñ süg ilki kün ölürtüm. Yadağ süsin ikinti

B.liN ZT Y B.liN ZT

⁶⁷ Talat Tekin bu grup için *yaklaşıklık öbeği* terimini kullanmıştır. (OTG, s. 196)

⁶⁸ Kaynaklarda “*ordu yürüyüp*” (OA) yahut “*ordu ‘ile’ yürüyüp*” (ETY) şeklinde alınan bu yapıdaki *yori-* fiilinin geçişli olduğunu da düşünebiliriz. Tıpkı bugün geçişsiz olan *otur- bin-* fiileri gibi.

⁶⁹ M. Ergin “*susuzu*” şeklinde aktarmış; ancak biz H. Namık Orkun’a göre cümle öğelerini bulduk.

kün kop [ölür]tüm. Bi[...]aşıp bard[...] 2 [...y]olı süledim. Otuz artukı sekiz yaşıma kışın
ZT Y Y ZT ZT

Kıtany tapa süledim. [... Otuz artukı tokuz yaş]ıma yazın Tatabı tapa sü[ledim...]. 3[...] men
ZT Y ZT ZT ZT Y F

[...] ölürtüm. Oğlın yotuz[ın yı]lkısın barımın [...]ra ko[...] 4 bud [un...yo]tuzın yok
Y B.liN

kı[ldım...] 5 yor[...] 6 süñ[üşdüm?...] 7 [bir]tim.
Y Y

Tabğaç atlıg süsi / bir tümen artukı yiti biñ sü : BDBG

Tabğaç atlıg süsi : TDİG

Tabğaç atlıg sü : sıf. taml.

atlıg sü : sıf. taml.

bir tümen artukı yiti biñ sü : sıf. taml.

bir tümen artukı yiti biñ : sayı g. (bk. 39. dipnot)

bir tümen : sıf. taml.

yiti biñ : sıf. taml.

ilki kün : sıf. taml.

yadağ süsi : TDİG

yadağ sü : sıf. taml.

ikinti kün : sıf. taml.

otuz artukı sekiz yaşım : TDİG

otuz artukı sekiz yaş : sıf. taml.

otuz artukı sekiz : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Kıtany tapa : edat g.

otuz artukı tokuz yaşım : TDİG

otuz artukı tokuz yaş : sıf. taml.

otuz artukı tokuz : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Tatabı tapa : edat g.

oğlı / yotuzı / yılķısı / barımı / ..... budun ..... yotuzı : BDBG

oğlı : TDİG

yotuzı : TDİG

yılķısı : TDİG

barımı : TDİG

Alp erin ölürüp [bal]bal kılı birtim. Elig yaşıma Tatabı budun Kıtanyda ad[rılı...]lker

ZT Y ZT F YT Y

tađķa [...] **8** Ku Señün başadu tört tümen sü kelti. Töñkes tağda tegip tokıdım. Üç tümen süg

ZT F Y YT ZT Y B.liN

[ölürtü]m. B[ir tümen? ...] rser [...] öktüm. Tatabı [...] **9** ö[lü]rti. Uluğ oğlum ağrıp yok bolça

Y CDKG Y F Y ZT

Kuđ Señünüg⁷⁰ balbal tike birtim. Men tokuz yigirmi yıl şad olurtum., il tuttum.

B.liN AN ZT Y F ZT Y B.sizN Y

alp erin ölürüp : ger. g.

B.liN Y

alp eri : TDİG

alp er : sıf. taml.

elig yaşım : TDİG

elig yaş : sıf. taml.

Tatabı budun : sıf. taml.

Ku Señün başadu : ger. g.

F Y

Ku Señün : unvan g.

tört tümen sü : sıf. taml.

tört tümen : sıf. taml.

Töñkes tağ : sıf. taml.

⁷⁰ ETY'de "Ku Sengünün" olarak aktarılsa da her iki kelime akuzatifli olduğundan bu şekli tercih ettik.

üç tümen sü : sıf. taml.

üç tümen : sıf. taml.

bir tümen : sıf. taml.

uluğ oğlum ağrıp yok bolça⁷¹ : ger. g.
F ZT Y

uluğ oğlum : TDİG

uluğ oğul : sıf. taml.

toğuz yigirmi yıl : sıf. taml.

toğuz yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Otuz artukı bir [...] **10** Türküme budunuma [y]igin ança kazganu birtim. Bunça kazganıp
CDKG YT B.liN ZT Y ZT

[kañım kağan ı]t yıl onuç ay altı otuzka uça bardı. Lağzın yıl bişinç ay yiti otuzka yoğ
F ZT ZT Y ZT B.sizN

ertürtüm. Bukağ Tutuk [...] **11** kañı Lisün Tay Señün başad[u] biş yüz eren kelti. Kokuluk
Y CDKG ZT F Y B.sizN

ö[...] altun kümüş kergeksiz kelürti. Yoğ yıparığ kelürüp tike birti. Çından ıgaç kelürüp öz
ZT Y ZT Y CDKG

yar[...] 12 bunça budun saçın kulkakın [... b]ıçdı. Edgü özlük atın kara kişin kök teyeñin
F B.liN Y B.liN

sansız kelürüp kop kotı.
ZT ZT Y

otuz artukı bir : sayı g. (bk. 39. dipnot)

Türküm / budunum : BDBG

Türküm : TDİG

budunum : TDİG

yigi : TDİG

⁷¹ Kaynaklarda bu yapı şart cümlesi olarak da verilmiş. (ETY, 70. s.) “*Bolça*” yapısı, bugün sıklıkla tartışılan şart cümleleri birer gerundiyum grubu mudur meselesine bir erken örnek gibi duruyor.

bunça kazğanıp : ger. g.

ZT Y

kañgım kağan : sıf. taml.

kañgım : TDİG

ıt yıl onunç ay altı otuz : sayı g. (bk. 39. ve 51. dipnot)

lağzın yıl bişinç ay yiti otuz : sayı g. (bk. 39. ve 51. dipnot)

Buqağ Tutuğ : unvan g.

kañı Lisün Tay Señün başadu : ger. g.

F Y

kañı Lisün Tay Señün : sıf. taml.

Lisün Tay Señün : unvan g.

Lisün Tay : birl. is.

biş yüz eren : sıf. taml.

biş yüz : sıf. taml.

koğuluğ ö[...] / altun / kümüş⁷² : BDBG

yoğ yıparıg kelürüp : ger. g.

B.liN Y

yoğ yıpar : sıfat taml.

çından ıgaç kelürüp

B.sizN Y

çından ıgaç : sıf. taml.

bunça budun :sıf. taml.

saçı / kulğağı : BDBG

saçı : TDİG

kulğağı : TDİG

edgü özlük atın kara kişin kök teyeñin sansız kelürüp : ger. g.

B.li N ZT Y

edgü özlük atı / kara kişi / kök teyeñi : BDBG

⁷² “Altun kümüş” yapısını Talat Tekin *ikilemeler* başlığı altında incelemiştir. (OTG, 194. s.)

edgü özlük atı : TDİG

edgü özlük at : sif. taml.

özlük at : sif. taml.

qara kişi : TDİG

kara kişi : sif. taml.

kök teyeñi : TDİG

kök teyeñ : sif. taml.

sansız kelürüp : ger. g.

ZT Y

13 Teñri teg teñri yaratmış Türk Bilge [Kağan s]abım: Kañım Türk Bilge Kağan

CDKG

CDKG

ZT

olurtukında Türk amtı begler kisre Tarduş begler Kül Çor başlayı ulayı şadııt begler öñre

F

Tölis begler Apa Tarka[n] 14 başlayı ulayı şadııt begler bu [...] Taman Tarkan Tonyukuk

F

Boyla Bağa Tarkan ulayı buyruk [...] iç buyruk Sebig Kül İrkin başlayı ulayı buyruk bunça

F

amtı begler kañım kağanka ertiñü 15 ertiñüti umuğ itdi?...T]ürk beglerin budunın ertiñüti

YT

ZT

Y

B.liN

ZT

umuğ itdi ögd[i... kañım] kağan [...] ça ağar taşığ yoğun ığ Türk begler budun i[...]irti.

Y

Y

CDKG

Özüme bunça [...].

CDKG

Teñri teg teñri yaratmış Türk Bilge Kağan : sif. taml. (bk. 1. dipnot)

Tenri teg teñri yaratmış : part. g.

ZT

F

Y

Teñri teg : edat g.

Türk Bilge Kağan : sif. taml.

Bilge Kağan : unvan g.

sabım : TDİG

kañım Türk Bilge Kağan olurtukında : ger. g.

F Y

kañım Türk Bilge Kağan : sıf. taml.

kañım : TDİG

Türk Bilge Kağan : sıf. taml.

Bilge Kağan : unvan g.

Türk amtı begler kisre Tarduş begler / Kül Çor başlayı ulayı Şadpıt begler / öñre Tölis begler / Apa Tarқан başlayı ulayı şadpıt begler / bu [...] Taman Tarқан / Tonyuquq Boyla Bağa Tarқан ulayı buyruq [...] / iç buyruq / Sebig Kül İrkin başlayı ulayı buyruq / bunça amtı begler : BDBG

Türk amtı begler kisre Tarduş begler : bağ. g.

Türk **amtı** begler : sıf. taml.

Türk begler : sıf. taml.

Tarduş begler : sıf. taml.

Kül Çor başlayı ulayı Şadpıt begler : bağ. g.

Kül Çor başlayı : ger. g.

F Y

Kül Çor : birl. is. (unvan g.)

Şadpıt begler : sıf. taml.

öñre Tölis begler : yön g. (bk. 11. dipnot)

Apa Tarқан başlayı ulayı Şadpıt begler : bağ. g.

Apa Tarkan başlayı : ger. g.

F Y

Apa Tarқан : birl. is. (unvan g.)

Taman Tarқан : birl. is. (unvan g.)

Tonyuquq Boyla Bağa Tarқан ulayı buyruq : bağ. g.

Tonyukuk Boyla Bağa Tarқан : birl. is.(unvan g.)

iç buyruk : sıf. taml.

Sebig Kül İrkin başlayı ulayı buyruk : bağ. g.

Sebig Kül İrkin başlayı : ger. g.

F Y

Sebig Kül İrkin: birl. is.

bunça amtı begler : sıf. taml.

amti begler : sıf. taml.

kañım kağan : sıf. taml.

kañım : TDİG

ertiñü ertiñüti : tekrar g.

Türk begleri budunı : b.siz is. taml.

begler / budun : BDBG

kañım kağan : sıf. taml.

kañım : TDİG

ağar taş / yoğun ı : BDBG

ağar taş : sıf. taml.

yoğun ı : sıf. taml.

Türk begler budun : sıf. taml.

begler / budun : BDBG

özüm : TDİG

2.4. Kuzey Yüzü

1 Teñri teg teñride bolmış Türk Bilge Kağan bödke olurtum. Sabımın tüketi eşid. Ulayı

F ZT Y B.liN ZT Y CDU

ini yiginüm oğlanım biriki oğuşum [budunum biriye şadııt begler yıriya tarkat buyruk begler

Otuz Tatar ... Tokuz Oğuz begleri budunı bu sabımın edgüti eşid, katıǵdı tıñla: İlgerü kün] 2

B.liN ZT Y ZT Y

toǵsıkiña birigerü kün ortasıñaru kırıǵaru kün batsıkiña yıǵıaru tün ortasıñaru anda içreki

F

budun kop maña körür.

ZT YT Y

Teñri teg teñride bolmış Türk Bilge Kağan : sıf. taml. (bk. 1. dipnot)

Teñri teg teñride bolmış : part. g.

ZT YT Y

Türk Bilge Kağan : sıf. taml.

Bilge Kağan : unvan g.

böd (bu öd) : sıf. taml. (bk. 24. dipnot)

sabım : TDİG

ini yiginüm / oǵlanım / biriki oǵuşum / budunum / biriye şadpıt begler / yırya tarqat

buyruq begler / Otuz Tatar / Toǵuz Oğuz begleri budunı : BDBG

ini yiginüm : TDİG

ini yigün : sıf. taml.

oǵlanım : TDİG

biriki oǵuşum : TDİG

biriki oǵuş : sıf. taml.

budunum : TDİG

biriye Şadpıt begler : datif g.

Şadpıt begler : sıf. taml.

yırya tarqat buyruq begler : datif g.

Tarqat buyruq begler : sıf. taml.

Tarqat / buyruq : BDBG

Otuz Tatar : birl. is. (sıf. taml.)

Toǵuz Oğuz begleri budunı: b.siz is. taml.

Toğuz Oğuz : birl. is. (sıf. taml.)

begleri / budunı : BDBG

bu sabım : TDİG

bu sab : sıf. taml.

ilgerü kün toğsıķıña birigerü kün ortasıñaru ırıǵaru kün batsıķıña yırıǵaru tün ortasıñaru anda içreki budun : sıf. taml.

ilgerü kün toğsıķıña / birigerü kün ortasıñaru / ırıǵaru kün batsıķıña / yırıǵaru tün ortasıñaru : BDBG

ilgerü kün toğsık : part. g.

YT F Y

birigerü kün ortası : yön g. (bk. 11. dipnot)

kün ortası : b.siz is. taml.

ırıǵaru kün batsıķı : yön g. (bk. 11. dipnot)

kün batsıķı : b.siz is. taml.

yırıǵaru tün ortası : yön g. (bk. 11. dipnot)

tün ortası : b.siz is. taml.

anda içreki : aitlik g.

anda içre : edat g.

[Bunça budun kop itdim]. Ol amtı anyıǵ yok. Türk Kaǵan Ötüken [yıǵ olursar il]te [buñ

B.sizN ZT Y F ZT Y F B.sizN Y YT F

yok. İlg[erü Şa]ntuñ [yazıķa tegi süledim, taluyķa kiçig tegmedim. Birigerü Tokuz] 3 Ersinke

Y YT ZT Y YT ZT Y YT ZT

tegi süledim, Tüpütke kiçig tegmedim.

Y YT ZT Y

bunça budun : sıf. taml.

Türk kaǵan : sıf. taml.

Ötüken yıǵ : sıf. taml.

Şantuñ yazıka tegi : edat g.

Şantuñ yazı : sıf. taml.

Toğuz Ersinke tegi : edat g.

Toğuz Ersin : birl. is. (sıf. taml.)

Kurıgaru Yinçü ögüz keçe Temir Qapıgka tegi süledim. Yırıgaru Yir Bayırku yiriñe tegi

YT ZT ZT Y YT ZT

sü[ledim]. Bunça yirke tegi yoritdı[m. Ötüken [yış]da yig i[di] ermiş. İl tutsık yir Ötüken]

Y ZT Y F ZT Y F Y

yış ermiş. [Bu yirde oluruq Tabğaç budun] birle tüz[ültüm. Al[tun kümüş işgi[ti] 4 kutay

ZT ZT Y B.sizN

buñsuz ança birür.

ZT ZT Y

Yinçü ögüz keçe : ger. g.

B.siz Y

Yinçü ögüz : sıf. taml.

Temir Qapıgka tegi : edat g.

Temir Qapıg : birl. is. (sıf. taml.)

Yir Bayırku yiriñe tegi : edat g.

Yir Bayırku yiri : b.siz is. taml.

Yir Bayırku : birl. is. (bk. 13. dipnot)

bunça yirke tegi: edat g.

bunça yir : sıf. taml.

Ötüken yışda yig : abl. g.

Ötüken yış : sıf. taml.

il tutsık yir : sıf. taml.

il tutsık : part. g.

B.sizN Y

Ötüken yış : sıf. taml.

bu yirde olurup : ger. g.

YT Y

bu yir : sıf. taml.

Tabğaç budun birle : edat g.

Tabğaç budun : sıf. taml.

altun / kümüş / işgiti / kıtayı : BDBG

Tabğaç budun sabı süçig ağısı yımşak ermiş. Süçig sabın yımşak ağın arıp ırak [budunuğ

F Y F Y ZT B.liN

ança] yağutır ermiş. [Yağuru] kond[ukda] kisre anyığ biligin anda ö[yür ermi]ş. Edgü bil[ge]

ZT Y ZT B.liN YT Y B.liN

kişig edgü alp kişig yo[itmaz] ermiş. Bir kişi yañıls[ar, oğuşı budunu biş]ükiñe tegi k[ı]dmaz] 5

Y F Y ZT Y

ermiş.

Tabğaç budun sabı : b.siz is. taml.

Tabğaç budun : sıf. taml.

(*Tabğaç budun*) ağısı : b.siz is. taml.

süçig sabın yımşak ağın arıp : ger. g.

ZT Y

süçig sab / yımşak ağı : BDBG

süçig sab : sıf. taml.

yımşak ağı : sıf. taml.

ırak budun : sıf. taml.

yağuru kunduğda kisre : edat g.

yağuru konduk: part. g.

ZT Y

anyığ bilig : sıf. taml.

edgü bilge kişi / edgü alp kişi : BDBG

edgü bilge kişi : sıf. taml.

edgü / bilge : BDBG

edgü alp kişi : sıf. taml.

alp kişig : sıf. taml.

bir kişi : sıf. taml.

oğuşı budunı bişükiñe tegi : edat g.

oğuşı / budunı / bişüki : BDBG

oğuşı : TDİG

budunı : TDİG

bişüki : TDİG (bk. 16. dipnot)

Süçig sabıña yımşak ağısıña arturup öküş Türk budun öltüg. Türk budun ölsikiñ. Biriye

ZT ZT H Y H Y

[Çoğa]y yış Tögültün yazı [konay]ın [tiser] Türk budun ölsikig. Anda anyığ kişi ança

B.sizN Y H Y YT F ZT

boş[ğurur] ermiş: Irak erser yablak ağı birür, yağuk erser edgü ağı birür tip ança boşğurur

Y ZT ZT Y

ermiş.

süçig sabıña yımşak ağısıña arturup : ger. g.

YT Y

süçig sabı / yımşak ağısı : BDBG

süçig sabı : TDİG

süçig sab : sıf. taml.

yımşak ağısı : TDİG

yımşak ağı : sıf. taml.

Türk budun : sıf. taml.

biriyе Çoğay yış Tögültün yazı konayın : cümle

YT B.siz N Y

Çoğay yış / Tögültün yazı : BDBG

Çoğay yış : sıf. taml.

Tögültün yazı : sıf. taml.

Türk budun : sıf. taml.

anyığ kişi : sıf. taml.

Irak erser yablaқ ağı birür, yağuk erser edgü ağı birür tip : ger. g.

B.sizN Y

irak erser yablaқ ağı birür : cümle

Y B.sizN Y

yağuk erser edgü ağı birür : cümle

Y B.sizN Y

yablaқ ağı : sıf. taml.

edgü ağı : sıf. taml.

Bi[lig] 6 bilmez kişi ol sabığ alıp yağuru barıp öküş kişi öltüg. Ol yir[ger]ü barsar, Türk

H ZT ZT Y ZT Y H

[budun] ölteçi sen. Ötüken [yir olurup arkış] tirkiş ısar, neñ b[uñuğ yok. Ötüken y]ış olursar,

Y ZT B.sizN Y F Y B.sizN Y

beñgü, [il tuta olurtaç]ı sen. Türk budun tokurkak sen. Açsar tosıқ ömez sen, bir todsar açsıқ

ZT ZT Y H Y Y B.liN Y ZT Y B.sizN

ömez sen. Andağıñın üçün igidmiş ka[ğanıñın] 7 sabın almatın yir sayu bardığ.

Y ZT ZT ZT Y

bilig bilmez kişi : sıf. taml.

bilig bilmez : part. g.

B.sizN Y

ol sabığ alıp yağuru barıp : ger. g.

ZT Y

ol sabıg alıp yağuru : ger. g.

ZT Y

ol sabıg alıp : ger. g.

B.liN Y

ol sab : sıf. taml.

öküş kişi : sıf. taml.

ol yir : sıf. taml.

Türk budun : sıf. taml.

Ötüken yir olurup : ger. g.

B.sizN Y

Ötüken yir : sıf. taml.

arqış tirkış : tekrar g.

neñ buñ : sıf. taml.

Ötüken yış : sıf. taml.

il tuta : ger. g.

B.sizN Y

Türk budun : sıf. taml.

andađıñın üçün : edat g

andađıñ : TDİG

andađ⁷³ (ol-nı teg) : edat g. (bk. 24. dipnot)

ıgidmiş kađanıñın sabın almatın : ger. g

B.liN Y

ıgidmiş kađanıñın sabı : b.li is. taml.

ıgidmiş kağan : sıf. taml.

yir sayu : ger. g. (bk. 3. ve 19. dipnot)

B.sizN Y

---

⁷³ ETÜ sentaksının harika bir çekim örneği olan bu yapı “*antađıñın üçün*” şeklinde *ʔ*li olarak da bir kez geçmektedir. (Kül Tigin Abidesi –Güney Yüzü, s. 4)

Kop anda alkındıg arıl[tiğ]. Anda [ka]lm[ıŝı]⁷⁴ yir [sa]yu kop toru ö[lü yorıy]ur ertig.

ZT YT Y Y H ZT ZT ZT Y

Teñri yar[lıkaduğın üçün özüm] kutum bar üçün ka[ğan olurtu]m. Kağan olurup yok çıgany

ZT F ZT Y ZT B.liN

budunuğ kop kubratdım. Çıgany budunuğ bay kıldım. Az budunuğ öküş kıldım. [Azu bu] 8

ZT Y B.liN Y B.liN Y CDU

sabımda igid bar gu?

YT F Y CDU

anda kalmışı : TDİG

anda kalmış : part. g.

YT Y

yir sayu : ger. g. (bk. 3. ve 19. dipnot)

B.sizN Y

toru ölü : tekrar g.

Teñri yarlıkaduğın üçün / özüm kutum bar üçün : BDBG

Teñri yarlıkaduğın üçün : edat g.

Teñri yarlıkadukı : b.li is. taml.

özüm : TDİG

kutum bar üçün : edat g.

kutum bar : cümle

F Y

kutum : TDİG

yok çıgany budun : sıf. taml.

yok çıgany : tekrar g.

Az budun : sıf. taml.

bu sabım : TDİG

bu sab : sıf. taml.

⁷⁴ OA'da buraya bir instrumental ilâve edilmek suretiyle bu yapı yüklem zarfı sayılmıştır. (s. 59)

Türk begler budun bunı eşidiñ. Türk budun[uğ tirip il] tutsıkiñin bunda urtum. Yañılıp

H B.liN Y B.liN YT Y

ölsikiñin yime bu[nda urtu]m. Neñ n[eñ sab[ım erse]r beñgü taška urtum. Añar körü biliñ.

B.liN ZT YT Y F Y YT Y ZT Y

Türk amtı budun begler bödke körügme [begler gü yañılđacı siz]. [Kañım] 9 kağan eçim

H ZT CDU Y ZT

kağan olurtukında tört buluñdaki budunuğ nençe itm[iş...].

B.liN ZT Y

Türk begler budun : sıf. taml.

begler / budun : BDBG

Türk budunuğ tirip il tutsıkiñ : TDİG

Türk budunuğ tirip il tutsık : part. g.

ZT B.siz Y

Türk budunuğ tirip: ger. g.

B.liN Y

Türk budun_: sıf. taml.

yañılıp ölsikiñ : TDİG

yañılıp ölsik: part. g.

ZT Y

neñ neñ sabım : TDİG

neñ neñ sab : sıf. taml.

neñ neñ : tekrar g.

beñü taş : sıf. taml.

añar körü : ger. g.

YT Y

Türk **amtı** budun begler : sıf. taml. (bk. 23. dipnot)

Türk budun begler : sıf. taml.

budun / begler : BDBG

bödke körügme begler : sıf. taml.

bödke körügme : part. g.

ZT Y

böd (bu öd) : sıf. taml. (bk. 24. dipnot)

kañım kağan eçim kağan olurtukında : ger. g.

F Y

kañım kağan / eçim kağan : BDBG

kañım kağan : sıf. taml.

kañım : TDİG

eçim kağan : sıf. taml.

eçim : TDİG

tört buluñtaki budun : sıf. taml.

tört buluñtaki : aitlik g.

tört buluñ : sıf. taml.

Teñri yarlıkaduk [üçün ö]züm olurtukuma [tört buluñdaki] budunuğ itdim, yaratdım i[...]

ZT ZT B.liN Y Y

kıldım. [... T]ürgiş kağanka kızım[in...] ertiñü [uluğ] törün alı birtim. Tür[giş kağan] 10 kızım

Y YT B.liN ZT Y B.liN

ertiñü uluğ törün oğlıma alı birtim. [... ertiñü u]luğ [törün alı] birtim, ya[...}t ertü[rtü]m

ZT YT Y ZT Y Y

[...başılg]ıg yükündürtüm, tizligig sökürtüm.

B.liN Y B.liN Y

Teñri yarlıkaduk üçün : edat g.

Teñri yarlıkaduk : part. g.

F Y

özüm olurtukuma : ger. g.

F Y

özüm olurtukuma : ger. g.

F Y

özüm : TDİG

tört buluñdaki budun : sıf. taml.

tört buluñdaki : aitlik g.

tört buluñ : sıf. taml.

Türgiş қаған : sıf. taml.

қızım : TDİG

ertiñü uluğ törü : sıf. taml.

ertiñü uluğ : birl. sıf. (25. ve 31. dipnot)

Türgiş қаған қızı : b.siz is. taml.

Türgiş қаған : sıf. taml.

oğlım : TDİG

Üze teñri asra yir yarlıkaduğ üç[ün...] 11 közün körmedük kulkakın eşidmedük

ZT

B.liN

budunumun ilgerü kün to[ğsıknıña?] birigerü [...]ka kırıǵaru {...sarıǵ altunı] n ürüñ kümüşin

CDKG

B.liN

kırǵaǵlıǵ kutayın kinlig işg[itıs]in özlük atın adǵırın kara k[işin] 12 kök teyeñin Türküme

YT

budunuma kazǵanu birtim, iti birtim. [...]n buñsuz kılıtm.

Y

Y

Y

üze teñri asra yir yarlıkaduğ üçün : edat g.

üze teñri asra yir yarlıkaduğ : part. g.

YT F YT F Y

közün körmedük құлғақın eşidmedük budunum : TDİG

közün körmedük құлғақın eşidmedük budun : sıf. taml.

közün körmedük/ құлғақın eşidmedük : BDBG

közün körmedük : part. g.

ZT Y

kuġgakın eſidmedük : part. g.

ZT Y

sarıġ altunı / ürün kümüſi / kırgaġlıġ utayı / kinlig iſġitisi / özlük atı / adġırı / ara iſi /

kök teyeňi : BDBG

sarıġ altunı : TDİG

sarıġ altun: sıf. taml.

ürün kümüſi : TDİG

ürün kümüſ : sıf. taml.

kırgaġlıġ utayı : TDİG

kırgaġlıġ utay : sıf. taml.

kinlig iſġitisi : TDİG

kinlig iſġiti : sıf. taml.

özlük atı : TDİG

özlük at : sıf. taml.

ara iſi : TDİG

ara iſ sıf. taml.

köklük teyeňi : TDİG

köklük teyeň : sıf. taml.

Türküm / budunum : BDBG

Türküm : TDİG

budunum : TDİG

Üz[e teň]ri erklig [...]ümen oġ[...n [... belge]rig budun [...] **13** [...] igidiň, emgetmeň,

Y Y

tolġatmaň. [...]m Türk begler Türk budunum [...] at[...] rtim [...] a ta[...] g[... ür] [...]

Y

H

azġanıp yaň[...]i bu [...]a bu aġanımda bu beglerig [de... su] buňd[a adrılmasar?] Tü[rk

YT

Y

budun] 14 özüñ edgü körteçi sen, ebiñe [ki]rteçi sen, buñsuz boldaçı s[en ... anda] kisre

H F B.sizN Y YT Y Y ZT

[Tabğaç қағанд]a bedizçiğ kop k[elürtüm. Meniñ s]abımın sımadı, içreki bedizçiğ ıtı.

YT B.liN ZT Y B.liN Y B.liN Y

Türk begler / Türk budunum : BDBG

Türk begler : sıf. taml.

Türk budunum : TDİG

Türk budun : sıf. taml.

bu қағанñ / bu beglerig / ... subuñ : BDBG

bu қағанñ : TDİG

bu қаған : sıf. taml.

bu begler : sıf. taml.

subuñ : TDİG

Türk budun : sıf. taml.

özün : TDİG

ebiñ : TDİG

anda kisre: edat g.

Tabğaç қаған : sıf. taml.

meniñ sabım : iyelik g.

içreki bedizçi : sıf. taml.

Añar adınçığ bark yaratıd[d]ım. İçin taşın adınçığ bediz [urturtum. Taş tokıttım. Köñülteki

YT B.sizN Y B.liN B.sizN Y B.sizN Y B.liN

sabımın urturtum...] 15 On Ok oğlıña Tatiña tegi bunı körü biliñ. Beñgü taş tokıttım,

Y ZT ZT Y B.sizN Y

bitid[d]ım. [...] ol taş barkın [...]

Y CDKG

adınçığ barq : sıf. taml.

içi taşı : tekrar g.

içi : TDİG

taşı : TDİG

adınçığ bediz : sıf. taml.

könülteki sabım : TDİG

könülteki sab : sıf. taml.

On Oq oğlıña tatiña tegi : edat g.

On Oq oğlıñ / Tatiñ : BDBG

On Oq oğlıñ : TDİG

On Oq oğlı : b.siz is. taml.

On Oq : birl. is. (sıf. taml.)

Tatiñ : TDİG

bunı körü : ger. g.

B.liN Y

beñgü taş : sıf. taml.

ol taş barqı : TDİG

ol taş barq : sıf. taml.

taş barq : sıf. taml.

2.5. Batı Yüzü

1 [...] üze [...] 2 Bilge Kağan u[çdı?] 3 yay bolsar, üze t[eñri] 4 köbürgesi öterçe anç[a

F

Y

Y

CDKG

taqı?] 5 tağda sıgün ötser [ança?] 6 sakınur men. Kañım ka[ğan] 7 taşın özüm kağan [...] 8

YT

F

Y

ZT

Y

CDKG

CDKG

[...] 9 [...]

Bilge Kağan : unvan g.

köbürgesi öterçe : ger. g.

F Y

kañım kağan taşı : b.siz is. taml.

kañım kağan : sıf. taml.

özüm kağan : sıf. taml.

özüm : TDİG

2.6. Güney-Batı Yüzü

1 [...Bilge] Kağan b[itigin] Yol[l]uğ Tigin bitidim. Bunça barkıg bedizig uzuğ [... k]ağan

B.liN

F

Y

B.liN

atısı Yol[l]uğ Tigin men ay artukı tört kün [olu]rup bitidim, bedizetim. Yağ[...].

F

AF

ZT

Y

Y

Bilge Kağan bitigi : b.siz is. taml.

Bilge Kağan : unvan g.

Yolluğ Tigin : birl. is. (unvan g.)

bunça bark bediz uz : sıf. taml.

bark / bediz / uz : BDBG

kağañ atısı *Yolluğ Tigin* : sıf. taml.

kağañ atısı : b.siz is. taml.

Yolluğ Tigin : birl. is. (unvan g.)

ay artukı tört kün olurup : ger. g.

ZT

Y

ay artukı tört kün : sayı g. (bk. 39. ve 51. dipnot)

tört kün : sıf. taml.

3. TONYUKUK ABİDESİ

3.1. Birinci Taş

3.1.1. Batı Yüzü

1 Bilge Tonyukuk ben özüm Tabğaç iliñe kıldım. Türk budun Tabğaçka körür erti. 2

F AF YT Y F YT Y

Türk budun kanın bulmayın Tabğaçda ardıldı, kanlandı. Kanın kodup Tabğaçka yana içikdi.

F ZT YT Y Y ZT YT ZT Y

Teñri ança timiş erinç: Kan birtim, 3 kanıñın kodup içikdiñ. İçikdük üçün Teñri ölütmüş erinç.

F ZT Y CDU B.sizN Y ZT Y ZT F Y CDU

Türk budun ölti, alkındı, yok boldı.

F Y Y Y

Bilge Tonyukuk : birl. is. (sıf. taml.)

ben özüm : iyelik g.

Tabğaç ili : b.siz is. taml.

Türk budun : sıf. taml.

kanın bulmayın : ger. g.

B.liN Y

kanı : TDİG

kanıñ kodup : ger. g.

B.liN Y

kanıñ : TDİG

içikdük üçün : edat g.

Türk Sir budun yirinte 4 bod kalmadı. Ida taşda kalmışı kubranıp yiti yüz boldı. İki ülügi

YT F Y F ZT Y F

atlıg erti, bir ülügi yadağ erti. Yiti yüz kişig 5 uduzuğma uluğı şad erti. Yağ[ğ]ıl tidi. Yağmışı

Y F Y F Y B.sizN Y F

ben ertim Bilge Tonyukuk. Kağan mu kılayın tidim. Sakındım. Toruk bukalı semiz bukalı

Y B.sizN Y Y F

toruğ buğa :sıf. taml.

semiz buğalı : birl. sıf. (25. ve 31. dipnot)

semiz buğa : sıf. taml.

semiz buğa toruğ buğa tiyin bilmez ermiş tiyin : edat g.

semiz buğa toruğ buğa tiyin bilmez ermiş : cümle

ZT Y

semiz buğa toruğ buğa tiyin : edat g.

semiz buğa / toruğ buğa : BDBG

semiz buğa : sıf. taml.

toruğ buğa : sıf. taml.

Anda kisre teñri bilig birtük üçün özüm ök kağan kıldım. Bilge Tonyukuk Boyla Bağa

ZT ZT F CDU Y F

Tarkan 7 birle İltiriş Kağan boluyın biriye Tabğacığ öñre Kıtanyıg yıriya Oğuzuğ öküş ök

ZT YT B.liN YT B.liN YT B.liN ZT

ölürti. Bilgesi çabışı ben ök ertim. Çoğay kuzın Kara Kumuğ olurur ertimiz.

Y F Y B.liN Y

anda kisre : edat g.

Teñri bilig birtük üçün: edat g.

Teñri bilig birtük : part. g.

F B.sizN Y

özüm : TDİG

Bilge Tonyukuk : birl. is. (sıf. taml.)

Boyla Bağa Tarkan birle İltiriş Kağan boluyın : ger. g.

F Y

Boyla Bağa Tarkan birle : edat g.

Boyla Bağa Tarkan : birl. is. (unvan g.)

İltiriş Kağan : unvan g.

öküş ök⁷⁶ : bir. sıf.

bilgesi / çabışı : BDBG

bilgesi : TDİG

çabışı : TDİG

Çoğay kuzı / K̄ara K̄um : bağ. g.

Çoğay kuzı : b.siz is. taml.

3.1.2. Güney Yüzü

1 Kiyik yiyü tabışğan yiyü olurur ertimiz. Budun boğuzı tok erti. Yağımız tegre oçuk teg
ZT Y F Y F ZT Y

erti, biz isig ertimiz. Ança olurur erkli Oğuzdındın körüg kelti. 2 Körüg sabı antağ: Tokuz
F Y ZT YT F Y F Y

Oğuz budun üze kağan olurtı tir. Tabğaçgaru Kunı señünüg⁷⁷ idmiş. Kıtanygaru Toñra Esimig
B.sizN Y ZT B.liN Y ZT B.liN

idmiş.

Y

kiyik yiyü / tabışğan yiyü : BDBG

kiyik yiyü : ger. g.

B.sizN Y

tabışğan yiyü : ger. g.

B.sizN Y

budun boğuzı : b.siz is. taml.

yağımız : TDİG

oçuk teg : edat g.

ança olurur erkli : ger. g.

ZT Y

⁷⁶ Bugün *daha, en, pek* gibi ön eki çağrıştıran yapılarla karşıladığımız bu pekiştirme anlamı için ETÜ’de *ök* ve *ok* edatları sık kullanılmakla birlikte *-rak* mukayese ekinin söz konusu anlamı karşılamak için aslî morfem olduğunu belirtelim. Talat Tekin söz konusu yapıyı “*pekiştirme edatı ok/ök*” başlığı altında almıştır. bk. OTG, 159. s.

⁷⁷ OA’da “*Ku’yu generalı*” (s. 67), ETY’de ise “*Kunı Sengünü*” diye günümüz Türkçesine aktarılmıştır. (s. 102)

körüg sabı : b.siz is. taml.

antağ (ol-nı teg) : edat g. (bk. 24. dipnot)

Tokuz Oğuz budun üze kağan olurtı.

YT Y

Toğuz Oğuz budun üze : edat g.

Toğuz Oğuz budun : sıf. taml.

Toğuz Oğuz : birl. is. (sıf. taml.)

Çunı Señün : unvan g.

Toñra Esim : birl. is.

Sab ança idmiş: Azkınyä Türk [budun?] 3 yoriyur ermiş, kağanı alp ermiş ayğuçısı bilge

B.sizN ZT Y F Y F Y F Y

ermiş, ol iki kişi bar erser sini Tabğaçıg ölürteçi tir men, öñre Kıtanyıg ölürteçi tir men, bini

B.sizN Y B.sizN Y

Oğuzuğ 4 ölürteçi ök tir men, Tabğaç biridin yan teg, Kıtany öñdin yan teg, ben yırđında yan

B.sizN Y B.sizN

tegeyin, Türk Sir budun yirinte idi yorımazun, usar idi yok kılalım 5 tir men.

Y

azkınyä Türk budun : sıf. taml.

Türk budun : sıf. taml.

kağanı : TDİG

ayğuçısı : TDİG

ol iki kişi bar erser sini Tabğaçıg ölürteçi : cümle

F Y B.liN AN Y

ol iki kişi : sıf. taml.

iki kişi : sıf. taml.

öñre Kıtanyıg ölürteçi : cümle

YT B.liN Y

bini Oğuzuğ ök ölüртеçi :cümle

B.liN AN CDU Y

Tabğaç biridin yan teg, Kıtany öñdin yan teg, ben yırıdaın yan tegeyin, Türk Sir budun

H ZT Y H ZT Y F ZT Y F

yirinte idi yorımazun, usar idi yok kılalım : sıralı cümle

YT ZT Y Y ZT Y

biridin yan : edat g.

öñdin yan : edat g.

yırıdaın yan : edat g.

Türk Sir budun : sıf. taml.

Sir budun : sıf. taml.

Ol sabıg eşidip tün udısıkım kelmedi, küntüz olursıkım kelmedi. Anda ötrü kağanıma

ZT ZT F Y ZT F Y ZT YT

ötüntüm. Ança ötüntüm: Tabğaç Oğuz Kıtany bu üçegü kabış[s]ar 6 kaltaçı biz. Öz içi taşın

Y ZT Y F AF Y Y

tutmuş teg biz. Yuyka erkli tupulğalı uçuz ermiş, yinçge erklig üzgeli uçuz.⁷⁸ Yuyka kalın

Y F ZT Y F ZT Y F Y

bolsar tupulğuluk alp ermiş, yinçge 7 yoğun bolsar üzgülük alp ermiş.

F Y F Y F Y

ol sabıg eşidip : ger. g.

B.liN Y

ol sab : sıf. taml.

udısıkım : TDİG

olursıkım : TDİG

⁷⁸ Bu cümleyi T. Tekin “Yufka olanı delmek kolay imiş, ince olanı kırmak kolay.” olarak anlamlandırmıştır. M. Ergin “Yufka olanın delinmesi kolay imiş, ince olanı delmek kolay.” H. N. Orkun ise “(Bir şeyi) yufka iken toplaması (=bükmesi) kolay imiş, ince iken kırması (gene) kolay.” şeklinde aktarmıştır. T. Tekin “erkli (iken)in hem partisip hem zarf olarak kullanıldığını belirterek bunlara örnekler vermiştir. Bu cümle OTG’de partisip olarak kullanılanlara örnektir. Ayrıca -galı ekli gerundiyumun da asıl fiilin amacını ifade etmek için kullanıldığını açıklamıştır. bk. M. Ergin, OA, s. 69; H.N. Orkun, ETY, s. 104; T. Tekin, OY, s. 85 ve OTG, s. 172 ve 176.

anda ötrü : edat g.

kağanım : TDİG

Tabğaç / Oğuz / Kıtany : BDBG

bu üçegü : sıf. taml.

öz içi taşın tutmuş teg : edat g.

öz içi taşın tutmuş⁷⁹ : part. g.

SF ZT Y

öz içi : b.siz is. taml.

Öñre Kıtanyda biriye Tabğaçda qırıya qurıdında yırıya Oğuzda iki üç biñ sümüz,

F

kelteçimiz bar mu ne? Ança ötüntüm. 8 Kağanım [ben] özüm Bilge Tonyukuk ötüntük

Y CDU CDU ZT Y F B.liN

ötünçümün eşidü birti. Köñlüñçe uduz tidi. Kök öñüg yoğuru Ötüken yışgaru uduztum. İñek

Y B.sizN Y ZT ZT Y

kölükün Toğlada Oğuz kelti.

ZT YT F Y

öñre Kıtanyda biriye Tabğaçda qırıya qurıdında yırıya Oğuzda iki üç biñ sümüz

kelteçimiz: TDİG

öñre Kıtanyda biriye Tabğaçda qırıya qurıdında yırıya Oğuzda iki üç biñ sü kelteçi : abl.

g.

öñre Kıtanyda / biriye Tabğaçda / qırıya qurıdında / yırıya Oğuzda⁸⁰ : BDBG

iki üç biñ sü / kelteçi : BDBG

iki üç biñ sü : sıf. taml.

iki üç biñ : sıf. taml.

iki üç : tekrar g.

kağanım : TDİG

⁷⁹ ETÜ'de -gan ekinde gördüğümüz *edilgen patisip* yapma fonksiyonunu burada -miş eki karşılamıştır.

⁸⁰ Bu yapıların her birini tek kelimeye indirmedik; zira hepsi *kelteçi* partisipinin ayrı ayrı ögeleri durumundadır. Araya giren sıfat tamlaması yapının tahlilini güçleştirmiştir.

ben özüm Bilge Tonyu $\mathring{c}$ uk ötüntük ötüncüm : b.siz is. taml.

ben özüm Bilge Tonyu $\mathring{c}$ uk : sıf. taml.

ben özüm : iyelik g.

Bilge Tonyu $\mathring{c}$ uk : birli. is. (sıf. taml.)

ö $\mathring{t}$ üntük ötüncü : sıf. taml.

könlün $\mathring{c}$ e uduz : cümle

ZT Y

könlün : TDİG

Kök önüg yo $\mathring{g}$ uru : ger. g.

B.liN Y

Kök Öñ : birli. is. (sıf. taml.)

Ötüken yış : sıf. taml.

iñek / kölük : BDBG

9 [Süsi üç biñ] ermiş. Biz iki biñ ertimiz. Süñüşdümüz. Teñri yarlıkadı, yanydımız.

F Y F Y Y F Y Y

Ögüzke tüşdi. Yanyduk yolta yime ölti kök.⁸¹ Anda ötrü O $\mathring{g}$ uz kopun kelti. 10 Türk budunu $\mathring{g}$

YT Y F YT ZT Y ZT ZT F ZT Y

Ötüken yirke ben özüm Bilge Tonyu $\mathring{c}$ uk Ötüken yirig konmuş tiyin eşidip biriyeki budun

ZT

F

kurıyakı yırıyakı önreki budun kelti.

Y

süsi : TDİG

ü $\mathring{c}$ biñ : sıf. taml.

iki biñ : sıf. taml.

⁸¹ Bugün “şimdik” gibi yapılarda vokali düşerek ekleşmiş hâlde karşımıza çıktığı son yıllarda yapılan çalışmalarla ortaya konmuş olan ve ETÜ devresinde sıklıkla kullanılan “ök” kuvvetlendirme edatının yine ses eksiltili tekrarından oluştuğu anlaşılan “kök” yapısı için M. Ergin “kuvvetlendirme edati, bizzat, hep, tam, hem, -dir, -dir” açıklamasını vermiştir. Söz konusu kullanımlarıyla CDU veya ZT olarak adlandırılabilen bu yapı metnimizde az geçiyor ve ZT olarak adlandırdık.

anda ötrü : edat g.

Türk budunuğ Ötüken yirke ben özüm Bilge Tonyukuk Ötüken yirig konmış tiyin eşidip :

F ZT Y

ger. g.

Türk budunuğ Ötüken yirke Ötüken yirig konmış tiyin : edat g.

Türk budunuğ Ötüken yirke Ötüken yirig konmış : part. g.⁸²

B.liN YT B.liN Y

Türk budun : sıf. taml.

ben özüm Bilge Tonyukuk : sıf. taml.

ben özüm : iyelik g.

Ötüken yirig konmış tiyin : edat g.

Ötüken yirig konmış : cümle

B.liN Y

Ötüken yir : sıf. taml.

anda ötrü : edat g.

biriyeki budun / kırıyağı yırıyağı öñreki budun : BDBG

biriyeki budun : sıf. taml.

kırıyağı yırıyağı öñreki budun : sıf. taml.

kırıyağı / yırıyağı / öñreki : BDBG

3.1.3. Doğu Yüzü

1 İki biñ ertimiz. [İki] süm[üz b]oldı. Türk budun k[ılınğa]lı Türk kağan olurğalı Şantuñ

Y F Y ZT

balık[k]a taluy ögüzke tegmiş yok ermiş. Kağanıma ötünüp sü iltdim. 2 Şantuñ balıkka taluy

F Y ZT B.sizN Y YT

ögüzke tegürtim. Üç otuz balık sıdı. Usın bunda ıtı yurtda yatı kalur erti. Tabğaç kağan

YT B.sizN Y ZT YT Y F

yağımız erti. On Ok kağanı yağımız erti.

Y F Y

⁸² Burada yüklem çatisına dair gramer farkından başka *kon-* veya *olur-* gibi fiillerin akuzatifli ve datifli öge alış farklılığının bir arada olması ilginçtir.

iki biñ : sıf. taml.

iki sümüz : TDİG

iki sü : sıf. taml.

Türk budun kılnğalı / Türk қаған olurğalı : BDBG

Türk budun kılnğalı : ger. g.

F Y

Türk budun : sıf. taml.

Türk қаған olurğalı : ger. g.

F Y

Türk қаған : sıf. taml.

Şantuñ balıkka taluy ögüzke tegmiş : part. g.

YT Y

Şantuñ balık / taluy / ögüz : BDBG

Şantuñ balık : sıf. taml.

қағанıма ötүнүп : ger. g.

YT Y

қағанım : TDİG

üç otuz balık : sıf. taml.

üç otuz : sayı g. (bk. 39. dipnot)

usın bunda itu : ger. g.

B.liN YT Y

usı : TDİG

Tabğaç қаған : sıf. taml.

yağımız : TDİG

On Oқ қағанı : b.siz is. taml.

On Oқ : birl. is (sıf. taml.)

3 Art[ukı Kırkız] küç[lüg қаған yağımız] boldı. Ol üç қаған öglesip Altun Yış üze

ZT F Y F ZT B.sizN

kabışalım timiş. Ança öğleşmiş: Öñre Türk kağangaru sülelim timiş. Añaru sülemeser kaçan
Y ZT Y B.sizN Y B.sizN

[n]eñ erser ol bizni, 4 [kağanı alp ermiş] ayğuçısı bilge ermiş, kaçan [n]eñ erser ölürteçi kök.

Üçegün kabışıp sülelim, idi yok kılalım timiş. Türgiş kağan ança timiş: Beniñ budunum anda
Y F ZT Y B.sizN

erür timiş.

Y

ƘırƘız küçlög kağan : sıf. taml.

küçlög kağan : sıf. taml.

yağımız : TDİG

ol üç kağan : sıf. taml.

üç kağan : sıf. taml.

Altun yış üze kabışalım :cümle

YT Y

Altın yış üze : edat g.

Altun yış : sıf. taml.

Öñre Türk kağangaru sülelim : cümle

YT ZT Y

Türk kağan : sıf. taml.

Añaru sülemeser kaçan neñ erser ol bizni, kağanı alp ermiş ayğuçısı bilge ermiş,

ZT Y ZT Y F B.liN F Y F Y

kaçan neñ erser ölürteçi kök. Üçegün kabışıp sülelim, idi yok kılalım : sıralı cümle

ZT Y Y ZT ZT Y ZT Y

kağanı : TDİG

ayğuçısı : TDİG

üçegün kabışıp : ger. g.

F Y

Türgiş kağan : sıf. taml.

beniñ budunum anda erür : cümle

F Y

beniñ budunum : iyelik g.

5 Türk budunı yime bulđanç ol [timi]ř, Oğuzı yime tarkıñç ol timiş. Ol sabın eşidip tün

B.sizN Y B.sizN Y ZT ZT

yime udısıķım kelmez erti, kün yime olursıķım kelmez erti. Anda sakındıma. 6 [İlk Kırkızk]a

ZT F Y ZT ZT F Y ZT Y B.sizN

sü[les]er [yig er]miş tidim. Kögmen yolu bir ermiş. Tumiş tiyin eşidip bu yolun yorısar

Y F Y ZT B.sizN

yaramaçı tidim. Yırçı tiledim. Cölgi Az eri bultum.

Y B.sizN Y B.liN Y

Türk budun yime bulđanç ol : cümle

F ZT Y

Türk budun : sıf. taml.

Oğuzı yime tarkıñç ol : cümle

F ZT Y

Oğuzı : TDİG

ol sabın eşidip : ger. g.

B.liN Y

ol sabı : TDİG

ol sab : sıf. taml.

udısıķım : TDİG

olursıķım : TDİG

ilk Kırkızk süleser yig ermiş : cümle

ZT YT Y Y

Kögmen yolu : b.siz is. taml.

tumiş tiyin eşidip : ger. g.

ZT Y

tumış tiyin : edat g.

bu yolın yorisar yaramaçı :cümle

B.liN Y Y

bu yol : sıf. taml.

Çölgi Az eri : sıf. taml.

Az eri : b.siz is. taml.

Eşit[t]im: Az yir y[olı?] Anı b[irle...er]miş, bir at orukı ermiş, anın barmış. Añar aytıp bir

Y F Y Y ZT Y ZT

atlıg barmış tiyin ol yolun yorisar unç tidim. Sakındım. Kağanıma

ZT B.sizN Y Y CDKG

Az yir yolu : b.siz is. taml.

bir at orukı : sıf. taml.

at orukı : b.siz is. taml.

añar aytıp : ger. g.

ZT Y

bir atlıg barmış tiyin : edat g.

bir atlıg barmış : cümle

F Y

bir atlıg : sıf. taml.

ol yolın yorisar unç. : cümle

ZT Y Y

ol yol : sıf. taml.

kağanım : TDİG

3.1.4. Kuzey Yüzü

1 ötündüm. Sü yorıtdım. At altın tidim. Ak Termil keçe oğurkalatdım. At üze bintüre

Y B.sizN Y B.sizN Y ZT Y ZT

karıg sökdüm. Yukarı at yete yadağın ıgaç tutunu ağıturdum. Öñreki er 2 yoğuru [ıdıp] ı bar
B.liN Y ZT ZT Y ZT B.siz N

baş aşdımız.

Y

at altın⁸³ :

Ak Termil keçe : ger. g.

B.sizN Y

Ağ Termil : birl. is. (sıf. taml.)

at üze bintüre : ger. g.

YT Y

at üze : edat g.

at yete / yadağın / ıgaç tutunu : BDBG

at yete : ger. g.

B.sizN Y

ıgaç tutunu : ger. g.

B.sizN Y

öñreki er yoğuru ıdıp : ger. g.

F ZT Y

öñreki er : sıf. taml.

ı bar baş : sıf. taml.

ı bar⁸⁴ : cümle

F Y

Yubulu intimiz. On tünke yantaki tuğ ebirü bardımız. Yırçı yir yañılıp boğuzlandı.

ZT Y ZT ZT Y F ZT Y

⁸³ Bu yapıyı M. Ergin “*attan aşığı*” (OA, s.73) H. N. Orkun “*Atlatturdım.*” (ETY, s. 108) ve Talat Tekin de “*Atlas*” şeklinde transkripsiyonunu yapıp “*Askerleri atlara bindirin.*” (OY, s. 86-87) diye aktarmışlardır. Son açıklamadaki emir kipine göre tahlilde problem görünmüyor; ancak “*Kuş kanatın er atın*” sözündeki gibi instrumental çekimli bir yapıya adı koyamadığımız bir gramer farkı demekten başka yol görünmüyor.

⁸⁴ Kaynaklarda “*Ağaç olan tepe*” ve birinde de “*Ibar*’ı” (ETY, s. 109) şeklinde açıklanan bu yapıda bir partisipli yardımcı fiil eksiltmesi söz konusudur. Günümüzde kullanılmadığı için bu tasarrufa da bir gramer farkı diyebiliriz.

Buñadıp kağan yelü kör timiş. 3 Anı subk[a] bard[ımız]. Ol sub kodı bardımız. Aşağalı

ZT F B.sizN Y YT Y ZT Y ZT

tüşürtümüz. Atıg ıka bayur ertimiz. Kün yime tün yime yelü bardımız. Kırkızıg uka basdımız.

Y BsizN YT Y ZT ZT Y B.liN YT Y

on tün : sıf. taml.

yantaki tuğ ebirü: ger. g.

B.sizN Y

yantaki tuğ : sıf. taml.

yir yañılıp : ger. g.

B.sizN Y

ol sub kodı : edat g.

ol sub : sıf. taml.

kün yime tün yime : bağ. g.

4 [Usın] sünügün açdımız. Kanı süsi tirilmiş. Sünüşdümüz, sançdımız. Kanın ölürtümüz.

B.liN ZT Y F Y Y Y B.liN Y

Kağanka Kırkız budunu içikdi, yükünti. Yanydımız, Kögmen yışığ ebirü keltimiz. 5 Kırkızda

YT F Y Y Y ZT Y YT

yandıımız. Türgiş kağanda körüg kelti. Sabı anteg: Öñdin kağanıaru sü yorılım timiş;

Y YT F Y F Y B.sizN Y

yorımasar bizni, kağanı alp ermiş ayğuşısı bilge ermiş, kaçan [n]eñ erser 6 bizni ölüртеçi kök

B.sizN

timiş.

Y

usı : TDİG

kañı / süsi : BDBG

kañı : TDİG

süsi : TDİG

Kırkız budunu : b.siz is. taml.

Köğmen yışığ ebirü : ger. g.

B.liN Y

Köğmen yış : sıf. taml.

Türgiş қаған : sıf. taml.

sabı : TDİG

öñdin қағанғару sü yorılım : cümle

YT ZT B.sizN Y

yorımasar bizni, қағанı alp ermiş ayğuçısı bilge ermiş, kaçan neñ erser bizni ölürteçi

Y B.liN F Y F Y ZT F Y B.liN Y

kök : sıralı cümle

ZT

қағанı : TDİG

ayğuçısı : TDİG

Türgiş қағанı taşıkмış tidi. On Oқ budunı kalısız taşıkмış tir. Tabğaç süsi bar ermiş. Ol

B.sizN Y B.sizN Y F Y

sabığ eşidip қағанım ben ebgerü tüseyin tidi. 7 Katun yok bolmış erti. Anı yoğlatayın tidi. Sü

ZT F B.sizN Y F Y B.sizN Y

barıñ tidi. Altun yışda oluruñ tidi. Sü başı İnel Қаған Tarduş şad barzun tidi. Bilge

B.sizN Y B.sizN Y F B.sizN Y

Tonyukuka baña aydı.

YT AYT Y

Türgiş қағанı taşıkмış : cümle

F Y

Türgiş қағанı : b.siz is. taml.

On Oқ budunı kalısız taşıkмış.

F ZT Y

On Oқ budunı : b.siz.is. taml.

On Oқ : birl. is. (sıf. taml.)

Tabğaç süsi : b.siz is. taml.

ol sabıg eşidip : ger. g.

B.liN Y

ol sab : sıf. taml.

kağanım : TDİG

ben ebgerü tüşeyin : cümle

F ZT Y

anı yoğlatayın : cümle

B.liN Y

sü barıñ : cümle

H Y

Altun yışda oluruñ

YT Y

Altun yış : sıf. taml.

sü başı İnel Kağan Tarduş şad barzun : cümle

F Y

sü başı İnel Kağan / Tarduş şad : BDBG

sü başı İnel Kağan : sıf. taml.

sü başı : b.siz is. taml.

Tarduş şad : sıf. taml.

Bilge Tonyukuğ : birl. is. (sıf. taml.)

8 Bu süg ilt tidi. Kıyınıg köñlünçe ay, ben saña ne ayayın tidi. Kelir erser kür ökülür,

B.sizN Y B.sizN Y B.sizN

kelmez erser tılıg sabıg alı olur tidi. Altun yışda olurtumuz. 9 Üç körüg kişi kelti. Sabı bir:

Y YT Y F Y F Y

Kağan sü taşıkdı, On Ok süsi kalısız taşıkdı tir. Yarış yazıda tirilelim timiş. Ol sabıg eşidip

B.sizN Y B.sizN Y ZT

kağanıgaru ol sabıg itım.

ZT B.liN Y

bu süğ ilt. : cümle

B.liN Y

bu sü : sıf. taml.

kıyımğ könlünçe ay, ben sana ne ayayım. : sıralı cümle

B.liN ZT Y F YT B.sizN Y

kelir erser kür ökülür kelmez erser tılığ sabığ alı olur. : sıralı cümle

Y F Y Y ZT Y

tılığ sabığ alı : ger. g.

B.liN Y

tıl / sab : BDBG

Altun yış : sıf. taml.

üç körüg kişi : sıf. taml.

körüg kişi : sıf. taml.

sabı : TDİG

kağan sü taşıkdı, On Ok süsi kalısız taşıkdı : sıralı cümle

F B.sizN Y F ZT Y

On Ok süsi : b.siz is. taml.

On Ok : birl. is. (sıf. taml.)

Yarış yazıda tirilelim : cümle

YT Y

Yarış yazı : sıf. taml.

ol sabığ eşidip : ger. g.

B.liN Y

ol sab : sıf. taml.

Kanda yan sabığ yana 10 kelti. Oluruñ tiyin timiş. Yelme kargu edgüti urğıl, basıtma

ZT F ZT Y ZT Y B.sizN

timiş. Böğ[ü] Kağan bañaru ança yıdmış. Apa Tarkanğaru içre sab ıdmış: Bilge Tonyukuk

Y F ZT ZT Y ZT B.sizN Y F

anyığ ol, üz ol, añılır.

Y Y Y

ķanda yan : edat g.

olurun tiyin : edat g.

olurun : cümle

Y

yelme kargu edgüti urğıl, basıtma.

B.sizN ZT Y Y

yelme / kargu : BDBG

Bögü Kağan : unvan g.

Apa Tarķan : birl. is. (unvan g.)

ıcre sab : yön g.⁸⁵ (bk. 11. dipnot)

Bilge Tonyuķuk : birl. is. (sıf. taml.)

11 Sü yorılım tideçi, unamañ. Ol sabıg eşidip sü yoritdım. Altun yışıg yolsuzun aşdıımız.

B.sizN Y Y ZT B.sizN Y B.liN ZT Y

İrtiş ögüzüg keçigsizin keçdimiz. Tün katdıımız. Bolçuka tañ öntürü tegdimiz.

B.liN ZT Y B.sizN Y YT ZT Y

sü yorılım : cümle

B.sizN Y

ol sabıg eşidip : ger. g.

B.liN Y

ol sab : sıf. taml.

Altun yış : sıf. taml.

İrtiş ögüz : sıf. taml.

---

⁸⁵ Bu çalışmada böyle yön ekiyle bağlanmış unsurlara *yön grubu* dedikse de M. Ergin OA dizininde *ıcre*'nin anlamlarını sıralarken *gizli* anlamını ekler. Böyle düşünülürse yön ekini yapım eki ve kelime grubunu da sıfat tamlaması olarak adlandırmak mümkündür.

tañ öntürü : ger. g.

F Y

3.2. İkinci Taş

3.2.1. Batı Yüzü

1 Tılığ kelürti. Sabı antağ: Yarış yazıda on tümen sü tirilti tir. Ol sabıg eşidip begler

B.liN Y F Y B.sizN Y ZT

kop[un] 2 yanalım, arıg ubutu yig tidi. Ben ança tir men, ben Bilge Tonyukuk: Altun yışığ aşa

B.sizN Y F ZT Y F Y ZT

keltimiz. İrtiş ögüzüg 3 keçe keltimiz. Kelmiş alp tidi, tuymadı. Teñri Umay ıduk yir sub

Y ZT Y B.sizN Y Y F

basa birti erinç. Neke tezer biz?

Y CDU ZT Y

sabı : TDİG

antağ (ol- nı teg) : edat g. (bk. 24. dipnot)

Yarış yazıda on tümen sü tirilti : cümle

YT F Y

Yarış yazı : sıf. taml.

on tümen sü : sıf. taml.

on tümen : sıf. taml.

ol sabıg eşidip : ger. g.

B.liN Y

ol sab : sıf. taml.

begler kopun yanalım, arıg ubutu yig : sıralı cümle

H ZT Y F Y

arıg ubutu: TDİG

arıg / ubut: BDBG

Bilge Tonyukuk : birl. is. (sıf. taml.)

Altun yışığ aşa : ger. g.

B.liN Y

Altun yış : sıf. taml.

İrtiş ögüzüg keçe : ger. g.

B.liN Y

İrtiş ögüz : sıf. taml.

kelmişi alp : cümle

F Y

kelmişi : TDİG

Teñri / Umay / ıduķ yir sub : BDBG

ıduķ yir sub : sıf. taml.

yir sub : tekrar g.

4 Öküş tiyin neke korkur biz? Az tiyin ne basınalım? Tegelim tidim. Tegdimiz, yulıdımız.

ZT ZT Y ZT ZT Y B.sizN Y Y Y

İkinti kün 5 örtçe kızıp kelti. Süñüşdümüz. Bizinte iki uçı sñarça artuk erti. Teñri yarlıkaduk

ZT ZT Y Y Yük- F lem ZT

üçün öküş tiyin 6 korkmadımız, süñüşdümüz. Tarduş şadra udı yanydımız. Kağanın

ZT Y Y ZT Y B.liN

tutdumuz. Yabğusın şadın 7 anda ölürti.

Y B.liN YT Y

öküş tiyin : edat g.

Az tiyin : edat g.

tegelim : cümle

Y

ikinti kün : sıf. taml.

örtçe kızıp : ger. g.

ZT Y

iki uçı : TDİG

iki uç : sıf. taml.

bizinte sñarça artuk : abl. g.

sıñarça artuğ : eşitlik g. (bk. 11. dipnot)

Teñri yarlıkaduğ uęün : edat g.

Teñri yarlıkaduğ : part. g.

F Y

öküş tiyin : edat g.

Tarduş şadra uçı : ger. g.

ZT Y

Tarduş şad : sıf. taml.

kağanı : TDİG

yabđusı / şadı : BDBG

yabđusı : TDİG

şadı : TDİG

Eligçe er tutdumuz. Ol ok tün budunun sayu ıtımız. Ol sabıg eşidip On Ok begleri budunu

B.sizN Y ZT ZT Y ZT F

kop 8 kelti, yökünti. Keligme beglerin budunun ıtıp yığıp, azça budun tezmiş erti, On Ok süsin

ZT Y Y ZT F Y B.liN

sületdim. 9 Biz yime süledimiz. Anı ert[t]imiz. Yinçü ögüzüg keçe Tinsi Oğlı aytığma beñilig

Y F CDU Y B.liN Y ZT B.liN

Ek tağığ ertü[rtüm].

Y

eligçe er : sıf. taml.

ol **ok tün** : sıf. taml.

ol tün : sıf. taml.

budunun sayu : ger. g.

B.liN Y

budunu : TDİG

ol sabıg eşidip : ger. g.

B.liN Y

ol sab : sıf. taml.

On Oğ begleri budunı : b.siz is. taml.

On Oğ : birl. is. (sıf. taml.)

begleri / budunı : BDBG

keligme beglerin budunun itip yığıp

B.liN Y

keligme begleri budunı : sıf. taml.

begleri / budunı : BDBG

begleri : TDİG

budunı : TDİG

azça budun : sıf. taml.

On Oğ süsi : b.siz is. taml.

Yinçü ögüzüg keçe : ger. g.

B.liN Y

Yinçü ögüz : sıf. taml.

Tinsi Oğlı aytığma beñilig Ek tağ : sıf. taml.

Tinsi Oğlı aytığma : part. g.

B.sizN Y

Tinsi Oğlı : birl. is. (b.siz is. taml.)

beñilig Ek tağ : sıf. taml.

Ek tağ : sıf. taml.

3.2.2. Güney Yüzü

1 Temir Kapıgka tegi irtimiz. Anda yandurtumuz. İnel Kağanka [anyıp...t sağa?] Tezik

ZT Y YT Y CDKG

Toğar [s... in...] 2 anda berüki Suk başlıg Soğdağ budun kop kelti, yükünti [...]. Türk budun

F ZT Y Y

Temir Kapıgka Tinsi Oğlı 3 Tinsi Oğlı aytığma tağka tegmiş idi yok ermiş. Ol yirte ben bilge

F ZT Y ZT

Tonyukuk tegürtük için 4 sarıg altun ürün kümüş kız kuduz egri tebi ağı buñsuz kelürti.

B.sizN

ZT

Y

Temir apıg : birl. is. (sıf. taml.)

anda berüki Su başlıg Soğda budun : sıf. taml.

anda berüki : aitlik g.

Su başlıg Soğda budun : sıf. taml.

Su başlıg : birl. sıf. (bk. 26 ve 32. dip notu)

Su baş : sıf. taml.⁸⁶

Soğda budun : sıf. taml.

Türk budun : sıf. taml.

Temir apıgka Tinsi Oğlı Tinsi Oğlı aytıgma tağka tegmiş : part. g.

YT

Y

Temir apıg / Tinsi Oğlı Tinsi Oğlı aytıgma tağ : BDBG

Temir apıg : birl. is. (sıf. taml.)

Tinsi Oğlı Tinsi Oğlı aytıgma tağ : sıf. taml.

Tinsi Oğlı Tinsi Oğlı aytıgma : part. g.

B.sizN

Y

Tinsi Oğlı Tinsi Oğlı : tekrar g.⁸⁷

Tinsi oğlı : b.siz is. taml.

ol yirte ben bilge Tonyuu tegürtük için : edat g.

ol yirte ben Bilge Tonyuu tegürtük : part. g.

YT

F

AF

Y

ol yir : sıf. taml.

Bilge Tonyuu : birl. is. (sıf. taml.)

sarıg altun / ürün kümüş / kız kuduz / egri tebi / ağı : BDBG

⁸⁶ Talat Tekin *suk*'u *Aşok* olarak transkripsiyonlayıp büyük harfle başlatmıştır. (OY, s.92-93) M. Ergin de “*Suk*” şeklinde özel ad olarak imlâ etmiştir. (OA, s. 78-79)

⁸⁷ Tıpkı ablatif vs.de görülen (*oguzdındın*) ek yığılmaları gibi tekrarların da ETÜ devresinde bugünle bir gramer ve sentaks farkı sayılabilecek örneklerine rastlamaktayız. Bu grup da onlardan biri durumundadır.

sarığ altun : sıf. taml.

ürün kümüş : sıf. taml.

qız kuduz : tekrar g.

egri tebi : sıf. taml.

İltiriş Kağan bilgesin üçün 5 alpın üçün Tabğaçka yiti yigirmi sünüşdi, Kıtanyka yiti

F ZT YT ZT Y YT ZT

sünüşdi, Oğuzka biş sünüşdi. Anda ayğuçı[sı] 6 yime ben ök ertim. İltiriş Kağanka Türk Böğü

Y YT ZT Y YT F ZT Y CDKG

Kağanka Türk Bilge Kağanka.

İltiriş Kağan : unvan g.

bilgesin üçün / alpın üçün : BDBG

bilgesin üçün : edat g.

bilgesi : TDİG

alpın üçün : edat g.

alpı : TDİG

yiti yigirmi : sayı g. (bk. 39. dipnot)

ayğuçısı : TDİG

İltiriş Kağan / Türk Böğü Kağan / Türk Bilge Kağan : BDBG

İltiriş Kağan : unvan g.

Türk Böğü Kağan : sıf. taml.

Böğü Kağan : unvan g.

Türk Bilge Kağan : sıf. taml.

Bilge Kağan : unvan g.

3.2.3. Doğu Yüzü

1 Kapğan kağan [yiti] otuz yaşka [...anda...erti]. Kapğan Kağan olurtı. Tün udımatı, 2
F ZT Y F Y ZT Y

küntüz olurmatı⁸⁸. Kızıl kanım töküti kara terim yügürti işig küçüg birtim ök. Uzun yelmeg
ZT Y ZT B.liN Y CDU B.liN

yime itım ök. 3 Arkuy karğug ulğartdım ök. Yanıgma yağıg kelürir ertim. Kağanımın sü
ZT Y CDU B.liN Y CDU B.liN Y ZT B.sizN
iltdimiz.
Y

Kapğan kağan : unvan g.

yiti otuz yaş : sıf. taml.

yiti otuz : sayı g. (bk. 39. dipnot)

kızıl kanım töküti / kara terim yügürti : BDBG

kızıl kanım töküti : ger. g.

B.sizN Y

kızıl kanım : TDİG

kızıl kan : sıf. taml.

kara terim yügürti : ger. g.

B.sizN Y

kara terim : TDİG

kara ter : sıf. taml.

iş küç : tekrar g.

uzun yelme : sıf. taml.

arkuy / karğug : BDBG

yanıgma yağı : sıf. taml.

kağanım : TDİG

⁸⁸ Osman Fikri Sertkaya, bu *tün udımatı*, *küntüz olurmatı* yapısını *gece uyumadan gündüz oturmadan* şeklinde anlamlandırmıştır. bk. Osman Fikri Sertkaya, *Tonyukuk Kitabesinin İkinci Taşının Doğu Yüzü Hakkında Bazı Yeni Görüşler*, TDAY Belleten 1986, s. 59-63.

Teñri yarlıkazu 4 bu Türk budun ara yaraklıg yağıg yeltürmedim, tögünlüg atıg

CDU ZT B.liN Y B.liN

yügürtmedim. İltiriş Kağan kazğanmasar 5 udu ben özüm kazğanmasar, il yime budun yime

Y F Y CDU F B Y F

yok erteçi erti. Kazğantukın üçün udu özüm kazğantukum üçün 6 il yime il boldı, budun yime

Y ZT F CDU Y F CDU

budun boldı.

Y

Teñri yarlıkazu : cümle

F Y

bu Türk budun ara : edat g.

bu Türk budun : sıf. taml.

Türk budun : sıf. taml.

yaraklıg yağı : sıf. taml.

tögünlüg at : sıf. taml.

İltiriş Kağan : unvan g.

özüm : TDİG

il yime budun yime : bağ. g.

kazğantukın üçün udu özüm kazğantukum üçün : bağ. g.

kazğantukın üçün : edat g.

kazğantukı :TDİG

özüm kazğantukum üçün : edat g.

özüm kazğantukum : iyelik g.

özüm kazğantuk : part. g.

F Y

Özüm karı boldum, uluğ boldum. Neñ yirdeki kağanlıg budunka 7 büntegi bar erser ne

F Y Y YT F Y

buñi bar erteçi ermiş. 8 Türk Bilge Kağan iliñe bititdim. Ben Bilge Tonyukuk.

F Y YT Y F Y

özüm : TDİG

neñ yirdeki kağanlıg budun : sıf. taml.

neñ yirdeki : aitlik g.

neñ yir : sıf. taml.

kağanlıg budun : sıf. taml.

kağanlıg : bir. sıf.

Türk Bilge Kağan ili : b.siz is. taml.

Türk Bilge Kağan : sıf. taml.

Bilge Kağan : birl. is. (unvan g.)

Bilge Tonyukuk : birl. is. (sıf. taml.)

3.2.4. Kuzey Yüzü

1 İltiriş Kağan kazanmasar, yok erti erser, ben özüm Bilge Tonyukuk kazanmasar, ben

F Y Y F Y F

yok ertim erser 2 Kapğan Kağan Türk Sir budun yirinte bod yime budun yime kişi yime idi

Y YT F ZT

yok erteçi erti. 3 İltiriş Kağan Bilge Tonyukuk kazğanduk için Kapğan Kağan Türk sir

Y ZT CDKG

budun yorıduki bu... 4 Türk Bilge Kağan Türk Sir budunuğ Oğuz budunuğ igidü olurur.

F ZT Y

İltiriş Kağan : unvan g.

özüm Bilge Tonyukuk : sıf. taml.

Kapğan Kağan Türk Sir budun yiri : b.siz is. taml.

Kapğan Kağan : unvan g.

Türk Sir budun : sıf. taml.

Sir budun : sıf. taml.

bod yime budun yime kişi yime : bağ. g.

İltiriş Kağan Bilge Tonyuğuk kağanduk uğun : edat g.

İltiriş Kağan Bilge Tonyuğuk kağanduk :part. g.
F Y

İltiriş Kağan / Bilge Tonyuğuk : BDBG

İltiriş Kağan : unvan g.

Bilge Tonyuğuk : birl. (sıf. taml.)

Kağan Kağan Türk Sir budun yorıduğı : b.siz is. taml.

Kağan Kağan Türk Sir budun yorıduğ : part. g.
F Y

Kağan Kağan / Tr Sir budun : BDBG

Türk Bilge Kağan : sıf. taml.

Bilge Kağan : unvan g.

Türk Sir budunug Oğuz budunug iğid : ger. g.
B.liN Y

Türk Sir budun / Oğuz budun : BDBG

Türk Sir budun : sıf. taml.

Sir budun : sıf. taml.

Oğuz budun : sıf. taml.

SONUÇ

Söz dizimi çalışmaları, anlamın fonksiyonla ortaklaşa olduğu dil düzleminin bilhassa terimlere dair problemlerle yüklü, önemli alanıdır. Bir de yapılan çalışma art zamanlı olursa yani bugünün bilgi ve terimleri, on üç asır önceki cümlelerin çözümlenmesi için kullanılıyorsa iş büsbütün zorlaşıyor. Biz çalışmamızın bu bölümünde tezimizin söz konusu zorlu taraflarıyla gurur verici ve keyifli taraflarını maddeler hâlinde sıralayacağız:

1. Tezimizdeki kelime gruplarının matematiksel ifadesi şöyledir:

Ablatif grubu	8
Aitlik grubu	15
Bağlama grubu	14
Bağlayıcısı düşmüş bağlama grubu	197
Belirtili isim tamlaması	8
Belirtisiz isim tamlaması	106
Datif grubu	4
Edat grubu	229
Genitif grubu	4
Gerundiyum grubu	204
İnstrumental grubu	1
İsnat grubu	2
İyelik grubu	11
Partisip grubu	91
Sayı grubu	39
Sıfat tamlaması	878
Tamlayanı düşmüş iyelik grubu	423
Tekrar grubu	85
Yön grubu	12
Unvan grubu	93

2. Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere *Orhun Abideleri*'nde sıfat tamlamasının yeri büyüktür. 878 sıfat tamlaması vardır. Bu sayı, bizim daha çok takısız isim tamlaması olarak kabul gören yapıları da sıfat tamlaması olarak kabul etmemizden dolayı artmıştır. Günümüzde isim tamlaması oluşturarak ifade ettiklerimizin burada sıfat tamlaması ile ifade edilmiş olması bu durumun ETÜ ile günümüz Türkçesi arasındaki önemli gramer farklarından biri olduğunu gösterir.

3. *Orhun Abideleri*'nin dilimizin çekim sistemi bakımından önemi, pek çok edatlaşmanın ve yardımcı fiil hâline gelmenin yani anlam boşalmasının yakalandığı metinler olmasıdır. En önemli örnek artık dilimizde tamamen eklediği için adına *ek fiil* de denen cevher fiilinin asıl fiil olarak kullanımınıdır. *Ança kazğanmış ança itmiş ilimiz törümüz erti* cümlesinde *er- fiili* “*var, mevcut*” anlamlı kullanılmıştır.

4. Gramer farklarından biri de “*bar*” yüklemli bir isim cümlesinin edattan önce gelmesidir: *Özüm kutum bar için* yapısı, bir isim cümlesi ve edattan oluşmuş bir edat grubudur.

5. Günümüzde ablatif ekinin cümleye vermiş olduğu anlamı *Orhun Abideleri*'nde lokatif eki vermiştir. *Ötüken yışda yig (Ötügen ormanından iyi)* yapısı buna örnektir. Bu önemli gramer farkının metinlerde sıklıkla kullanıldığını görüyoruz. Tıpkı akuzatif morfemlerindeki çokluk ve kullanımındaki sıklık gibi bu durum da eski Türk'ün hayatına dair bir özelliğin gramerdeki görüntüsüdür.

6. Ayrıca datif eki lokatif eki yerine kullanılmıştır. *Altı yigirmi yaşña (on altı yaşında)* *eçim kağan ilin törüsün ança kazğandı* cümlesinde datif lokatif eki yerindedir.

7. Metinlerde *kon-* ve *olur-* fiillerinin geçişli fiiller olduğunu, akuzatifli ve datifli öge alış farklılığının bir arada olduğunu görüyoruz. *Türk budunuğ Ötüken yirke Ötüken yirig konmuş* cümlesinde hem *yer tamlayıcısı* hem *belirtili nesne* vardır.

8. Diğer dillerin gramerlerine baktığımızda Türkçe gramerlerde karşılığını bulamadığımız kiplerle karşılaşırız. Hâlbuki gramerimizde bulunmayan söz konusu yapıların hepsi Türkçede vardır. Gramerde bulunmama sebebi, bizim sadece eklerle yaptığımız kipleri dokuza ayırıp konuyu kapatmamızdır. Hatta denebilir ki diğer çekim eklerindeki fonksiyonları bile belirlemekte uzak durmuşuz veya bunları J. Eckmann (*Çağatayca El Kitabı*) gibi yabancı Türkologlar yapmıştır.

Bu tezde cümle öğelerini tespit ederken bizi zorlayan en önemli sebeplerden biri ekle değil de başka kelimelerle çekimlerin yahut birleşik fiillerin yapılmasıdır. “*İtinü yaratunu umaduḳ*” gibi günümüz kullanımından farklı örnekleri olan söz konusu tasarrufların *Orhun Abideleri*’ndeki fiil çekimlerinde de yer yer var olduğu muhakkak. Bizim ZT+Y şeklinde tahlil ettiğimiz “*Yoḳadu barır ermiş.*” (Bilge Kağan Doğu Yüzü 9. satır) yapısında dahi sözünü ettiğimiz çekim sistemi zenginliğinden işaretler vardır ki bugün Anadolu ağızlarında özellikle zaman çekiminin çeşitli fiillerle yapılması İstanbul Türkçesine rağmen Anadolu ağızlarını diğer Türk şivelerine ve ETÜ’ye bağlayan köprü durumundadır. Örneğin Aydın ağızında (Köşk-Gökkiriş) *gelibatı* yapısı *geliyor* anlamında kullanılmaktadır.

Bu çalışmada yapıları bütün hâlinde yüklem değil de mümkün olduğunca ayrı ayrı adlandırmamızın amacı, söz konusu fiil çalışmasının mümkünse koordinatlarını ortaya koyabilmektir. Tespitlerimizde yanlışlara da rastlansa, bu bizim dikkati çekmeğe çalıştığımız asli amacın gerçekleşmesini engellemez. Bu bakımdan sözlüklerde “*vefat etmek*” anlamı verilen *uçā barmak* yapısını bile ZT + Y şeklinde ele aldık. Zira bu yapı beraber alınca *ıçğını ıdmak, yitürü ıdmak* da peşinden geliyor ve böyle genellemeler, söz dizimi yoluyla dili aydınlatmak amacındayken, dil genellemelere maruz kalıyor.

9. Bu çalışma esnasında incelediğimiz ne kadar alan sözlüğü varsa terimlerle ilgili o kadar farklı adlandırma ve açıklamalar olduğunu gördük. (Ahmet Topaloğlu’nun *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Zeynep Korkmaz’ın *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Tahirü’l-Mevlevî’nin *Edebiyat Lügati*, M. Nihat Özön’ün *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*) Bu durum o dereceye

varmıştır ki Ahmet Topaloğlu, eserinde kim hangi terimi kullanmışsa sıralamak durumunda kalmıştır.⁸⁹

Bu durum, dilimizin çözüm bekleyen sorunlarından olan terim birliğinin sağlanması çalışmalarının ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir.

10. İkinci maddede ifade ettiğimiz gramer ve *Giriş*'te de ele aldığımız isim tamlaması ve sıfat tamlaması meselesi dışındaki gramer farklarında da aynı şekilde davrandık. Bugünkü Türkçede datifle yüklemle bağlanması gerek bir öge, akuzatifle ya da eksiz akuzatifle bağlanmışsa ona da *nesne + yüklem* dedik: *at bin-* gibi.

Bu durumun dilimize özellikle dil yadigârlarımıza dair çalışmalarda dikkate alınması, Türkçenin çalışma sistemindeki değişkenliklerle değişmezlerin bir bir tespit edilebilmesi bakımından önemlidir.

Bu konunun bir başka önemi de tarihimizin ve tarih içindeki yapıp etmelerimizin göstergesi olan Türkçemizin mizacındaki birikimi göstermesidir. Nasıl ancak Türk'le Çin'in Arap'ın, Fars'ın, Rus'un, Avrupa'nın velhasıl tarihte bir coğrafyaya bir bayrak dikip de "*Burası benimdir!*" diyebilme mücadelesi vermiş olan toplumların tarihini açıklayabilmek mümkünse, Türkçenin anlaşılması da dokusundaki hemen her dil ailesinden özelliklerin bir bir tespit edilebilmesiyle mümkündür.

11. Bu tezi yaparken farkına vardığımız bir başka husus da bunca dil içi, aynı aileden olan diller içi ve farklı ailelerden olan diller içi benzerliklerle kelime ve yapı alıntılarının tespit edilmesi gereğidir. Belki nesiller sürececek bir çalışmayla elde edilebilecek böyle bir sonuç, kim bilir belki dünya barışı üzerine konferanslar tertip etmekten daha etkili olacaktır.

Bugünkü dil malzemesine dair sahiplenme mücadelesinin maalesef geçer akçesi olmağa başlayan "*Şu şu şu kelimeler bizden Türkçeye geçti.*" gibi dil dışı hükümlere verilebilecek en veciz en berrak cevap da bu olacaktır. Her ne kadar Özbek Bayçura "*Ana vatan yoktur, eski vatan vardır.*" diyerek bu meseleyi çözmüşse de politik dilcilik diye bilinen ve en çok da dilimizin aile teşkiline musallat olan arıza, hâlâ varlığını sürdürmektedir.

---

⁸⁹ Bu konuyla ilgili olan istifham ve tecahülârif ile iham ve tevriye sanatlarının karıştırılması hakkındaki görüşler için bk. Nilüfer Tanç, Sâlim Divânı'nda (Gazellerde) Edebî Sanatların Kullanımı, Aydın, 2006, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 2

Bugün *Nostratik* görüş olarak adlandırılıp çoğu kimselerce ütopya olarak gösterilen büyük rüya bir gün gerçekleşirse Türkçenin mizacındaki kelime ve yapıların değeri büsbütün ortaya çıkacaktır.

Özetle; Muharrem Ergin *Orhun Abideleri* için aynı adlı eserinin *Ön Söz*'ünde şöyle der: “*Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin. İlk Türk tarihi. Taşlar üzerine yazılmış tarih. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, militle hesaplaşması. Devlet ve milletin karşılıklı vazifeleri. Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin yüksek Türk kültürünün büyük vesikası. Türk askerî dehasının, Türk askerlik sanatının esasları. Türk gururun ilahî yüksekliği. Türk feragat ve faziletinin büyük örneği. Türk içtimai hayatının ulvi tablosu. Türk edebiyatının ilk şahaseri. Türk hitabet sanatının erişilmez şaheseri. Hükümdarane eda ve ihtişamlı hitap tarzı. Yalın ve keskin üslubun şaşırtıcı numunesi. Türk milliyetçiliğin temel kitabı. Bir kavmi millet yapabilecek eser. Asırlar içinden millî istikameti aydınlatan ışık. Türk dilinin mübarek kaynağı. Türk yazı dilinin ilk fakat harikulade işlek örneği. Türk yazı dilinin başlangıcını miladın ilk asırlarına çıkartan delil. Türk ordusunun kuruluşunu en az 1250 sene öteye götüren vesika. Türklüğün en büyük iftihar vesilesi olan eser. İnsanlık âleminin sosyal muhteva bakımından en manalı mezar taşları. Dünyanın bugün belki de en büyük meselesi olan Çin hakkında 1250 sene evvelki Türk ikazı. vs. vs.”*

Bu metni ilk okuduğumda bir Türk genci olarak gururlanmakla birlikte mübalâga sanatının içselleştirilmesi gibi bir hisse kapıldığımı da hatırlıyorum. Lisansın sonunda öğrenciliğe ipi kopmuş bir uçurtma misali el sallayıp da mesleğe adım atarken gördüm ki *Orhun Abideleri* hakkında söylenenler, söylenmesi gerekenlere ancak bir *ön söz* olabilir.

Nazım Hikmet, hayatın kendisi karşısındaki sözün aczini ifade edebilmek için

*Sana söylemek istediğim en güzel söz
Henüz söylememiş olduğum sözdür*

der. Tezimize konu olan metinleri okuma ve anlama macerasının 1893'ten bu yana süren bölümü, bütün sıklık ve görkemliliğine rağmen yetersizdir. İşte bu yetersizlik bu metinler üzerinde son sözün hiçbir zaman söylenemeyeceğini gösteriyor.

İşte bizim belirtmek istediğimiz en önemli sonuç budur. İyi niyetli Altayistlerin Türkçe ve Türklüğe dair nihai kanaatleri, tam olarak *Orhun Abideleri*'ne dair söylenebilecek

ifadelerdir. Onlara göre, bir gün bütün Türk dillerinin kapsamlı sözlükleri, karşılaştırmalı gramerleri yazılır, ardından Altay dilleri aynı şekilde incelenirse ancak o zaman bir mütearife olan bu dil akrabalığı tekrar ispat edilmiş olur.⁹⁰

Altayistik için söylenen bu rüya gibi reçete, aynıyla *Orhun Abideleri*'ne dair çalışmalar için de uygundur. Türklüğün, Türkolojinin özellikle Türk dilinin ve bir şekilde Türkçeyle ilişkide bulunmuş dillerin geleceği için söz konusu rüyanın gerçekleşmesi, önemlidir.

---

⁹⁰ bk. Thomas A. Sebeok (çev. Günay Karaağaç), “*Ural-Altayca*”nın Anlamı”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S IX, s. 195-214.

ÖZET

Bu çalışmada, çözümlendiği zaman bütün dünyanın dikkatlerini Türklük ve Türk dili üzerinde yoğunlaştıran *Orhun Abideleri* sentaks bakımından incelenmiştir. Tezimiz, *Giriş*, *Metin* ve *Sonuç* bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, tezi oluştururken dikkat ettiğimiz hususlar belirtilmiştir. Tezin daha önce *Orhun Abideleri* üzerine yapılan söz dizimi çalışmalarından farkı ortaya konmuştur.

Metin bölümünde, cümleler küçük bölümler halinde ele alınmıştır. Cümle ögeleri cümlelerin üzerinde gösterilmiştir. Ögeleri bulunan cümlelerin alt bölümünde ise o cümledeki kelime grupları yer almıştır.

Sonuç bölümünde ise çalışmayı oluştururken karşımıza çıkan ETÜ ile günümüz Türkçesi arasındaki gramer farkları belirtilmiştir. Yine bu bölümde *Orhun Abideleri*'nde bulunan kelime gruplarının sayıları ortaya konmuştur.

SUMMARY

In this study, *The Orhun Monuments* which attract the attention of the whole world on the being Turk and Turkish language when it was analysed, were searched as syntax. Our thesis is composed of *Introduction*, *Text* and *Conclusion* parts.

In Introduction part, the points which we paid attention are defined while composing the thesis. The difference of the thesis from the previous syntax studies of *The Orhun Monuments* is pointed out.

In text part, the sentences are discussed in small parts. The elements of the sentence are showed on sentences. The world groups are below those sentences whose elements are defined.

In Conclusion part, the grammatical differences which we come across during the composing of the study between old Turkish and new Turkish language are stated. Again in this part, the numbers of the world groups in *The Orhun Monuments* are pointed out.

TEŞEKKÜR

Lisans ve lisansüstü öğrenimim sürecinde öğrencisi olma şansını yakaladığım, bilgisinden yararlandığım Hocam Sayın Prof. Dr. Adnan İNCE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Üzerimde emeği olan Hocalarım Sayın Yrd. Doç. Dr. Safiye AKDENİZ, Sayın Yrd. Doç. Dr. Aysun EYDURAN ve Sayın Arş. Gör. Dr. Yasemin AY'a; her konuda yardım ve desteğini gördüğüm Sayın Arş. Gör. Ali İhsan YAPICI'ya teşekkür ederim. Beni, bu tezi oluşturacak bilgi birikimine ulaştıran, çalışmalarım sırasında değerli zamanımı bana ayıran, yardım ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Şahin BARANOĞLU'ya şükranlarımı sunarım.

KAYNAKLAR

- AÇIKGÖZ, H. ve M. Yelten (2005) *Kelime Grupları*, Doğu Kütüphanesi: İstanbul
- ALYILMAZ, C. (1994) *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi: Erzurum
- ARAT, R. R. (1964) “Türkçede Cihet Mefhumu ve Bunun İle İlgili Tabirler”, *Türkiyat Mecmuası*, C XIV, s. 1 -24, İstanbul
- AYDIN E. (1997) “Orhun Yazıtlarında Hendiadyoinler”, *Türk Dili Dergisi*, S 544, s. 417-421, TDK Yayınları: Ankara
- ERCİLASUN, A. B. (1995) “Bir Kişi Yanılsar Oğuşu Budunu Bişükine Tegi Kıdız Ermiş (KT, G,6 = BK, K, 4) İbaresini Üzerine”, *TDAY Belleten* 1993, s. 83-89, TDK Yayınları: Ankara
- ERGIN, M. (1998) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları: İstanbul
- _____ (2000) *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları: İstanbul
- ECKMANN, J. çev. Günay Karaağaç (1988) *Çağatayca El Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul
- GABAİN, A. V. çev. Mehmet Akalın (2003) *Eski Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları: Ankara
- GENCAN, T. N. (1988) “Sıfat Birlikleri” *TDAY Belleten* 1954, s. 181-187, TDK Yayınları: Ankara
- GİRAUD, R. çev. İsmail Mangaltepe (1999) *Gök Türk İmparatorluğu İleriş, Kapgan ve Bilge’ nin Hükümdarlıkları (680- 734)*, Ötüken yayınları: İstanbul
- GÜLSEVİN, G. (2004) “Türkçede ‘Sıra Dışı Ekler’ ve Eklerin Tasnif- Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, C I, s. 1267-1284, TDK Yayınları: Ankara
- HATİBOĞLU, V. (1982) *Türkçenin Söz Dizimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: Ankara
- KARABACAK E. (1997) “Bergamalı Kadri’nin Müyessiretü’l-Ulûm’u ile Ahmet Cevdet Paşa’nın Dil Bilgisi Kitaplarındaki Terimler Üzerine Bir İnceleme-I”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*- 8, s. 253-283, İstanbul

KARAHAN, L. (2005) *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları: Ankara

KATAR, M. (1996) “Orhun Yazıtlarındaki İki Problem Tümcenin Çözümü” *Türk Dili Dergisi*, S 532, s. 1109-1116 TDK Yayınları: Ankara

KAYMAZ, Z. (2002) “Türklerde Sayı Sistemleri”, *Türkler*, C 3, s. 419-426, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara

_____ (1994) “Eski Anadolu Türkçesi’nde Sayı Adları ve Kullanılışları”, *TDAY Belleten* 1991, s. 9-17, TDK Yayınları: Ankara

KERİMOĞLU, C. (2006) *Türkiye Türkçesi Ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi

KORKMAZ, Z. “Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları” *Türk Dili Dergisi*, S 559, s. 3-14, TDK Yayınları: Ankara

_____ (1988) “Türkiye Türkçesinde ‘iktidar’ ve ‘imkân’ Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri”, *TDAY Beleten* 1959, s. 107 -124, TDK Yayınları: Ankara

_____ (2003) *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları: Ankara

_____ (1992) *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları: Ankara

RASONYİ, L. (1988) *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: Ankara

MANSUROĞLU, M. (1988) “Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları” *TDAY Belleten* 1955, s. 59-71, TDK Yayınları: Ankara

ORKUN, H. N. (1986) *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yayınları: Ankara

ÖNER, M. (1993) “Or – Tor – Çor Sözlere Hakkında”, *EÜ Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları VII*, s. 179-185, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İzmir

ÖZÖN, M. N. (1954) *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, İnkılap ve Aka Kitabevi: İstanbul

SERTKAYA, O. F. (1988) “Göktürk Tarihinin Meseleleri: Tonyukuk Kitabesinin İkinci Taşının Doğu Yüzü Hakkında Bazı Yeni Görüşler”, *TDAY Belleten* 1986, s. 59-63, TDK Yayınları: Ankara

ŞİRİN, H. (2004) “Türkçede Yaz- ‘Yazı Yazmak’ Fiili Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, S 634 TDK Yayınları: Ankara

TAHİR- ÜL MEVLEVİ, Hazırlayan: Kemal Edip Kürkçüoğlu (1994) *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi: İstanbul

TEKİN, T. (2003) *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, Yıldız Dil ve Edebiyat 1: İstanbul

_____ (2003) *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: İstanbul

THOMSEN, V. çeviren ve yayıma hazırlayan: Vedat Köken (2002) *Orhon Yazıtları Araştırmaları, (Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü, İlk Bildiri, V. Thomsen Tarafından Çözülmüş Orhon Yazıtları, Yenisey Yazıtlarındaki İyi Değerlendirilememiş Bir Harf, Turcica)*, TDK Yayınları: Ankara

TOPALOĞLU, A. (1989) *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat: İstanbul

TUNA, O. N. (1995) “Ekin Ara İdi Oksuz Kök Türk Ança Olurur Ermiş (KT, D, 2-3) İbaresine”, TDAY Belleten 1993, s. 77-81, TDK Yayınları: Ankara

TÜRKÇE SÖZLÜK, (2005) s. 642, TDK Yayınları: Ankara,

UYGUR, V. (1997) “(Eşitlik (Ekuvatif) Eki ve Eşitlik (Ekuvatif) Grubu Üzerine”, Türk Dili Dergisi, Haziran 1997, S 546) TDK Yayınları: Ankara

ÜSTÜNOVA, K. (2002) *Türkçede Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri*, Uludağ Üniversitesi Basımevi: Bursa

